

**ADANA'DA KONUT ALANLARININ TİPO-MORFOLOJİK
DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAN DURMUŞOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
AĞUSTOS- 2019**

**ADANA'DA KONUT ALANLARININ TİPO-MORFOLOJİK
DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAN DURMUŞOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

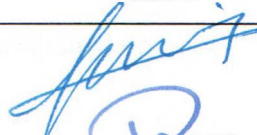

**ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI**

**Danışman
DOÇ. DR. TOLGA ÜNLÜ**

**MERSİN
AĞUSTOS - 2019**

ONAY

Can Durmuşoğlu tarafından Doç. Dr. Tolga Ünlü danışmanlığında hazırlanan "Adana'da Konut Alanlarının Tipo-Morfolojik Dönüşümü" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından 30/07/ 2019 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğretim Üyesi Yasemin SARIKAYA LEVENT	
Üye	Doç. Dr. Tolga Ünlü	
Üye	Doç. Dr. Özgür Bingöl	

Yukarıdaki jüri kararı Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ^{29/08/2019} tarih ve ^{2019.34./1523} sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
 - Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
 - Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
 - Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi
- beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

30/07/2019

Can Durmuşoğlu

ÖZET

ADANA'DA KONUT ALANLARININ TİPO-MORFOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye kentleşme tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin izlenebileceği dönem kentlerinden biri Adana kentidir. Bu çalışmanın temel amacı Adana'da Cumhuriyet sonrası planlı olarak gelişim gösteren ilk konut alanı olan Reşatbey Mahallesi'nin konut dokusu ve yapılarında, yaklaşık yüz yıllık bir dönemde görülen değişimleri incelemektir. Reşatbey Mahallesi, kurucu idealler doğrultusunda, gerek geleneksel kent dokularından farklılaşarak oluşan biçimlenme süreçleri ile gerekse günümüze kadar görülen dinamik değişimlerin izlenebileceği yönleriyle özgün bir çalışma alanıdır.

Türkiye kentleşme pratiklerinin yansımalarının izlenebildiği Reşatbey, farklı dönemlerde, farklı nedensellikler ile farklı konut örüntüleri oluşturmuştur. Oluşan bu kentsel örüntüler gerek dünyada gerekse Türkiye'de son dönemde yaygın bir şekilde gelişim gösteren kentsel morfoloji alanında üretilen yöntem ve ilkeler ile irdelenmiş ve kentsel morfoloji alanında kent biçimini açıklayıcı iki öncü yaklaşım olan tarihsel-coğrafi ve tipolojik yaklaşım kapsamında ele alınmıştır. Tarihsel-coğrafi yaklaşım, kentin örüntülerinin tarihsel gelişim süreçlerini dönemler ve döngüler üzerinden açıklamaya olanak verirken, tipolojik yaklaşım kentin biçimlenişini yine kentin en temel oluşum hücresi olarak varsaydığı kütle-parcel örüntüleri üzerinden ele almaktadır. Bu tez çalışmasının kavramsal çerçevesi ise her iki yaklaşımın ortaya koyduğu izleri takip edilerek oluşturulmuştur.

Belirlenen kavramsal çerçevede yapılan incelemeler ile ortaya çıkarılan gelişme dönemleri ve bu dönemlere özgü konut tipleri, bu çalışmanın eksenini oluşturan bir diğer tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Tipolojik yöntemin tanımlamasıyla belirlenen bu tiplerin, kentin fiziksel örüntülerini oluşturan ada, parsel ve sokak dokularına olan etkileri niteliksel bir sorgulamaya tabi tutularak, dönemlerin ve yapı tiplerinin kentsel mekânın biçimlendirilmesine etkisi incelenmiş ve sonuçları tartışmaya açılmıştır.

Türkiye'nin tarihsel süreçleri içerisinde ve nerdeyse her dönemde planlama ve mimarlık alanlarının hemen hemen bütün ölçeklerinde önemli bir tartışma konusu olan konut sorunu, Reşatbey 'de izlenen mekânın biçimlendirilmesi süreçleri ile tartışmaya açılarak, bu anlamda gerçekleştirilecek araştırma ve çalışmalara bir katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adana, Kentsel Morfoloji, Tarihsel-Coğrafi Yaklaşım, Tipolojik, Konut Alanları, Konut Tipleri.

Danışman: Doç. Dr. Tolga Ünlü, Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

TYPO-MORPHOLOGICAL TRANSFORMATION OF RESIDENTIAL AREAS IN ADANA

Turkey carried out with the proclamation of the Republic, which is considered an important milestone in the history of urbanization and the modernization movements can be monitored period of the city of Adana. The main purpose of this study is to examine the changes in the housing texture and structures of the Reşatbey Neighborhood, the first residential area in Adana at Early Republican Era in a planned period. Reşatbey Neighborhood is an original field of study in according to Republican Era both in terms of forming processes that are differentiated from traditional urban textures and in terms of the dynamic changes seen to the present day.

Turkey can monitor the practical reflection of urbanization Resatbey, in different periods, different housing patterns were created with different causalities. This urban pattern that occurs, the need in the world methods produced in the urban morphology showing the development of the widely recently, both in Turkey and have been discussed with principles and are dealt with historico-geographical and tipo-morphological approach that is descriptive of two pioneering approach to urban form urban morphology. While the historical-geographical approach allows to explain the historical development processes of the patterns of the city through periods and cycles, the typo-morphological approach takes the form of the city through the building-parcel patterns which it assumes as the most basic formation cell of the city. The conceptual framework of this thesis is based on the traces of both approaches.

The periods of development and the types of house specific to these periods are examined as another subject of discussion. The effects of these types, determined by the definition of the typo-morphological method, to the block, lot and street textures that constitute the physical patterns of the city were subjected to a qualitative questioning, and the effects of periods and building types on the shaping of the urban space were examined and the results were discussed.

Turkey's historical processes in almost every time, planning and a major subject of discussion with the housing problem in almost all scales of urbanization, Resatbey from the monitored space shaping opened the debate with the process, in this sense to be carried out research and aims to provide a contribution to the study.

Keywords: Adana, Urban Morphology, Historico-Geographical Approach, Typo-Morphological Approach, Residential Areas, Residential Types.

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Tolga Ünlü, Department of City and Regional Planning, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Türkiye’de henüz gelişim aşamasında olan ‘kentsel morfoloji’ alanının zengin araştırma yöntemleriyle beni tanıştıran ve mekânın nasıl biçimlendiğini, disiplinler arası ve çok boyutlu bir şekilde sorgulamamı ve şevkle bir tez yazmamı sağlayan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Tolga Ünlü’ye, başta, kendisinin kentsel morfoloji alanına yaptığı çok değerli bilimsel katkılar olmak üzere, çalışma boyunca nokta atışlarla yaptığı derinlikli yönlendirmelerine ve uzun bir süre boyunca benim dağınık zihnime göstermiş olduğu yüksek sabırdan ötürü kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Öte yandan tez savunma jürisi için davetimizi kırmayıp jüri üyeliğimizi kabul eden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü’nden sayın Doç. Dr. Özgür Bingöl’e teşekkürlerimi sunarım.

Elbette, Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nı büyük bir özveri ile var eden bölümün saygıdeğer öğretim üyelerinin isimlerini anmazsam büyük bir eksiklik olacaktır şüphesiz. Sırası ile başta, ‘gündelik hayatın dertlerini’ nefis teras sohbetleri ile tartıştığımız Dr. Öğr. Üyesi Ali Cenap Yoloğlu’na, bölümümüzün ‘taze ve dinamik doçenti’ Doç. Dr. Burak Belge ve sevgili eşi Öğr. Gör. Z. Sara Belge’ye, merak ettiğiniz hemen her konuda soru sorup cevap alabileceğiniz, derin bir bilgi birikimine sahip ve ‘sahada nereye koysan orada oynayabilecek’ Dr. Öğr. Üyesi Fikret Zorlu’ya, okulumuzun en genç ‘rocker’ı ve bilge ‘sensei’si Dr. Öğr. Üyesi Sinan Burat’a, attığı her çizgiyi büyük bir hayranlıkla izleyip ve yanında sadece çıraklık yaparak çalışma ve tasarım yapma şansına eriştiğim, sevgili ‘ustam’ Dr. Öğr. Üyesi Tolga Levent’e, büyük bir inanç ve güvenle beni akademiye kazandırma gayretini hiçbir zaman unutamayacağım ve bu konuda kendisine her zaman borçlu kalacağımı bildiğim sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Yasemin S. Levent’e ve kendisiyle gerçekleştirdiğimiz ‘cuma sohbetleri’ ile bana katlanabilen, ‘fahri danışmanım’ sevgili Öğr. Gör. Dr. Yener Baş’a; verdikleri desteklerden, cesaretlendirmelerinden ve en önemlisi de paylaştıkları dostluklarından ötürü kendilerine ayrı ayrı sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Böylesine güzel insanların oluşturduğu bir toplulukla beraber çalışmaktan ve kendilerinin öğrencileri olmaktan gurur duyduğumu açıkça ifade etmek isterim.

Lisans öğrenimim boyunca beni derinden etkileyen ve bugün bu çalışmanın ortaya çıkmasının düşünsel zemininin oluşmasında büyük bir pay sahibi olan, Girne Amerikan Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Hossein Sadri ve Doç. Dr. Senem Z. Sadri’ye; yine bu dönemden yakın arkadaşlarım ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Cenan Kızılay’a ve Selim Karaman’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Öte yandan, bu çalışma boyunca, destek veren, bilgi ve belge paylaşımında bulunan, tecrübelerini aktaran; farklı okullarda bulunan her bir hocama, meslektaşlarıma, iş insanlarına ve Reşatbey Mahallesi’nin sakinlerine teşekkürü bir borç bilirim.

Her koşul ve zamanda sonsuz desteklerini benden esirgemeyen, babam Süleyman Durmuşoğlu’na, annem Perihan Durmuşoğlu’na ve kardeşim Burçak Durmuşoğlu’na yürekten sevgi ve saygılarımı iletirim.

Şüphesiz ki bu tezi öncelikle sevgili aileme, sonra da Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünün değerli öğretim üyelerine ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	ii
ONAY	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Amaç ve Kapsam	1
1.2. Yöntem	2
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Kentsel Morfoloji Kavramına Bakış ve Morfoloji Okulları	4
2.2. Kent Biçimini İncelemek: Tipo-Morfolojik ve Tarihsel Coğrafi Yaklaşımlar	7
2.2.1. Tipo-Morfolojik Yaklaşım ve İtalyan Okulu	7
2.2.2. Tarihsel-Coğrafi Yaklaşım ve İngiliz Okulu	9
2.3. Konut Alanlarının Değişimi: İngiltere, Amerika ve Türkiye Örnekleri	13
2.3.1. İngiltere	13
2.3.2. Amerika	20
2.3.3. Türkiye	22
2.4. Bölüm Değerlendirmesi	26
3.ADANA'DA KONUT ALANLARININ TİPO-MORFOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: REŞATBEY ÖRNEĞİ	28
3.1. Adana Kentinin Gelişim Dönemleri	28
3.2 Reşatbey Mahallesi Konut Alanları	43
3.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi ve Jansen Adana Kent Planı	47
3.2.2. Oluşum Yılları: 1940-1960	54
3.2.3. Birikim Yılları: 1960-1985	65
3.2.4. Dönüşüm Yılları: 1985-2019	78
3.3. Bölüm Değerlendirmesi	90
4.DÖNEMLER, KARAKTERLER VE TİPLER: REŞATBEY'İN YAPI-PARSEL DOKUSU	96
4.1.Reşatbey Mahallesi Karakter Bölgeleri	96
4.2. Çalışma Adaları: Yapı-Parsel Örüntüleri	104
4.2.1. 1572 Numaralı Yapı Adası	106
4.2.2. 931 Numaralı Yapı Adası	112
4.2.3. 1463 Numaralı Yapı Adası	116
4.2.4. 475 Numaralı Yapı Adası	120
4.3. Bölüm Değerlendirmesi	123
5.SONUÇ	125
KAYNAKLAR	132
ÖZGEÇMİŞ	135

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 5.1. Reşatbey'in Tipo – Morfolojik Konut Dönemleri	125

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Muratori'nin 1963 yılı, Roma kenti yapı dokusu (building fabric) çalışması ve günümüz uydu görüntüsü. (Kaynak: Castex, 2014; Google Earth, 2019).	7
Şekil 2.2. <i>Caniggia ve Maffei'nin konut tipleri çalışması (1979)</i> (Kaynak: Castex, 2014)	8
Şekil 2.3. Berlin kenti çeper-kuşak örüntüsü, Louis, 1936 (Kaynak: Whitehand, 2001).	10
Şekil 2.4. Conzen'in çeper-kuşak modeli ve Whitehand'in yenilik/bina döngüsü modeli (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015,s.17).	11
Şekil 2.5. Nottingham Sırt sırta ev projeleri, Nottingham, 1844 (Wellcome Library, 2019 [https://wellcomecollection.org/works/mcwh8yh4])	13
Şekil 2.6. Sırt sırta evler, Birmingham, 1900'lü yıllar (Kaynak: Birmingham Mail, 2019, [https://www.birminghammail.co.uk/news/nostalgia/gallery/birminghams-back-to-back-houses-9135861])	14
Şekil 2.7. Sıra Ev Örneği, Londra (Kaynak: Yazar; Google Earth, 2019).	15
Şekil 2.8. Bahçe Kent prensip şemaları (Kaynak: Garden cities of to-morrow kitabı, 1902).	16
Şekil 2.9. Letchworth kentinde inşa edilen bahçeli ev modelleri (Kaynak: Kaynak: Letchworth Garden City in Fifty-Five Pictures kitabı, 1911 [https://archive.org/details/cu31924094635368]).	17
Şekil 2.10. Le Corbusier Unité d'Habitation konut birimi, Marsilya, 1952 (Kaynak: [https://jsah.ucpress.edu/content/74/1/13.figures-only])	18
Şekil 2.11. Pruitt Igoe toplu konut projesi ve yıkımı (Kaynak: Archdaily, 2019 [https://www.archdaily.com/870685/ad-classics-pruitt-igoe-housing-project-minoru-yamasaki-st-louis-usa-modernism])	18
Şekil 2.12. İngiltere konut doku örnekleri ve değişimleri (Kaynak: Whitehand, 2001, s.76).	19
Şekil 2.13. Circle Drive Commons ve Campau Farms konut alanları değişimini gösterdiği çalışma (Kaynak: Ryan, 2006, s.11).	21
Şekil 2.14. Alberta King Village konut alanları değişimini gösterdiği çalışma (Kaynak: Ryan, 2005; s.12).	21
Şekil 2.15. Victoria Park konut alanlarını gösteren çalışması (Kaynak: Ryan, 2005, s.12).	22
Şekil 2.16. Mersin'in çeper kuşak örüntüsünü gösteren çalışma (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.21).	23
Şekil 2.17. Çeper kuşak gelişimleri ve Türkiye şehirlerinin morfolojik dönemlerini gösteren çalışma (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.22).	24
Şekil 2.18. Çamlıbel'in kurucu aşamadaki kütle-mekân dağılımları, 1944 (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.24).	24
Şekil 2.19. Çamlıbel'in ikinci morfolojik dönem sonundaki görünümü (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.25).	25
Şekil 2.20. Çamlıbel'in üçüncü morfolojik dönem sonundaki görünümü (Ünlü ve Baş, 2015, s.26).	26
Şekil 3.1. Adana kenti coğrafi konumu ve diğer kentler. (Kaynak: Uydu görüntüsü aracılığıyla yazar tarafından hazırlanmıştır).	28
Şekil 3.2 Adana'da kurulan çırçır fabrikasından bir görünüm (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019)	29
Şekil 3.3. Adana'da inşa edilen istasyon binası, 1911 (ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019).	30
Şekil 3.4. Fransız yönetimi döneminde hazırlanan kentin hâlihazır haritası, 1918 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum sayfasından alınan parçalar, yazar tarafından birleştirilmiştir).	31
Şekil 3.5. Yirminci yüzyıl başlarında Adana'nın genel görünümü (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019).	32
Şekil 3.6. Adana'da ilkokul öğrencilerine ait bir fotoğraf, 1927 (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2017).	33
Şekil 3.7. Hermann Jansen'in 1935 tarihli Adana planı (Kaynak: Berlin Architekturmuseum)	34

Şekil 3.8. 1930'lu yıllar, İstasyon Caddesi'nden (Atatürk Caddesi) bir görünüm (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).	35
Şekil 3.9. Tarihi merkez ve oluşan yeni kentsel alanların görünümü, 1950'li yıllar, Adana	36
Şekil 3.10. Dönemin siyasetçileri Seyhan Barajı'nın açılış töreninde, 1956 (Kaynak: http://www.dsi.gov.tr/dsi-galeri).	37
Şekil 3.11. Adana 'Berksan -Topaloğlu Planı', 1966 (Kaynak: Seyhan Belediye Arşivleri).	38
Şekil 3.12. Planlı ve plansız konut alanlarını gösteren hava fotoğrafı, Adana, 1972 (Kaynak: Kişisel arşiv).	39
Şekil 3.13. Cemalpaşa Mah. planlı konut alanları, 1970'li yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2017).	39
Şekil 3.14. Adana kenti genel uydu görünümü, 2019 (Kaynak: Google Earth, 2019).	40
Şekil 3.15. 'Kuzey Adana' konut alanları genel görünüm, 2017 (Kaynak: Yazar).	42
Şekil 3.16. 1918 hâlihazır haritasında Reşatbey'in kurulacağı alan (Kaynak: Berlin Architekturmuseum; Yazar tarafından hazırlanmıştır).	43
Şekil 3.17. Reşatbey Mahallesi konut alanlarının görünümü, 1933. (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).	44
Şekil 3.18. Tarihi kent merkezi ve sağda önde görülen Reşatbey, 2019 (Kaynak: Yazar).	44
Şekil 3.19. Reşatbey Mahallesi ve Çalışma Alanı (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).	45
Şekil 3.20. Jansen Adana kent planı, 1940 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).	48
Şekil 3.21. Jansen yeni plan önerisi ve hazırlanmış eski plan, 1937 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).	49
Şekil 3.22. Seyhan Parkı ve yakın çevresi için getirilen öneri, 1935 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).	50
Şekil 3.23. Ankara amele mahallesi projeleri, 1936 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).	51
Şekil 3.24. Reşatbey'in ilk konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	51
Şekil 3.25. Reşatbey'in ilk konut tipleri görünüş ve vaziyet planı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	52
Şekil 3.26. Üstte Jansen Atatürk Parkı projeleri, altta Atatürk Parkı ve yakın çevresi, 1940 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum; Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).	53
Şekil 3.27. Reşatbey'in kadastro haritası, 1938 (Kaynak: Saban Arşivi, yazar tarafından birleştirilmiştir).	54
Şekil 3.28. Reşatbey'in hava fotoğrafı ve Jansen planı, 1940 (Kaynak: Kişisel arşiv; Berlin Architekturmuseum).	55
Şekil 3.29. Kütle-Yol İlişki Haritası, 1940 (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	56
Şekil 3.30. Adana Halkevi ve Türkkuşu binası, 1940'lı yıllar (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).	57
Şekil 3.31. Atatürk Caddesi'nde bulunan modern konut örnekleri, 1933 (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).	58
Şekil 3.32. Fuzuli Caddesi batısında yer alan konut alanları, 2019 (Kaynak: Yazar).	59
Şekil 3.33. Tarihi merkez ve Reşatbey'in genel görünümü, 1940'lı yıllar (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivleri aracılığıyla yazar tarafından hazırlanmıştır).	60
Şekil 3.34. 1940-1960 Kütle-Zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	61
Şekil 3.35. Kütle-parsel ilişki haritası, 1940-1960 (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	62
Şekil 3.36. Reşatbey konutları, 1930-1950'li yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).	63
Şekil 3.37. Birinci morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	64
Şekil 3.38. Solda, ileride, Adana Halkevi ve Reşatbey evleri genel görünümü, 1960'lı yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).	65
Şekil 3.39. Reşatbey'in 'Aile Apartmanları' (kira evleri), 2019 (Kaynak: Yazar).	66
Şekil 3.40. 1960-1976 Reşatbey Mahallesi'ne ait hava fotoğrafı (Kaynak: Kişisel arşiv).	67
Şekil 3.41. 1960-1976 Arası Eklenen Yapılar, Kütle-Parsel İlişki Haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	68
Şekil 3.42. Sağda, Reşatbey Mahallesi konut alanları, 1975 (Kaynak: Ürgenç Arşivi).	69

Şekil 3.43. 1960-1985 Kütle-zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	70
Şekil 3.44. 1980'li yılların başı, Atatürk Caddesi, sağda Reşatbey Mahallesi (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).	71
Şekil 3.45. 1960-1985 Kütle-parsel ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	72
Şekil 3.46. Tip-3 apartmanları (Kaynak: Kişisel arşiv).	73
Şekil 3.47. Tip-4 tipi apartmanlar (Kaynak: Yazar).	74
Şekil 3.48. Tip-5 apartmanları (Kaynak: Yazar).	75
Şekil 3.49. Tip-6 apartmanları (Kaynak: Yazar).	76
Şekil 3.50. İkinci morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	77
Şekil 3.51. İlk fotoğraf Atatürk Caddesi, ikinci fotoğraf D-400 karayolu, Reşatbey konut alanları, 1980'li yıllar (Kaynak: ABTÜ kütüphane arşivleri).	79
Şekil 3.52. 1990-2000 arası inşa edilen apartman tipi (Kaynak: Kişisel arşiv).	80
Şekil 3.53. Önde, tarihi merkez, ortada, Reşatbey Mahallesi, 1990'lı yılların sonu (Kaynak: Özler Arşivi).	81
Şekil 3.54. Reşatbey'in 'dönüştürülen ve dönüştürülecek alanları' (Kaynak: Kişisel arşiv).	82
Şekil 3.55. Dönüşüm sonucu ortaya çıkan apartman tipleri (Kaynak: Yazar).	83
Şekil 3.56. 1985-2019 Kütle-zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	84
Şekil 3.57. 1985-2019 Parsel-kütle ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	85
Şekil 3.58. Tip-7 apartmanları (Kaynak: Yazar).	86
Şekil 3.59. Tip-8 Apartmanları (Kaynak: Yazar).	87
Şekil 3.60. Üçüncü morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	88
Şekil 3.61. Üç morfolojik dönem içerisinde görülen konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	93
Şekil 3.62. Reşatbey'in morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	94
Şekil 4.1. Reşatbey'in konut alanları, 1940-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv; Google Earth).	96
Şekil 4.2. Reşatbey 'de karakter bölgelerinin oluşumu, 1960 (Kaynak: Kişisel arşiv).	97
Şekil 4.3. Reşatbey Mahallesi karakter bölgeleri (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).	98
Şekil 4.4. Karakter-a bölgesinden bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).	99
Şekil 4.5. Karakter-b bölgesinden bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).	100
Şekil 4.6. Birinci morfolojik dönem kütle-parsel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)	100
Şekil 4.7. İkinci morfolojik dönem kütle-parsel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	101
Şekil 4.8. Üçüncü morfolojik dönem kütle-parsel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	102
Şekil 4.9. Çalışma adalarını gösteren şema (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).	104
Şekil 4.10. Günümüz Ordu Caddesi ve 1572 numaralı yapı adasından bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).	106
Şekil 4.11. Adanın üç morfolojik dönem sonunda oluşan konut dokusu ve parsel örüntüsü (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)	107
Şekil 4.12. İkinci ve üçüncü morfolojik dönemi konut dokuları (Kaynak: Yazar).	109
Şekil 4.13. Adanın üç morfolojik dönem sonucu görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Yazar).	110
Şekil 4.14. Stadyum Caddesi ve 931 numaralı yapı adasının görünümü, 2019 (Kaynak: Yazar).	112
Şekil 4.15. 931 numaralı adanın morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	113
Şekil 4.16. M. Eroğlu Caddesi konut dokusu görünümü, 2019 (Kaynak: Yazar).	114
Şekil 4.17. Adanın morfolojik dönemler sonucu oluşan görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Yazar).	115
Şekil 4.18. Orman Bölge Müdürlüğü ve eğitim yapısından bir görünüm, 2019 (Kaynak: Yazar).	116
Şekil 4.19. 1463 numaralı yapı adasının birinci morfolojik dönem sonundaki kütle-parsel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).	117

Şekil 4.20. 1463 numaralı adanın ikinci ve üçüncü morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).	118
Şekil 4.21. 1463 numaralı adanın konut bölgesinden iki görünüm, günümüz (Kaynak: Yazar).	118
Şekil 4.22. Adanın morfolojik dönemler sonucu oluşuna görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv).	119
Şekil 4.23. 475 numaralı adanın konut dokusundan bir görünüm, 2019 (Kaynak: Yazar).	120
Şekil 4.24. 475 numaralı adanın dönemler içerisindeki kütle-parsel ilişkileri (Kaynak: Yazar).	121
Şekil 4.25. 475 numaralı adanın konut dokusu, 2019 (Kaynak: Yazar).	121
Şekil 4.26. Adanın morfolojik dönemler sonunda oluşan görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv).	122

1. GİRİŞ

1.1. Amaç ve Kapsam

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile hızlanan modernleşme hareketinin baş aktörleri olan Türkiye kentleri, modern planlama aracılığı ile köklü değişimlerin gerçekleştirildiği alanlardan olmuştur. Kuşkusuz önemli kırılma noktalarını barındıran Erken Cumhuriyet Dönemi’nde, eşzamanlı olarak Türkiye’nin birçok kentinde, kentsel mekân üzerinde dinamik bir değişim süreci başlamış, kentsel mekânın biçim ve dokusuyla beraber yapıların mimarisinde de önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Adana kenti, coğrafi konumu, tarihsel önemi ve iktisadi potansiyelleri göz önünde bulundurulduğunda, hedeflenen ve kısıtlı bir şekilde gerçekleştirilen modernleşme tahayyülünün izlenebileceği başlıca kentlerdendir. Erken Cumhuriyet dönemi itibari ile geleneksel kent formu özelliklerinden farklı olarak planlama aracılığı ile üretilen yeni kent formu, kentin sadece fiziksel yapısını değiştirmekle kalmamış, mahalle ve konut alanlarının örüntülerini de etkilemiştir. Türkiye kentleşme pratiklerinin yansıma ve izlerinin görüleceği ve süreç içerisinde büyüme eğilimini sürdürmeye devam eden Adana kent formu, Seyhan Nehri’nin batı bölümünde bulunan tarihi kentsel dokunun çeperinden başlayarak, kuzey yönüne doğru Seyhan Baraj Gölü kıyılarına kadar uzanmış ve bugünkü halini almıştır. Bu çalışmanın ilk amacı, Adana kentinde üretilen ilk modern doku ile büyümenin başladığı bir konut alanı olan Reşatbey Mahallesi’nde kentsel mekânın biçimlenme süreçlerini incelemek ve tartışmaktır.

Adana’da Erken Cumhuriyet dönemi ile modern bir biçimde şekillenen kentin fiziksel dokusuyla eşzamanlı olarak, yapıların mimari karakter ve özelliklerinde de değişimler yaşanmış, başta konut yapıları olmak üzere, kentin kamusal yapıları da dönemin anlayışı doğrultusunda modern tasarım ilkeleri ile biçimlenmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin büyük şehirlerinde üretilen mimari karakterle benzeşen yapılar üretmiş, Türkiye mimarlığının modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Hiç şüphesiz bu yapıların en önemli stokunu ise konut yapıları oluşturmaktadır. Yine dönemin anlayışı çerçevesinde çoğunlukla tek aile için üretilen bu yapılar, Adana kentinde de yaygın bir şekilde inşa edilmiş ve kentin mimari belleğinde önemli bir yer edinmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi’nden günümüze kadar geçen süreçte gerek tasarımları gerek üretim politikaları ile mimarlık ve kent gündeminde yoğun bir şekilde yer bulan az katlı, bahçeli, tek aile evleri, süreç içerisinde yaşanan dönüşüm/yerine geçme müdahaleleri ile yerlerini dramatik bir şekilde çok katlı apartman yapılarına bırakmıştır. Bu doğrultuda çalışma, belirlenen çalışma alanında, farklı tasarım ve karakterlerde üretilen konut mimari tipolojisinin evrimsel değişim süreçlerini de incelemeyi amaçlamaktadır.

Kentin, geleneksel kent formundan farklılaşp, Cumhuriyet’in kurucu idealleri doğrultusunda ilk sıçrama ve biçimlenmesini modern doku özellikleri ile sağlayan Reşatbey

Mahallesi, modern planlama yaklaşımı ile başladığı biçimlenme serüveninden günümüze kadar geçirdiği dinamik yapılaşma süreçleri doğrultusunda özgün içerikler taşıdığı düşünölmektedir. Bu süreçler sonucunda edindiği mekânsal belleğin izlenebilmesi ise hem kent belleği hem de Türkiye kentleşme deneyimlerinin bir yansıması olarak önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, Adana'da, Reşatbey Mahallesi konut alanında yaşanan mekânsal değişim ve dönüşümlerin tipo-morfolojik süreçlerini inceleyerek ayrıntılı bir açıklama geliştirmeye çalışacaktır. Çalışmanın zaman aralığı, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayıp günümüze kadar geçen yaklaşık yüzyıllık bir zaman dilimini kapsayacak olup, süreçleri net bir şekilde ortaya koyabilmek için tarihsel dönemlere ayrılarak, kentsel mekânda, konut alanlarında ve konut mimarisinde yaşanan etkin kırılma noktaları vurgulanacaktır. Yine, tarihsel süreçlerin, belirlenen çalışma alanındaki ada-parcel-yapı örüntülerine olan etkileri irdelenip, bir sonuç ürünü olan konut yapılarının tipolojik değişimi ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca, bu süreçlerde etkin rolü olan mekânsal yasa ve yönetmeliklerin etkileri ve ürettiği sonuçlar sözü edilen tartışmaların önemli bir tamamlayıcısı olarak ele alınacaktır.

1.2. Yöntem

Dünya ve Türkiye kent formlarının geçirdiği evreler ve günümüzde devam etmekte olan yoğun kentleşme deneyimleri, son yıllarda önemli bir bilimsel alan olarak gelişen kentsel morfolojinin kavram ve ilkeleri ile kentsel mekândaki değişimin çözümlenmesine yönelik yapılan çalışmalara önemli olanaklar sağlamaktadır. Özellikle kenti, parça - bütün ilişkileri ile mekânsal örüntülerini farklı ölçek ve düzeylerde anlaşılmasına olanak sağlayan kentsel morfoloji alanı gerek Türkiye'de gerek dünyada yapılan yeni çalışmalarda içeriği ve yöntemleri gelişmekte ve farklı yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımların öncülü sayılabilecek başta İngiltere'de M.R.G. Conzen'in geliştirdiği tarihsel - coğrafi (historico-geographical) yaklaşım ve İtalya'da S. Murotori'nin gelişmesine öncülük ettiği tipo-morfolojik (typo-morphological) yaklaşım, tezin kavramsal çerçevesini oluşturmuş, bu yaklaşımların ilke ve yöntemleri Reşatbey'de kentsel mekânın değişim ve dönüşüm süreçlerinin incelenmesinde ve çözümlenmesinde kullanılmıştır.

Bu çalışma, farklı düzeylerde oluşan pek çok araştırma sorusunu ortaya atmakla beraber, temel sorusu; Cumhuriyet'ten günümüze kadar geçen süreçte Reşatbey'in konut dokusunun hangi zaman aralıklarında ve hangi nedenlerle değişiminin gerçekleştirildiğine dair bir sorgulamayla başlamaktadır. Bu değişim sırasında ise alanın fiziksel dokusunu oluşturan yapı-parcel örüntülerinin, ilk şekillendiği halinden ne kadar farklılaşmış ve varsa bu farklılaşmaların konut tiplerine ve parsel kullanım yoğunluklarına ne gibi etkileri olmuştur? Öte yandan bu değişimlerin, konut alanlarının niteliğine olan etkileri hangi düzeyde

gerçekleşmiştir? Elbette bu değişimlerin ortaya çıkmasında planlama ve mimarlık bağlamında nasıl karşılık bulmuştur? Şüphesiz bu değişimleri ortaya çıkarabilmek için alanın kapsamlı bir tarihsel çözümlenmesine ihtiyaç duyulmakla beraber hangi dönemlerde hangi tiplerin ortaya çıkarılmasına ve çıkarılan bu tiplerin karşılaştırılmalı bir değerlendirme ile ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda, tezin temel araştırma soruları çerçevesinde, kentsel morfoloji alanının ulusal ve uluslararası ölçeklerde sunulan akademik bildiri ve çalışmalardan konunun net bir şekilde açıklanabilmesi için yararlanılmıştır. Adana'nın kentsel ve mimari gelişim süreçlerini içeren; kitap, makale, süreli akademik yayın ve meslek odalarına ait dergi ve yayınlar önemli kaynak ve materyaller olarak değerlendirilmiş, erişilebilen kent imar komisyon raporları ve imar planı raporlarından da tezin içeriği ve kapsamı doğrultusunda yararlanılmıştır. Yerel kaynaklar ve üniversite kütüphanelerinden elde edilen dönemin yerel gazetelerinden konu ile ilgili haberler taranmış, önemli veri ve bulgular elde edilmiştir. Ayrıca, çalışma alanı hakkında, birinci dereceden tanıklıkları ve çalışmaları bulunan başta mimar ve kent plancıları olmak üzere, farklı kişilerle de söyleşiler gerçekleştirilmiştir.

Tezin kapsamı doğrultusunda ele alınacak konular, içeriği itibariyle tarihsel bir mekânsal inceleme yapmayı gerektirmektedir. Mekânsal üretimin en önemli belgeleri olan ve kentin hazırlanan ilk imar planlarından başlayarak elde edilen diğer imar planları önemli altlıklar olarak kullanılmıştır. Kısıtlı bir şekilde ulaşılabilen dönem hâlihazır haritaları ve eski hava fotoğrafları ve uydu görüntüleri sayısal bir şekilde yeniden üretilerek kentin dönemsel değişimleri ortaya çıkarılmıştır. Tarihi ve günümüz kent – yapı fotoğrafları ise günümüze kadar gelen süreçlerde kentin ürettiği konut mimarilerinin karakterleri hakkında önemli ipuçlarını gösteren belgeler olarak değerlendirilmiştir.

Bu tez kapsamında incelenmesi hedeflenen ve özellikle erken dönemler başta olmak üzere, farklı dönemlere ait konut mimari projelerine gerek arşiv yetersizliklerinden gerekse söz konusu yapıların bugün alanda çok kısıtlı bir sayıda yer alması ve güvenlik gerekçesiyle içlerine girilememesinden dolayı tam olarak erişilememiştir. Erişilebilen yapıların ise plan rölöveleri alınmış, dönemin tasarım anlayışıyla örtüşecek şekilde hipotetik olarak CAD tabanlı bilgisayar programları ile farklı dönemlere ait konut mimari tipleri yeniden üretilmiştir. Üretilen bu plan tipleri aracılığı ile yapıların, detay içermeden genel üç boyutlu kütle modelleri elde edilerek tezde kullanılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kentsel Morfoloji Kavramına Bakış ve Morfoloji Okulları

Günümüzde kent ve kentsel mekâna dair konular gerek onu üretenler gerekse içinde yaşayanların gündeminde yer almakta ve farklı düzeylerde tartışılmaktadır. Peki, bu tartışmaların odağını oluşturan kent tam olarak nedir? Kentin farklı kavramsallaştırmalar ile ortaya çıkarılabilecek pek çok tanımı bulunmakla beraber kentin ne olduğuna dair tam bir uzlaşıdan söz etmenin pek mümkün görünmediği ifade edilebilir. Öte yandan bu çalışmanın altlığını oluşturabilecek bir kent tanımını yapabilmek olası görünmektedir. Genel bir çerçeve ile Keleş (2012) kenti, “insanların üzerinde yaşadıkları mekân parçaları” olarak tanımlayarak, yer – mekân vurgusunun altını çizmiştir [1]. Öte yandan Le Corbusier (2015) ünlü Atina Anlaşması’nda, “Şehir, bölgeyi oluşturan ekonomik, toplumsal ve siyasal bütünü bir öğesinden başka bir şey değildir.” diye tanımlamış, kentin toplumsal ilişkiler ağının bir ürünü olduğuna işaret etmiştir [2]. Moudon (1997) ise, “Kent, kültürel geleneklerin etkisi altında ve zaman içerisinde sosyal ve ekonomik güçler tarafından şekillendirilen birçok bireysel ve küçük grup eylemlerinin birikimi ve bütünleşmesi.” olarak ifade ederek kenti üreten ilişkiler ağı ve etkenlerini daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır [3]. Bu tanımlardan yola çıkarak kenti; sosyal, kültürel, ekonomik ve toplumsal ilişki örüntü ve döngüleri aracılığıyla şekillenen mekân ve onu oluşturan parçacıkların bir bütünü olarak tanımlamak ve anlamak mümkündür.

Kentsel morfoloji ise oldukça temel bir düzeyde yukarıda işaret edilen tanımlama ile bahsedilen örüntü ve döngüler sonucunda üretilen kentsel mekânı ve onun biçimini inceleyen bir çalışma alanı olarak ifade edilebilir. Kropf (2009) kentsel morfolojinin, kentin yapı dokusunu tanımlamak ve incelemek için farklı konular ile zengin bir araştırma zemini oluşturduğunu işaret etmekle birlikte morfoloji alanının biçimi ve süreçlerini; tutarlı, özgün, kapsayıcı ve fiziksel mekânın ölçekler aracılığıyla oluşan hiyerarşik ilişkilerin uyum içerisinde kavranmasına imkân tanıdığını ifade etmektedir [4-5]. Öte yandan kentsel morfoloji, içeriği ve çalışma konuları doğrultusunda pek çok disiplinle iç içe bir biçimde kimi zaman tanımlayıcı kimi zaman ise tamamlayıcı roller üstlenmektedir. Kentsel morfoloji alanının ilişkili olduğu disiplinler, temel olarak, kentsel mekânın biçimlenmesini etkileyen ve bu biçimlenme süreçlerini inceleyen, planlama, mimarlık, kentsel tasarım, coğrafya, tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi disiplinleri içermektedir [6].

Bu doğrultuda, kentin biçimini incelemek üzere yapılan kentsel morfoloji çalışmalarına ilişkin üç ana bileşeni Moudon (1997), biçim (*form*), süreç (*process*) ve kararlılık düzeyleri (*levels of resolution*) olarak açıklar. Biçim, binanın yapı adası ve parseliyle beraber yakın çevresindeki açık alan ve sokaklar ile kurduğu örüntüleri, süreç, kent biçiminin tarihsel olarak

yaşadığı değişimi, *kararlılık düzeyi* ise kentsel mekânı ve dokusunu farklı ölçek ve yoğunlukta araştırmaya imkân verdiği söylenebilir [3].

Buradan hareketle, kentsel morfoloji, yapı ve onun hacimlerini oluşturan temel birimlerden, parsel-sokak örüntülerine ve oradan kent bütünü oluşturan sosyal ve tarihi etkenler doğrultusunda *parçadan-bütüne* bütüncül bir bakış açısı ile kentin çözümlenerek incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Biçimi oluşturan fiziksel örüntüler ile farklı dönem, ölçek ve aktörlerle üretilen kent biçimini inceleyen kentsel morfoloji çalışmalarının özünde Ünlü (2018), *mekândaki hareketi* incelediğini ve bu hareketi başlatan veya ivmelendiren aktörler aracılığıyla mekânda bir *durum değişimi* yaşandığını ifade etmektedir. Bu süreçte, mekânsal değişimin somut bir şekilde izlenebildiğinin ve farklı dönemlerde farklı mekânsal örgütlenme yapılarının ortaya çıkarıldığının, mekânın biçimlendirilmesine etki eden morfolojik aktörler arasında farklı dönemlerde oluşan ilişki örüntüleriyle mekânsal özelliklerin değişip, belirginleştüğünün ve *morfolojik dönemlerin* ortaya çıktığının altını çizmektedir [7].

Bu tez kapsamında ve çalışmalar doğrultusunda kullanacağı kentsel morfolojinin temel ilkelerine yukarıda genel olarak değinilmekle beraber kentsel morfoloji alanını, geniş ve kapsayıcı bir biçimde Ünlü (2018) şu şekilde tanımlamaktadır;

Kentsel morfoloji, mekânın özünü ve içeriğini oluşturan nitelikleri ile farklı kararlılık düzeylerinde belirginleşen mekândaki döngüsel değişimi anlamayı ve açıklamayı, mekânın özünü ve içeriğini oluşturan niteliklerin değişimine neden olan etmenleri (kurallar, aktörler, süreçler) ve bu etmenler arasında değişim sürecinde beliren ve sürekli değişen ilişkisellikleri incelemeyi, elde edilen sonuçlar ile kentsel mekânın biçimlendirilmesine yönelik ilke ve stratejiler oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Ünlü, Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji, 2018).

Kentsel morfolojinin bilimsel bir alan olarak kurumsallaşma ve yaygınlaşması, toplumsal alanla ilgili pek çok değişimin yaşandığı Sanayi Devrimi sonrası kentlerin büyüme eğilimleri ile birlikte yeni mekânsal düzenlemelere duyulan ihtiyaçlarla eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Özellikle sanayileşen kentlere büyük bir göç gerçekleşmiş ve başta konut ve konut alanlarıyla ilgili olmak üzere pek çok alt ve üst yapı sorunları gün yüzüne çıkmıştır. Fishman (2016), yirminci yüzyılın hemen başında yaşanan teknolojik gelişme ve imkânlar sayesinde, başta Ebenezer Howard'ın *Bahçe-Kenti* olmak üzere Le Corbusier'in *Işıyan Kenti* ve Frank Lloyd Wright'ın *Geniş Arazi Kenti* gibi öncü yaklaşım ve modeller ile gelişmekte olan sorunlara yanıtlar arandığını ifade etmektedir [8]. Kendi aralarında bir takım farklılıklar içeren bu modellere yönelik Ünlü (2017), kente olan müdahale yaklaşımları ve dönemlerine göre bir sınıflandırma sunmaktadır. Örneğin, Howard'ın *Bahçe-Kent* modelini 'geliştirici model' olarak ele alırken, Corbusier ve Wright'ın modellerini 'modernist gelenek' olarak ifade etmektedir. Bunlarla

beraber bu bölümde bahsedilmeyen 'yıkıcı - yapıcı' ve 'sanatçı modellerin de ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru gelişen anlayışlardan olduğunu açıklamaktadır [9]. Söz konusu bu yaklaşımlar arasında sanatçı model haricindekiler, sanayi öncesi kenti ya yok sayıp kentin dışında yeni bir şema üretmekte ya da geleneksel kente büyük ölçekli müdahalelerde bulunmaktadır. Bu yeni yaklaşımlar içerisinde özellikle 'modernist geleneğin' etkileri yirminci yüzyılın ortalarından itibaren mekânla uğraşan kişiler tarafından bir sorun hatta *kriz* (Caniggia, 2001) olarak nitelendirilmiştir [10]. Kentin fiziksel örüntülerini oluşturan doku ve alt ölçeklerde yapı dil ve tipolojilerin tarihsel bağlamından koparıldığı ve karakterini yitirdiğine dair görüşler, özellikle bu alanın öncülerinden olan İtalyan mimar Saverio Muratori ve öğrencileri tarafından yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ortaya atılmıştır (Cataldi, 2003) [11]. Yirminci yüzyıl boyunca söz konusu eleştiriler, kentsel morfoloji alanında farklı coğrafyalarda ve farklı yaklaşımlarla dile getirilmiş, ancak kentsel morfoloji alanındaki çalışmaların yaygın bir şekilde gündeme gelmesi ve kurumsallaşması, 1994 yılında kurulan Uluslararası Kentsel Form Seminerleri (International Seminar On Urban Form - ISUF) öncülüğünde sağlanmıştır [3].

İlk dönem yapılan toplantılar ışığında, kentsel morfoloji çalışmaları, üç temel okul ve görüşe ayrılmıştır. Bunlar;

- Saverio Muratori ve öğrencilerinin başını çektiği *İtalyan Okulu (Tipo-Morfolojik Yaklaşım)*
- M.R.G. Conzen' in öncülüğünü yaptığı *İngiliz Okulu (Tarihsel - Coğrafi Yaklaşım)*
- Phileppe Panerai ve Jean Castex' in *Fransız Okulu'dur* [3].

Bu üç yaklaşım, kentsel morfoloji alanındaki çalışmaları ile kendi aralarında farklılıklar göstermiş olsalar bile yukarıda da ifade edilen ve mekânsal değişimi biçim, süreç ve kararlılık düzeylerini oluşturan üç ana bileşen üzerinden ortaklaşmış ve bu doğrultuda çalışmaları yürütmeyi hedeflemiştir. Yanı sıra ilkesel olarak farklılaştıkları konular ise morfoloji çalışmaları için konuya hangi soru ve sorular çerçevesinden baktıklarıdır. Bu bağlamda İngiliz Okulu, "Şehirler neden ve nasıl inşa ediliyor?" ile başlarken, İtalyan Okulu, "Nasıl inşa edilmeli?" diye sormaktadır. Fransız Okulu ise konuya hem İngiliz hem de İtalyan okulları perspektifinden bakmakla beraber, özellikle kent sosyolojisinin kurucularından Henri Lefebvre ve diğer teorisyenlerin etkisi ile "Ne inşa edilmeliydi? Bunun yerine gerçekte inşa edilen nedir?" diye morfolojik çalışmalara yön vermektedir [3, 12].

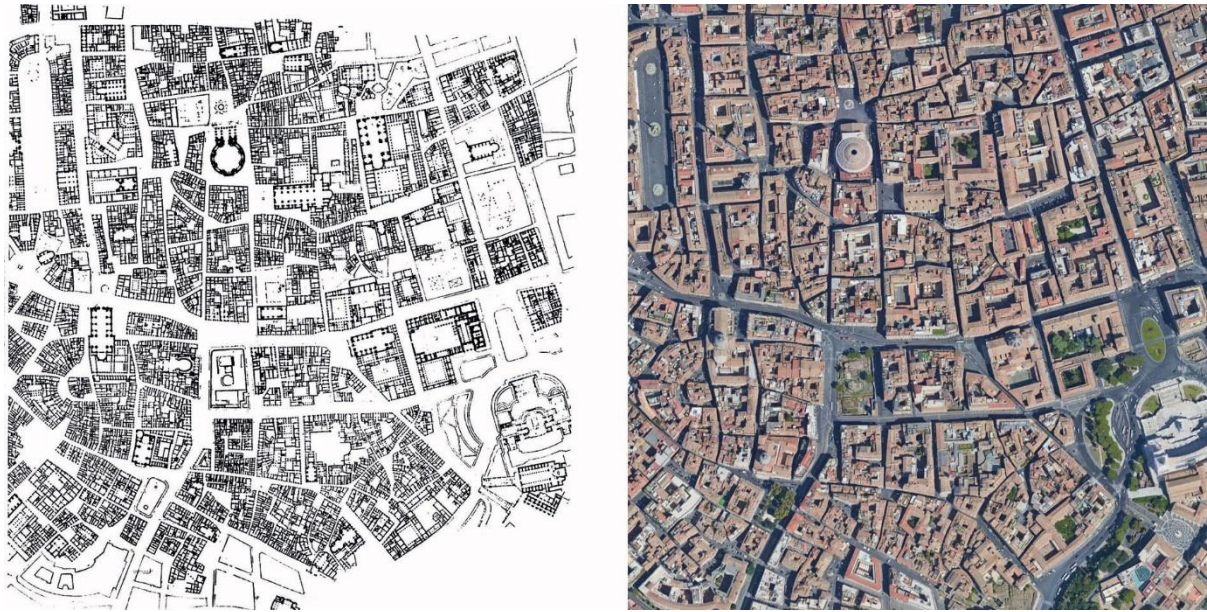
Temelinde yukarıda değinilen bu üç okul tarafından yöntemi ve yaklaşımları belirlenen kentsel morfoloji çalışmalarına sonraki süreçlerde, Kropf (2017) ve Oliveira'ya (2016) göre, Bill Hillier ve Jullienne Hanson'ın öncülük ettiği ve yöntem olarak mekân diziminin kullanıldığı *biçimlenimci* yaklaşım ve Batty'nin geliştirdiği, fraktal, cellular automata gibi yöntemlere dayalı olarak niceliksel değerlendirmelerin yapıldığı *mekânsal çözümlene* yaklaşımları da eklenmiştir

[7].Kentsel mekânın niteliğine dair yapılacak olan bu çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yöntemlerine başvurulacak olan M.R.G. Conzen ve S. Muratori'nin yaklaşım ve okulları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2. Kent Biçimini İncelemek: Tipo-Morfolojik ve Tarihsel Coğrafi Yaklaşımlar

2.2.1. Tipo-Morfolojik Yaklaşım ve İtalyan Okulu

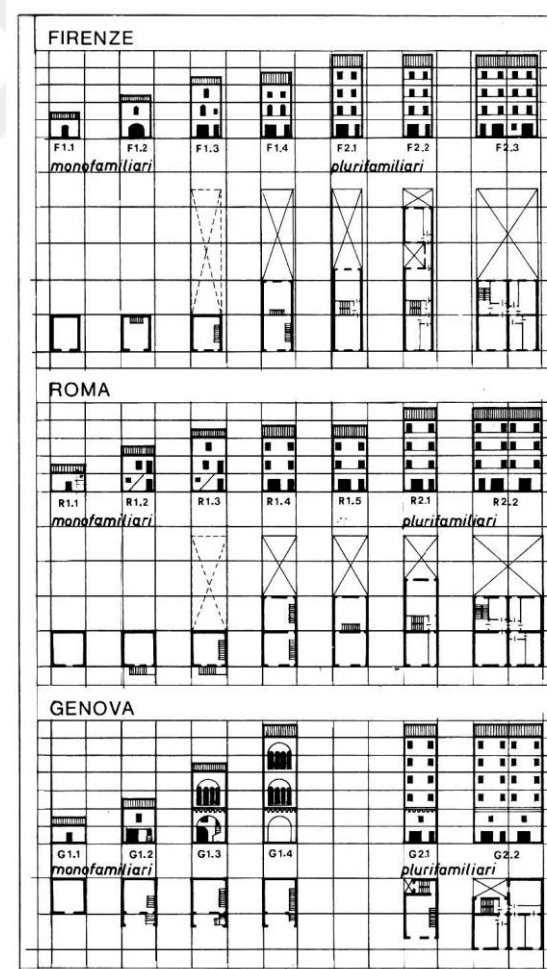
Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan kentsel morfoloji alanının ana gövdesini, İtalyan Okulu'nun temel yaklaşımı sayılan *süreç tipolojisi* (process typological) veya bir başka deyişle *tipo-morfoloji* (typo-morphology) kavramları ile oluşturulduğunu belirtmek olanaklıdır. Bu yaklaşımın öncüleri olarak sayılan İtalyan mimar Saverio Muratori ve arkasından gelen Gianfranco Caniggia, çalışmalarının odağına, kentin en temel bileşeni olan binaların mimari özelliklerini oluşturan iç mekân hacimleri ve cepheleri ile yapının parselle kurduğu ilişkileri ve evrimsel süreçlerini, kentin tipolojik öğeleri olarak ele alarak yürütmüştür [13]. İtalyan Okulu'nun bu yaklaşımı, yani kentin biçimini açıklama, yapıların mimari ölçeğinden başlatılarak yürütülmesinin, İtalyan kentlerinin ortaçağdan bu yana varlığını sürdürebilmiş, güçlü ve tarihsel bir mimari mirasa sahip olmasından kaynaklandığı varsayımı yapılabilir. Bununla beraber, yirminci yüzyılın ortaları itibariyle kentsel mekâna yapılan modernist müdahalelerinin etkileri bu çalışmanın temellerini oluşturmada oldukça etkili olmuştur [13, 14].

Şekil 2.1. Muratori'nin 1963 yılı, Roma kenti yapı dokusu (building fabric) çalışması ve günümüz uydu görüntüsü. (Kaynak: Castex, 2014; Google Earth, 2019).

Muratori, kenti ve bileşenlerini anlamak üzerine yapılan tipo-morfolojik çalışmalarının özünü *kent formunun devinim tarihi* (operational history of urban form) olarak adlandırmış, pek çok aktörün ve toplumsal ilişki örüntülerinin önemli rolleri olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber, kentin mekânını oluşturan yapı tipolojilerinin, farklı tarihsel zaman dilimlerinde farklı fikir ve eylemler sonucunda biçimlendiğini ve farklı karakterlerde oluşan yapı tipolojilerinin ise *yapı dokusunun* (building fabric) özünü oluşturduğunu belirtmiştir [13, 15](Şekil 2.1.).

Muratori'nin takipçilerinden olan Caniggia da kendi döneminde yaptığı çalışmalarda, Muratori'nin ilkelerinden yola çıkarak, daha çok yapı tipolojileri ve evrimsel süreçlerine yoğunlaşmıştır [13]. İtalya'nın Floransa, Roma ve Cenova gibi önemli kentlerinde konut yapılarının Ortaçağ'dan itibaren yaşanan değişimleri gösterdiği ve süreç tipolojisi (process typological) olarak adlandırılan çalışmanın sonucu olarak Caniggia, konutun evrimsel süreçlerini dönemin ihtiyaç ve teknolojileri doğrultusunda *kendiliğinden* (spontaneous consience) oluştuğunu ve bu deneyimin *kolektif bilinç* (operative consciousness) tarafından üretildiğini iddia etmektedir [13, 16](Şekil 2.2.).

Şekil 2.2. Caniggia ve Maffei'nin konut tipleri çalışması (1979) (Kaynak: Castex, 2014)

Tipo-morfoloji yaklaşımı, küçük bir odanın biçiminden başlayarak üst ölçeklerde kent formuna doğru uzanan, kent bütünü ölçeğinde ilişkili bir mekânsal örgütlenmeye işaret etmekle beraber, esas olarak *tipler* (types) üzerine yoğunlaşmaktadır. Moudon (1994), diğer morfolojik çalışmalardan farklı olarak, tiplerin önemini üç temel prensip üzerinden vurgulamaktadır. Bunlardan birincisi, *tipleri*, salt yapının mimari ve hacimsel özellikleri üzerinden değil, bulunduğu konumun (parsel, bahçe, yol vb.) açık alanları ile kurduğu ilişki üzerinden tanımlanmaktadır. Bu ilişki ise temel olarak o tipin karakterini oluşturmakla beraber, üretilmiş *kent dokusunu* (urban fabric) oluşturan en *temel hücre* (basic cell) olarak ele almaktadır. İkinci olarak, bu hücrelerin yapı ölçeği ile kent ölçeği arasındaki bütünleşmeyi sağlayan önemli bir etken olarak ele alınmasıdır. Üçüncü olarak ise bu tipleri, zaman içerisinde değişen üretim yöntemleri, kullanım amaçları ve evrimsel biçimleri açısından çeşitlenmesinin *morfojenetik* (morphogenetic) okumalara olanak sağladığının altı çizilmektedir [13]. Kropf (2014) ise bu tipleri, birbiriyle biçimsel olarak benzeşen ve hacimsel eşdeğer özelliklere sahip olan yapılar olarak tanımlanıp, kendi içlerinde sınıflandırılabilceğini aktarmaktadır [5].

Tipo-morfolojik yaklaşım, kentin fiziksel örüntüleri içerisindeki en küçük mekân parçacıkları olarak varsayılan, bina mimari karakterleri ve bulunduğu parselin biçimsel özelliklerinin; dönemler içerisinde farklılık gösteren, düşünsel iklimden, ihtiyaç ve teknolojik gelişimlere bağlı olarak evrimleşen yapı süreçleri aracılığıyla ölçekler arası bir 'gen haritası' çizmekte ve sonuç çıktısı olarak 'tipolojik dönemleri' ortaya koyabilmektedir. Tipolojik dönemler ise birbirleriyle, kimi zaman kopuk kimi zaman da süreklilik arz eden ilişki örüntüleri doğrultusunda oluşan kentin biçimi ve süreçleri hakkındaki önemli bulguları gözle görülür bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, tipo-morfolojik analiz yöntemleri ile kavramsallaştırılan kent mekânı, bir sonraki evrede neye ve nasıl dönüşeceğine dair örtük bir takım ipuçlarını verebilir hale gelmekte ve bir 'tasarım teorisi' olarak kendi çerçevesini çizmektedir.

2.2.2. Tarihsel-Coğrafi Yaklaşım ve İngiliz Okulu

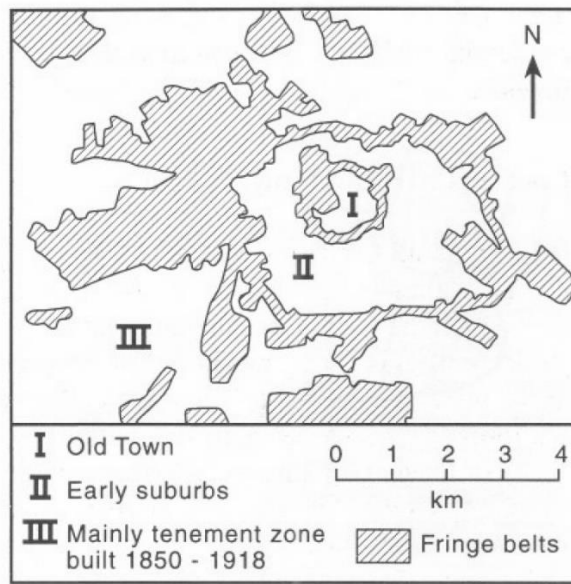
Kentin biçimini açıklayıcı bir diğer önemli yaklaşım ise İngiliz Okulu'nun öncüsü varsayılan M.R.G. Conzen ve J.W.R. Whitehand'in çerçevesini oluşturduğu *tarihsel-coğrafi* (historico-geographical) yaklaşımdır. Conzen (1960) coğrafya temelli olarak, İngiltere'de Alnwick kasabası üzerine yaptığı morfolojik çalışmada, kentlerin bir yaşam tarihi olduğundan bahsetmiş, 'kent yapılı çevresinin' (townscape), tarihsel döngü ve bunlara özgü ilişkiler aracılığıyla biçimlendiğinin altını çizmiştir. Yapılı çevre biçiminin temel bileşenleri ise farklı ölçeklerde bir araya gelip bütüncül bir incelemeye olanak sağlayan *şehir haritası* (town plan), *bina dokusu* (pattern of building forms) ve *arazi kullanımı* (pattern of urban land use). Kentin

mevcut durumunu gösteren şehir haritası aracılığıyla üst, orta ve alt ölçeklerde kentin ulaşım ağı ve gelişme örüntüsünü oluşturan sokak sistemleri ile beraber bu sistemlere eklenen yapı adası ve ada içerisinde yer alan bina-parcel dokuları incelenebilmektedir [17, 18]. Bütün bu bileşenlerin farklı biçimlerde bir araya gelişi sonucunda Ünlü (2018), kent içinde morfolojik birimlerin oluştuğu ve buna bağlı olarak da farklı karakter bölgelerinin ortaya çıktığına dikkat çekmektedir [7].

Buradan hareketle, kentin fiziksel bileşenleri ve bunların döngülerini inceleyen tarihsel-coğrafi yaklaşım, farklı dönemlerde oluşan morfolojik bölgelerin tanımı ve içsel değişimlerinin açıklanması ile beraber, farklı ölçeklerdeki parça-bütün ilişkilerinin ve bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan morfolojik tiplerin ve karakter bölgelerinin hiyerarşik olarak nasıl iç içe geçtiğinin ortaya koyulmasını amaçlamaktadır [19].

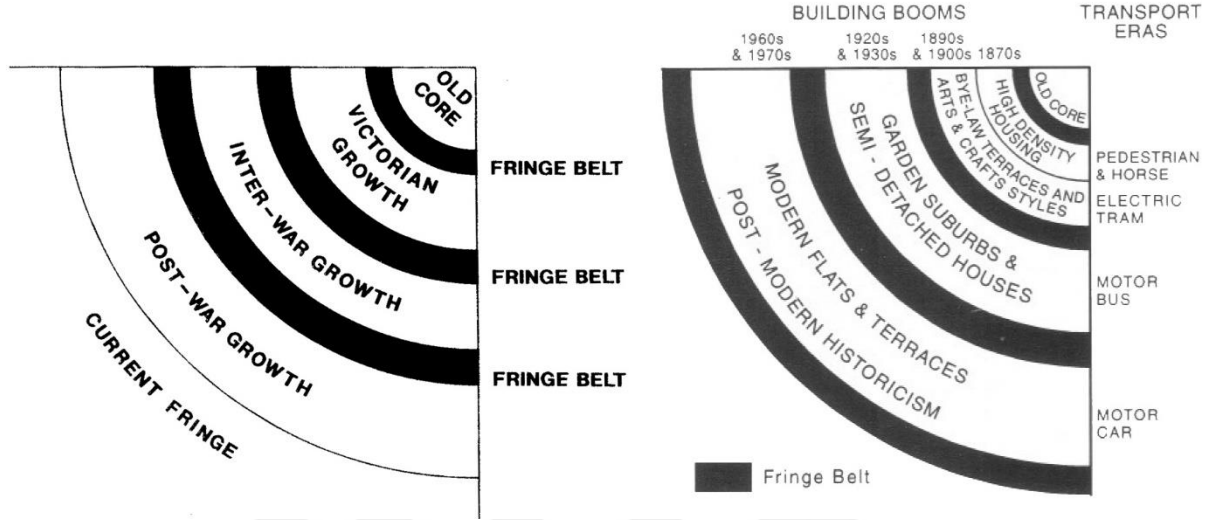
Conzen (1960), tarihsel süreçte her dönemin kendi kültürel, sosyal ve ekonomik dinamiklerinin kentsel mekânın biçimlenmesini etkilediğini vurgulamaktadır. Her dönemin kendi kentsel mekânını üretmesi ve dinamik değişimlerin incelenmesi tarihsel-coğrafi yaklaşımın temel konusudur [17]. Bu doğrultuda, Whitehand (2001), tarihsel-coğrafi yaklaşımın, kentsel mekânı bir kültürel nesne ve toplumsal gelişmişliğin bir yansıması olarak açıklamaktadır [20].

Tarihsel-coğrafi yaklaşımda, kentin gelişim döngülerini açıklayıcı olarak kullanılan bir diğer yaklaşım ise çeper-kuşak (fringe-belt) kavramıdır [19]. Çeper-kuşak, ilk olarak 1936 yılında Louis tarafından (Şekil 2.3) Berlin kent merkezinin gelişim süreçlerini açıklamak için kullanılmış, sonrasında Conzen'in İngiltere kentleri üzerine yaptığı çalışmalarla kavram geliştirilmiştir [20].

Şekil 2.3. Berlin kenti çeper-kuşak örüntüsü, Louis, 1936 (Kaynak: Whitehand, 2001).

Kentlerin gelişim döngüsü doğrultusunda ortaya çıkan çeper-kuşaklar, yoğun kent dokuları içerisinde yer alamayan ve geniş arazi kullanımlarına ihtiyaç duyan, farklı işlevlerde kentsel ve kamusal hizmet alanlarını kapsamaktadır. Bunlar; sanayi tesisleri, askeri alanlar, dini ve idari birimler, kültürel yapılar, düzenlenmiş yeşil alanlar ve geniş bahçeli kır evleri vb. sayılabilir [19-21-22].

Şekil 2.4. Conzen'in çeper-kuşak modeli ve Whitehand'ın yenilik/bina döngüsü modeli (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015,s.17).

Şekil 2.4'ten de izlenebileceği üzere Conzen, çeper-kuşakların oluşumunu temel düzeyde önemli tarihsel kırılmaları esas alarak belirtmiş, Whitehand ise kavramı geliştirerek, bu süreçler içerisinde teknolojik gelişmelerle beraber ortaya çıkan yapı mimari tipleri ve döngüleri hakkında ipuçları vermiştir. Çeper-kuşakların oluşumu ve buna bağlı farklı morfolojik dönemlerin ortaya çıkması; arazi fiyatlarının dalgalanması ve konut üretim döngüleri ile doğrudan ilişkili olduğu Whitehand (2001) tarafından ifade edilmektedir [20]. Ünlü ve Baş (2015), bu yaklaşımlarından yola çıkarak, büyük arazi gerekliliği bulunan konut dışı kullanımlarının, konut üretiminin düşüşe geçtiği ve buna bağlı arazi fiyatlarının düşme eğilimi gösterdiği süreçlerde, bu alanların kent çeperinde kendilerine yer seçtiklerini ve kuşakların oluştuğunu ifade etmektedirler [19]. Kentin büyüme eğilimi gösterdiği sonraki dönemlerde konut üretiminin, mevcut çeper kuşak kullanımları üzerinden sıçrama gerçekleştiğinin ve yeni konut alanlarının çeper kuşağın dışında yeni alanlarda üretildiğinin altını çizmişlerdir. Bu durum, her büyüme eğiliminde kendini tekrar ederek, farklı morfolojik dönemlerde oluşan morfolojik bölgeleri birbirinden ayıracak, kesintili bir biçimde morfolojik eşikler oluşturarak, iç-orta-dış çeper kuşakların farklı niteliklerde oluşmasını sağlayacaktır [19]. Dolayısıyla, çeper-kuşak ve yenilik/bina döngüsü model ve yaklaşımları (innovation/building cycle model), kent içinde oluşan morfolojik dönemlerin tanımlanıp birbiri arasında ilişki kurulmasına imkân vermektedir [23].

Kent biçimi üzerine yapılan araştırma ve çalışmalarda, tipo-morfoloji ve tarihsel-coğrafi yaklaşımları, yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi kentin mekânsal örüntülerini ve gelişim evrelerini farklı ölçeklerde; kenti üreten, tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel içerik ve konu başlıklarıyla incelemeye olanak verdiği düşünülmektedir. Başta çeşitli dünya kentleri olmak üzere, son zamanlarda Türkiye kentleri üzerine yapılan çalışmalarda da bu yöntem ve yaklaşımlar aracılığıyla yapılan çalışmalar artmakta, önemli bulgular ortaya çıkarılmaktadır.

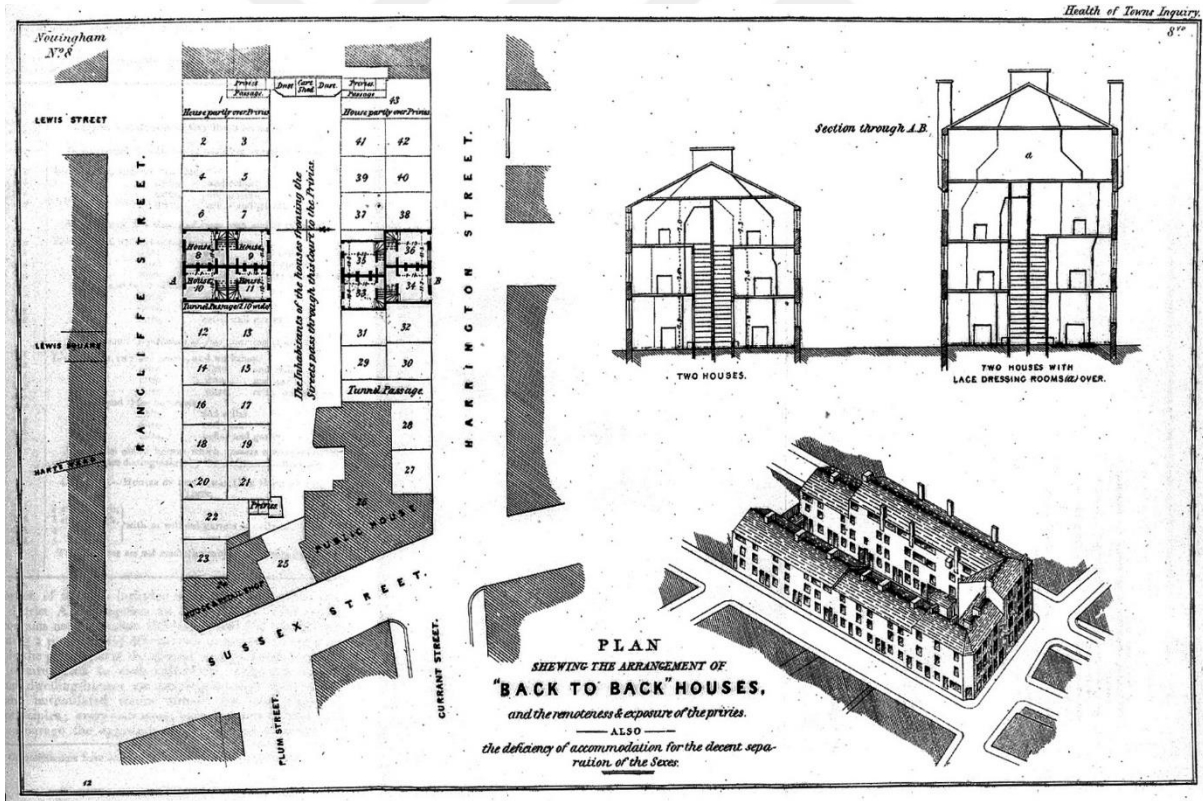
Adana'da Cumhuriyet sonrası gelişen konut alanlarının morfolojik-tipolojik dönem ve özellikleri üzerine yapılacak araştırmaya geçilmeden önce, bu yaklaşımlarla gerçekleştirilmiş ve çalışmanın içeriği ile paralel olduğu düşünülen dünya ve Türkiye kentleri konut alanlarının tarihsel süreç ve döngülerini ortaya koyabilecek bir grup seçki çalışmanın bir sonraki bölümünde irdelenecektir.

2.3. Konut Alanlarının Değişimi: İngiltere, Amerika ve Türkiye Örnekleri

2.3.1. İngiltere

Ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda, başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde yaşanan sanayileşme ve makineleşme süreçleri, toplumsal alanla ilgili pek çok yenilik ve değişimi beraberinde getirmekle beraber, özellikle kentsel mekânda pek çok soruna da neden olmuştur. Bu sorunların en önemlisi ise sanayileşmeyle beraber kırdan kente hızla artan göçün de etkisiyle kent içinde barınma ihtiyacının artması ve dolayısıyla 'konut sorunu' gelmektedir [8-24-25-26]. Sanayileşmenin erken evrelerinde, özellikle işçilerin konut sorununu, kendine özgü yöntemlerle çözüm üreten ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Bu süreçte üretilen konut tipi; ön bahçe payı olmaksızın yola cephe veren, arka bahçelerine evler arasındaki pasajlardan ulaşılabilen, bitişik düzende ve geleneksel yöntemlerle inşa edilen, *sirt sirta evleridir* (back to back house) [27] (Şekil 2.5).

Şekil 2.5. Nottingham Sirt sirta ev projeleri, Nottingham, 1844 (Wellcome Library, 2019 [https://wellcomecollection.org/works/mcwh8yh4])

Farklı kentlerde farklı boyutlarda üretilen sırt sırta evler, yaklaşık olarak üç buçuk metre ile dört metre bir zemin kata, üst katında ise bu izdüşümde iki ayrı yatak odasına sahip olup, her kat yüksekliği iki metre kırk santim ile iki metre yetmiş dört santim arasında değişebilmektedir. Kimi yapılarda ise çatı katı düzenlemeleri bulunabilmektedir [27]. Bir aile için oldukça küçük ölçülerde üretilen bu konutların temel sorunlarından biri, yalnızca tek cephesinden ışık ve güneş alabilmesidir. Bir diğer sorun ise; tuvalet, banyo ve kimi zaman mutfak gibi ev içi mekânların ortak bir şekilde avlu ve bahçe içinde kullanımlarının bulunmasıdır [28, 29].

Şekil 2.6. Sırt sırta evler, Birmingham, 1900'lü yıllar (Kaynak: Birmingham Mail, 2019, [https://www.birminghammail.co.uk/news/nostalgia/gallery/birminghams-back-to-back-houses-9135861])

Sırt sırta evler, İngiltere'nin başlıca sanayi kentleri olan Birmingham, Nottingham, Leeds ve Manchester'da yirminci yüzyılın başına kadar üretilmeye devam etmiş, mekânsal olarak ürettiği olumsuz koşullar nedeniyle, o dönemde çıkarılan sağlık yasaları gereği inşa edilmesi yasaklanmıştır [27].

Ondokuzuncu yüzyılda üretilen bir diğer konut tipi ise *sıra evlerdir (Terraced house)*. Dönemin gerekliliği ve ihtiyaçları doğrultusunda üretilen bu konut tipi İngiltere dışında farklı batı Avrupa kentlerinde de yaygın bir model olarak kullanılmıştır [28]. Oluşan barınma sorununa kapsamlı bir çözüm olarak uygulanan sıra evler, bütün toplumsal katmanlarını da içine alacak bir biçimde, endüstrileşme ve standartlaştırmanın önemli birer göstergesi olmuştur. Kendinden önce gelen mimari üslupları kısmen reddetmekle beraber, belirli bir düzeyde, özellikle klasik dönem üsluplarının temel bileşenleri kullanılmıştır.

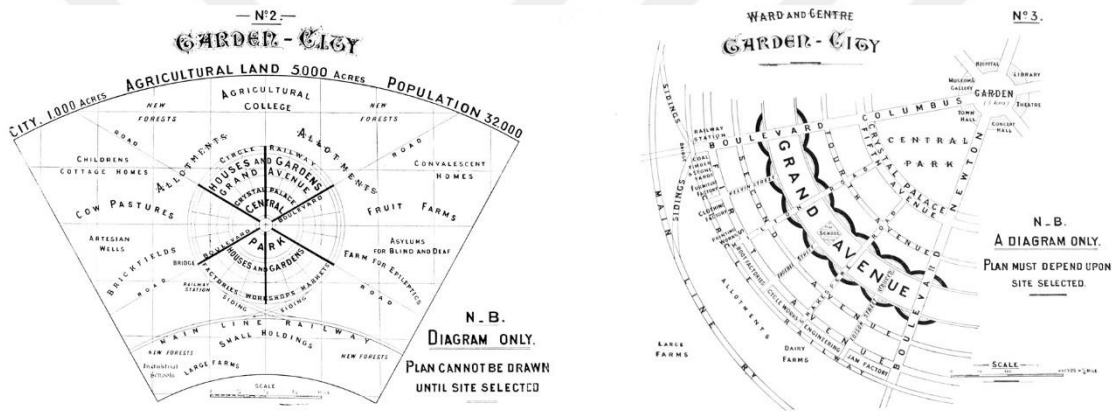

Şekil 2.7. Sıra Ev Örneği, Londra (Kaynak: Yazar; Google Earth, 2019).

Birbirini tekrar eden plan tipleri, modüller ve cephelerde yalın ve basit formların kullanılması, görsel bir süreklilik sağlamıştır. Biçimsel özellikleri doğrultusunda ekonomik olarak üretilen bu evler, dönem İngiltere'sinde yaygın bir konut tipi olarak benimsenmiştir [30].

Konut sorununa, kent içinde geliştirilen bu çözümlerin yanı sıra mevcut kent yapısına eklenilebilen kent dışı çözüm önerileri de gündeme gelmiştir. Bu önerilerin başlıca olanı Ebenezer Howard'ın geliştirdiği *Bahçe Kent* (Garden City) modelidir.

Howard, başka bir kentin uydusu olmadan kendi kendine yetebilen, çevresi geniş yeşil alanlarla çevrili bahçe kentin yaklaşık 32.000 kişilik bir nüfus barındırmasını öngörmüştür [8]. Şekil 2.8'den de izlenebileceği üzere Howard, mekânsal örgütlenmenin temel ilkelerinin gösterildiği bahçe kent şemaları üretmiştir. Bu şemalarda belirtilen ilkelere göre, seçilen alanın coğrafi özellikleri gözetilerek planların uygulanması beklenmiştir [31]. Bu şemalara göre; kentin merkezi, kamusal hizmet veren hastane, kütüphane, konser merkezi ve yönetim birimleri ve geniş yeşil alanlar, kent merkezine bağlayan bulvar ve caddelerini konut alanlarına ve kent çeperini de sanayi ve tarımsal üretime bırakmıştır (Şekil2.8).

Şekil 2.8. Bahçe Kent prensip şemaları (Kaynak: Garden cities of to-morrow kitabı, 1902).

Bahçe kent modelinin genel ilkeleri İngiltere'de Letchworth ve Welwyn gibi kentlerde, 1900'lü yılların başında uygulanabilmiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz kentlerinde üretilen yeni konut alanlarında da yaygın olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, İngiltere'de konut alanlarının üretilmesinde kısmi olarak kullanılmıştır [8, 25].

Bahçe kent yaklaşımının konut tipi, geleneksel İngiliz köy mimarisinden faydalanılarak, geniş bahçeler içerisinde, biçimsel olarak kiremitli beşik veya kırma çatılı, belirli bir gabariye sahip, tuğla ve sıva kullanılarak *kır evi* (cottage house) türünde inşa edilmiştir. Genellikle tek aile için *ayrık düzen evler* (detached house) inşa edilmekle beraber, ortak kullanım alanlı *yarı ayrıık evler* (semi detached house) ve *sıra evler* de (terraced house) inşa edilen konut tipleri arasındadır [31] (Şekil 2.9).

Şekil 2.9. Letchworth kentinde inşa edilen bahçeli ev modelleri (Kaynak: Kaynak: Letchworth Garden City in Fifty-Five Pictures kitabı, 1911 [<https://archive.org/details/cu31924094635368>]).

Sıra evler (terraced house) ve bahçe kent konut tipinin, karma bir biçimde İkinci Dünya Savaşı'na kadar geline süreçte İngiltere ve pek çok Avrupa kentinde yaygın olarak benimsenip uygulanmış olduğu söylenebilmektedir [23]. Konutun, sanayileşme sonrası erken morfolojik dönemlerine işaret eden bu süreç, İkinci Dünya Savaşı ertesinde kentlerde yaşanan büyük yıkımlar sonucunda oluşan konut ihtiyacı, farklı morfolojik bir döneme geçişin kapısını aralamıştır. Bu doğrultuda, beliren konut ihtiyacı, gelişen modern teknolojik imkânların elverişli hale gelmesi ile birlikte, yeni bir tip olarak *toplu konut* (mass housing) modelini gündeme getirmiştir. İşlevsel bir yaklaşımla *yaşam makinesi* olarak adlandırılan bu yapılar, 1950'lerde düşük katlı ve yoğun bir şekilde apartman tipi olarak üretilmiştir. Bu yapıların 1980'lere kadar yaygın bir şekilde inşa edildiği söylenebilmektedir [28].

Bu yaklaşımın gelişmesinde, konut üretimi ile ilgili farklı ölçeklerde öneriler geliştiren Le Corbusier ve dönemin mimarlık ortamının da etkisi olduğu söylenebilir. Savaş öncesi dönemde ortaya attığı *Çağdaş Kent* ve onun olgunlaştırılmış versiyonu olan *Işıyan Kent* (cite radiuse) gibi kent modellerinin, geniş araziler üzerine konumlanan, kolektif hizmet ve servislerin yer aldığı konut birimlerinin, toplu konut olgusunun başlangıç noktası olarak ele almak mümkündür (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Le Corbusier Unité d'Habitation konut birimi, Marsilya, 1952 (Kaynak: [https://jsah.ucpress.edu/content/74/1/13.figures-only])

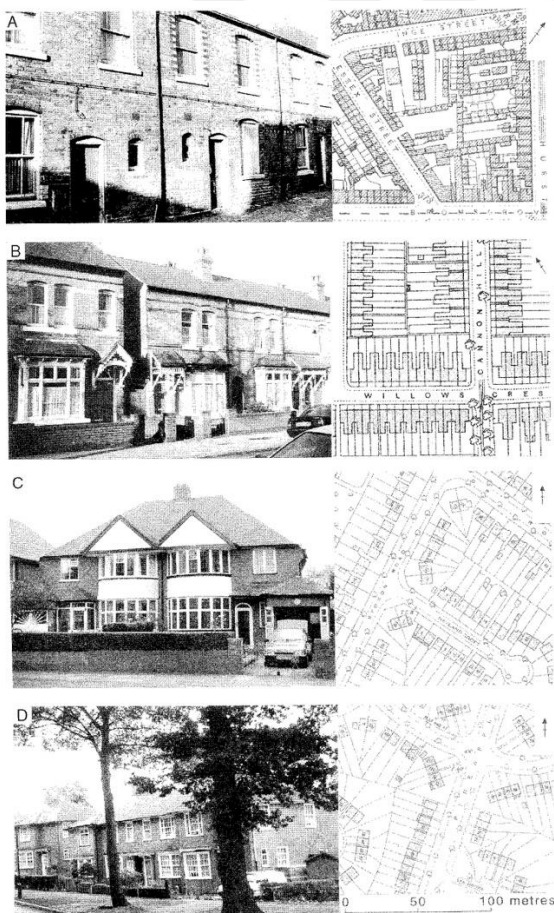
Başta İngiltere olmak üzere Almanya, Fransa ve Amerika gibi ülkelerde uygulanan toplu konut birimleri, görece izole çevresi ve kentle doğrudan bir ilişki kuramaması ve modern mimari ve tek tipleştirilmeye dair yapılan eleştiriler doğrultusunda oluşan sosyal problemler neticesinde bu tip yapılaşmanın kademeli olarak terkedildiği söylenebilir [28]. Toplu konut modeline geliştirilen eleştirilerin en sembolik örneği ise modern mimarlık ve modern mekân yaklaşımlarının ölümü olarak nitelendirilen, Amerika Missouri'de 1954'te inşa edilip 1973 yılında yıkılan Pruitt Igoe konut projesidir (Şekil 2.11).

Şekil 2.11. Pruitt Igoe toplu konut projesi ve yıkımı (Kaynak: Archdaily, 2019 [https://www.archdaily.com/870685/ad-classics-pruitt-igoe-housing-project-minoruyamasaki-st-louis-usa-modernism])

Kentsel mekân, İngiltere örneğinde izlenebildiği gibi, farklı sosyal ve toplumsal olayların sonuçları doğrultusunda, farklı dönemlerde beliren ihtiyaçlara göre farklı düzeylerde

biçimlendirilmiş farklı konut tipleri üretilmiş ve bu doğrultuda farklı kentsel örüntüler oluşmuştur. Bu oluşum kimi zaman kent merkezlerinde gerçekleşirken, kimi zaman da yukarıda ifade edilen çeper kuşakların dışında yeni konut alanlarının inşa edilmesini olanaklı kılmıştır. Yine bir önceki bölümde de altı çizilen yenilik/bina döngü yaklaşımı ise hangi morfolojik dönemde hangi tiplerin ortaya çıktığını açıklayıcı bir özelliği barındırmaktadır. Şekil 2.12'den de izlenebileceği üzere yapı-parsel örüntüleri ve yapı biçimlerini içeren bir dizi konut doku örnekleri görülebilmektedir. Ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda inşa edilen (Şekil 2.12a) sırt sırta evleri (back-to-back house) sonraki dönemlerde sıra evler (terraced house) takip etmiş (Şekil 2.12b), ardından ayrıık (detached) ve yarı ayrıık düzen (semi-detached) evler ile sıra evler (terraced house) farklı biçimlerde inşa edilmişlerdir. Burada dikkat çekilmek istenen ana unsur ise ortaya çıkan her konut tipi için yeni bir ada-parsel-sokak örüntüsünün öngörölmüş ve oluşturulmuş olmasıdır. Bu durum ise özellikle İngiltere'de yeni konut alanlarının gelişiminde kapsamlı ve tutarlı bir planlama ve tasarım faaliyetinin varlığına işaret etmektedir.

Şekil 2.12. İngiltere konut doku örnekleri ve değişimleri (Kaynak: Whitehand, 2001, s.76).

Öte yandan, 1980'li yıllar itibariyle dünya genelinde benimsenen neoliberal ekonomi modeli, özellikle erken evrelerde kent merkezlerinde inşa edilen konut alanlarını spekülative değişimlere zorlamıştır. Arazi değerlerinin yükselmesi ve merkezin önem kazanması, merkezde bulunan geniş bahçeli tek aile evleri (detached) ve yarı ayrıık düzen evlerinin (semi detached house) yerine yüksek katlı ve spekülative konut projelerini getirmiştir [23].

Avrupa'da konut, teknolojik yenilikler ile beraber ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda kimi zaman özel yatırımcılar aracılığıyla kimi zaman da bütüncül devlet politikaları ile üretilmiştir. Farklı dönemlerde farklı motivasyonlarla üretilen konut alanları farklı özelliklerde kentsel mekânlar üreterek morfolojik bölge ve dönemlerini ortaya çıkarmışlardır [23]. İngiltere'nin konut alanlarında gözlemlenen değişimlerin Amerika kentlerindeki karşılıkları ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

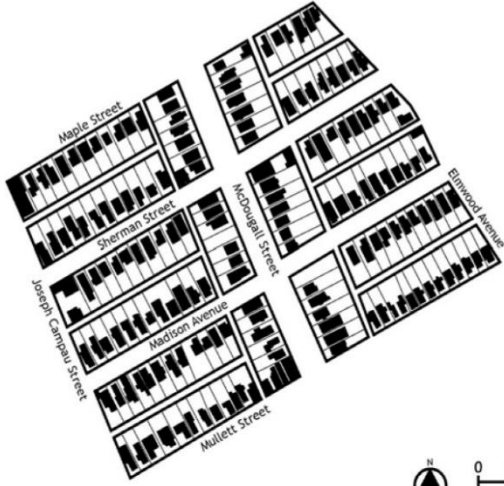
2.3.2. Amerika

Amerikan kentlerinde konut alanlarının morfolojik süreçleri, Kıta Avrupası'nın özellikle İkinci Dünya Savaşı yıkımı sonrası yaşanan gelişmelerle karşılaştırıldığında, kendine özgü kentleşme pratikleri ile geliştiği söylenebilir. Bu farklılık, kent merkezlerinde görece düşük gelir grup konut alanlarının dönüşümleri, süreç içerisinde 'konut geliştirme projeleri' aracılığıyla ele alınmış olmasıdır [32]. Bu bağlamda, ilk olarak Brent D. Ryan'ın 1951-2000 yılları arasında Detroit kentinde yaşanan morfolojik değişimleri incelediği çalışma üzerinde durulacaktır.

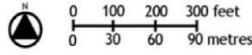
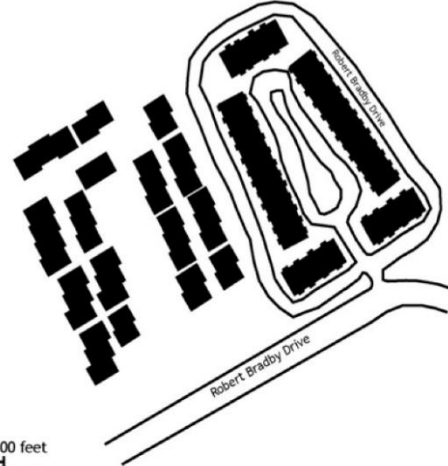
Ryan (2006), Detroit kentinde ekonomik gerekçelerle görülen nüfus hareketleri ve buna bağlı kent içi konut alanlarının terkedilme süreçleri doğrultusunda 1990'lı yıllarda konut geliştirme projeleri ile biçimsel değişimin gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. *Banliyöleşme* (Suburbanization) ve *soylulaştırma* (Gentrification) eleştirilerinin varlığını gözetmekle beraber, yapılan müdahalelerin güçlü bir etkiye sahip olduğunun altını çizmiştir [32]. Bu etkiyi ise parsel-ada-sokak örüntü ve biçimlerinin ne düzeyde değişime uğradığı ve buna bağlı arazi kullanım tercihleri üzerinden ele aldığı görülmektedir.

Konut tip ve yoğunlukları, arazi kullanımları, mülk sahipliği, yapı-parcel ilişkisini ve ada-parcel ve sokak tasarımlarının birer morfolojik karakter özelliği olarak değerlendirildiği çalışmada köklü değişimlerin varlığına işaret edilmiştir. Şekil 2.13'ten de izlenebileceği üzere yapı-parcel-ada ve sokak örüntüleri süreç içerisinde büyük değişime uğratılmıştır.

1951

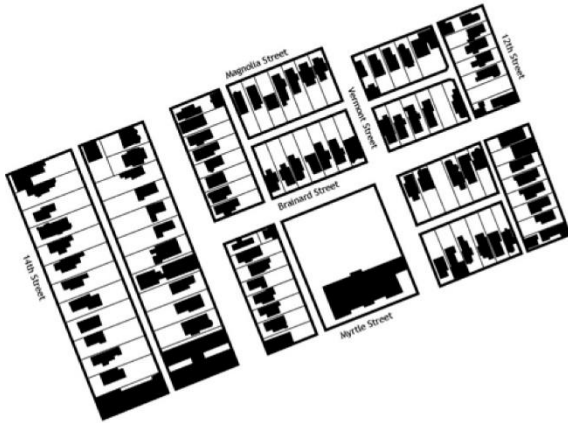

2000

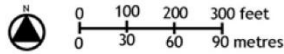
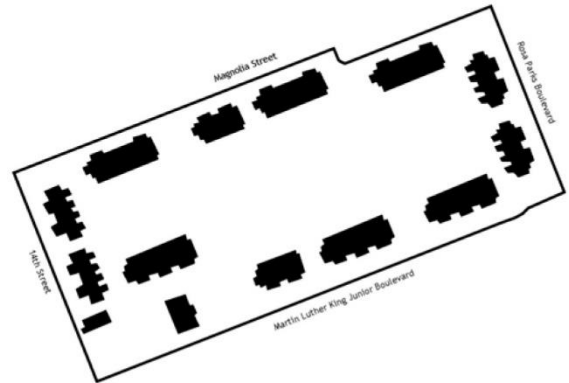

Şekil 2.13. Circle Drive Commons ve Campau Farms konut alanları değişimini gösterdiği çalışma (Kaynak: Ryan, 2006, s.11).

1951

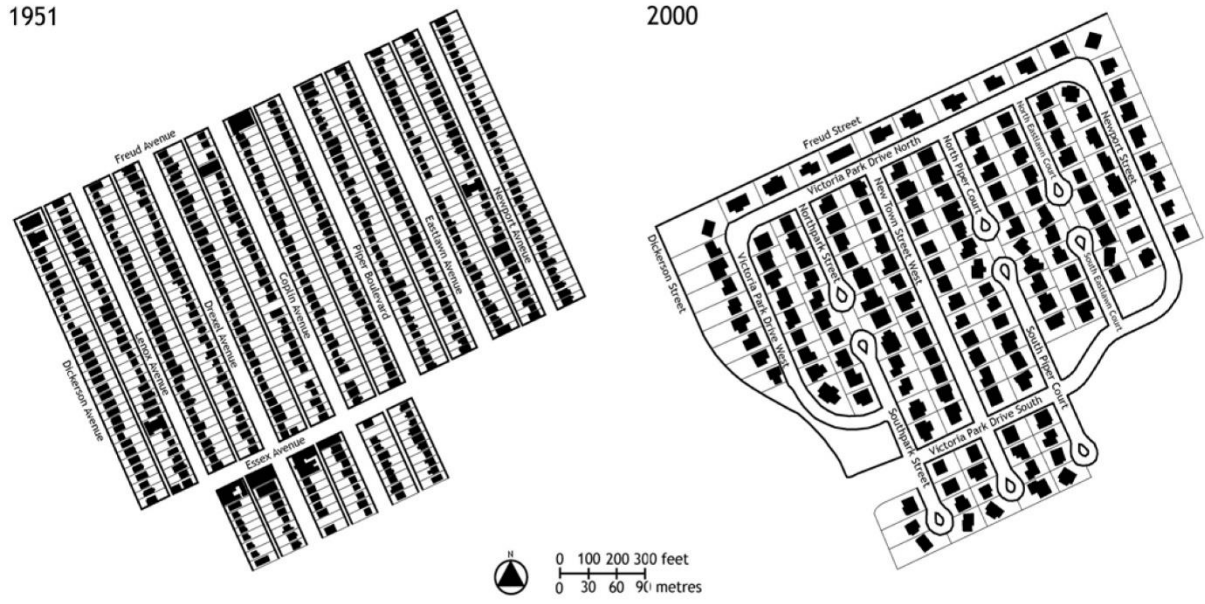

2000

Şekil 2.14. Alberta King Village konut alanları değişimini gösterdiği çalışma (Kaynak: Ryan, 2005; s.12).

Yine Şekil 2.13 ve Şekil 2.14'ten görülebileceği üzere alan içerisinde dikdörtgen yapı parselleri ve bunları oluşturduğu adaları, tek parselden oluşan tek bir yapı adasına dönüştürülmüştür. Ryan (2006), geçmiş dokuda yer alan konutların ayrıık düzen tek ev biçiminde yer aldığını ve bunların bir bölümünün farklı ticari işlemlere ev sahipliği yaptığını aktarmaktadır. Yine bu alanlarda, küçük ölçekli üretim yapılarının varlığı ile karma kullanım olduğunu, yapılagelen düzenleme sonucunda bu alanların sadece konut bölgeleri olarak düzenlendiğini ifade etmektedir [32].

Şekil 2.15. Victoria Park konut alanlarını gösteren çalışması (Kaynak: Ryan, 2005, s.12).

İncelenen çalışma alanlarında arazi kullanımlarının, yapı-parsel örüntülerinin farklılaştığı gözlemlenebilmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak Victoria Park örneğinde, önceki süreçte bir veya birden fazla aile için düzenlenen konut yapılarının yerlerini ise geniş parseller içinde düzenlenen tek aile evlerine bırakmıştır (Şekil 2.15). Her üç alanda da sokak-ada örüntü biçimlerinin belirgin bir şekilde değiştiği gözlemlenebilmektedir.

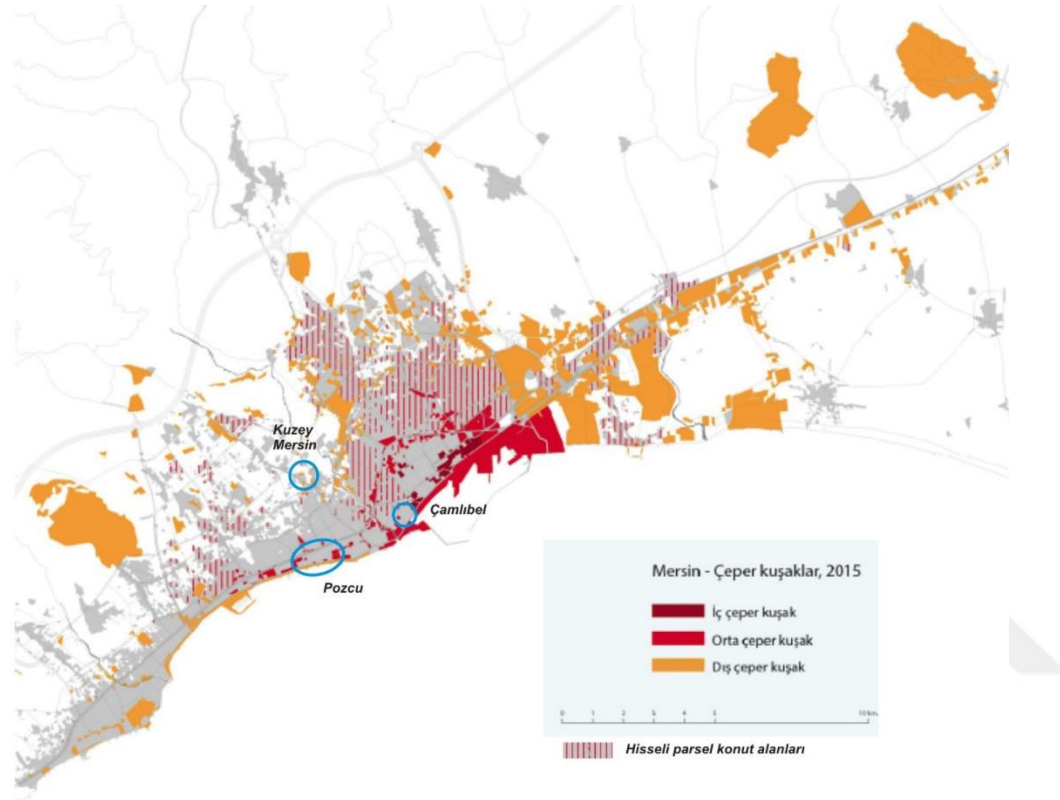
Detroit kentinin bütüncül örüntüsünde, incelenen alanlar, banliyö tipi bir yerleşime dönüştürülmüş ve bu bağlamda bir önceki evrenin örüntüleri çok büyük oradan kaldırılmıştır [32].

2.3.3. Türkiye

Türkiye’de son dönemde kentsel morfolojinin çalışmaların arttığı gözlemlenmektedir. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı tarafından Mersin (2015) ve İstanbul (2018) kentlerinde gerçekleştirilen iki sempozyumla, kentlerde yaşanan biçimsel değişimler ve geliştirilen öneriler, farklı konu ve inceleme yöntemleri ile ele alınarak tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, 2015 Mersin sempozyumunda Tolga Ünlü ve Yener Baş tarafından sunulan Mersin kentinin morfolojik süreçleri ile ilgili çalışma, bu tez kapsamında yapılacak çalışmalarla örtüşen içeriklere sahip olmakta ve kavramsal çerçeve için altlık oluşturabilecek yaklaşımları içermektedir.

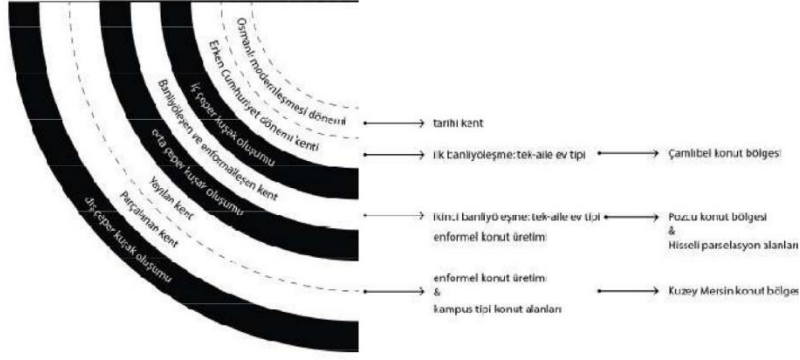
Ünlü ve Baş (2015), Mersin kent biçiminin morfolojik süreçlerini incelediği bu çalışmada kavramsal çerçeve olarak tarihsel-coğrafi yaklaşımın ilkeleri ile hareket etmiş, kent bütünü ve

mahallede gerçekleşen mekânsal değişimi bütüncül bir kurgu içerisinde incelemişlerdir [19]. Çalışmada, Erken Cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen süreçte konut alanlarının biçimsel değişiminin, oluşan morfolojik dönemler aracılığıyla ele alındığı görülmektedir. Kent bütünü ölçeğinde değişim Conzen'in geliştirdiği çeper-kuşak kuramına dayalı olarak incelenmiş, süreç içinde Mersin kentinde oluşan iç, orta ve dış çeper kuşak varlığı ve kentsel mekâna olan etkileri değerlendirilmiştir.

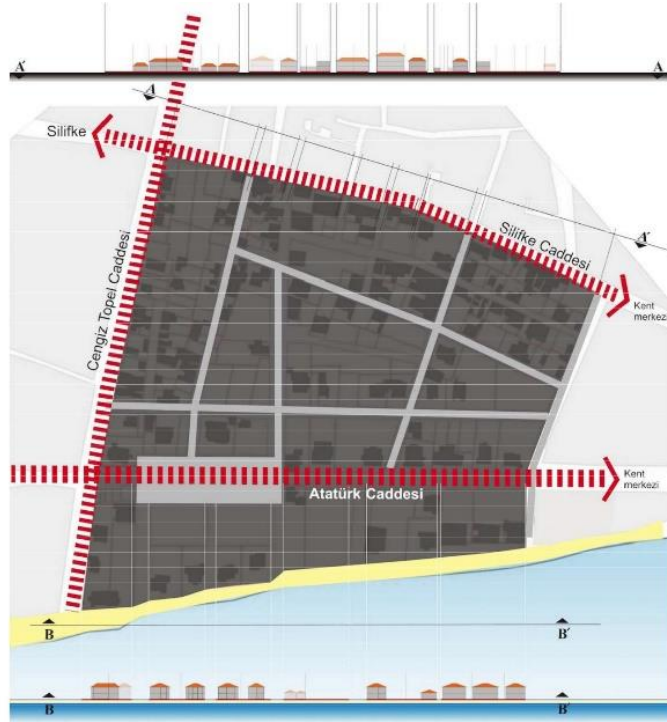
Şekil 2.16. Mersin'in çeper kuşak örüntüsünü gösteren çalışma (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.21).

Çamlıbel Mahallesi'nin morfolojik incelemesini yürüten çalışmada, bu bölge, kentin dönemsel ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilen ve iç çeper kuşağı aşarak ilk sıçrama yaptığı alanda üretilen modern bir konut alanı olarak tanımlanmıştır [19]. Yanı sıra Erken Cumhuriyet döneminde görülen kamusal kullanım alanlarının, Osmanlı döneminden gelen alanlarla bütünleşme sağlayarak iç-çeper kuşağın tamamlandığı vurgulanmıştır. Çamlıbel ise konumu itibarıyla bu kuşağı saran bir yapı göstermekte (Şekil 2.16), farklı karakter özelliklerine sahip bir morfolojik bölge oluşturmaktadır. Çalışmada kentin gelişim örüntüsüne göre 1950'lerden 1980'lere kadar orta çeper kuşağın gelişimi, 1980'lerden itibaren de dış çeper kuşak oluşumuna işaret edilmiştir. Böylelikle farklı dönemlerde oluşan çeper kuşaklar mekânsal örüntülerinin farklı morfolojik dönem ve karakterleri oluşturduğu tezi ileri sürülmüştür (Şekil 2.17).

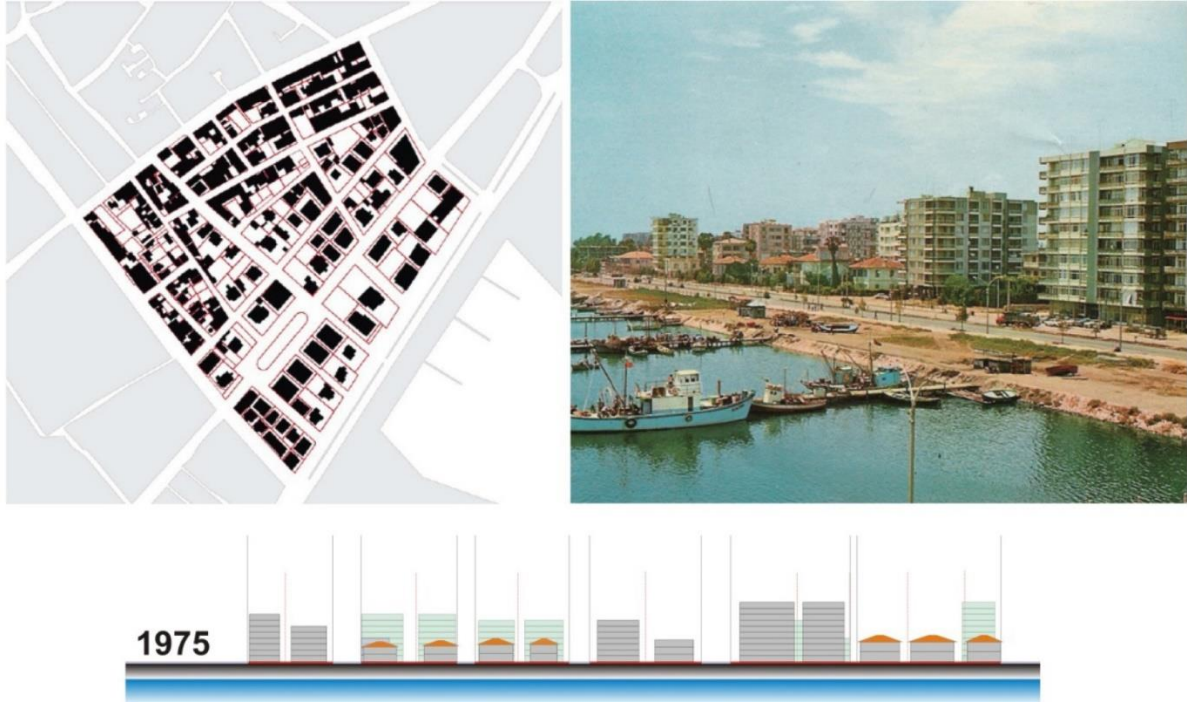
Şekil 2.17. Çeper kuşak gelişimleri ve Türkiye şehirlerinin morfolojik dönemlerini gösteren çalışma (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.22).

Çalışmada, Çamlıbel konut bölgesindeki mekânsal değişim, yapı adası-sokak örüntüleri ile bina-parcel örüntüleri temelinde incelenmiştir. Çamlıbel'deki söz konusu değişimin birikim ve yerine geçme süreçleri ile gerçekleştiği ve farklı kentsel örüntülerin üretildiği farklı morfolojik dönemlerin olduğu belirtilmiştir. Yapılan çalışma doğrultusunda, Çamlıbel'de üç farklı morfolojik dönemin yaşandığı ifade edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminden 1960'lara kadar geçen sürede ürettiği düşük yoğunluklu az katlı aile evleri ve mekânsal örüntüleri aracılığıyla birinci morfolojik dönem olarak değerlendirilmiş, dönem *kurucu aşama* olarak tanımlanmıştır (Birikim-1)[19](Şekil 2.18).

Şekil 2.18. Çamlıbel'in kurucu aşamadaki kütle-mekân dağılımları, 1944 (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.24).

Kentsel mekânın Birikim-2 süreçleri ile biçimlendirildiği ikinci morfolojik dönemde ilk aşamada yapılaşmayan ve kök parselden türetilen küçük parsellerde yapılaşma görölmeye başlanmıştır. Bu dönemde, müstakil bahçeli tek aile evleri ile birlikte apartman tipi yapılar konut tipi olarak birlikte yer almışlardır. Ayrıca bu dönem, bina oturma alanları ve sayılarının artması dolayısıyla *doğgunluk* dönemi olarak tanımlanmıştır. İkinci morfolojik dönem sonunda iki katlı yapıların yerini 5 ve 8 katlı apartman yapıları almıştır.

Şekil 2.19. Çamlıbel'in ikinci morfolojik dönem sonundaki görünümü (Kaynak: Ünlü ve Baş, 2015, s.25).

Üçüncü dönem olarak adlandırılan, 1980-2015 yılları arasında, birinci ve ikinci dönemlerde düşük yoğunluklu yapılaşan veya boş bulunan parsellere verilen imar hakları doğrultusunda Çamlıbel'de yeni bir apartman tipi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, birleştirilen parsellerin imar hakları dolayısıyla, ikinci dönem tiplerinden farklı olarak kat yükseklikleri artmakta, yüksek ve tekil bloklu konut tipine dayalı bir doku oluşmuştur.

Çalışma, Çamlıbel'in morfolojik dönemlerini planlama süreçleri açısından da değerlendirmektedir. Alanın gelişme gösterdiği tüm dönemlerde meskûn alan olarak ele alındığı ve bu yöntemle planlandığı ifade edilmektedir. Buna göre, yol genişlikleri ve çekme mesafeleri yapılaşma ölçütlerini belirlemektedir. Fakat Tip İmar Yönetmeliği'nde belirtilen parselde yapılaşma ölçütleriyle karşılaştırıldığında, yönetmelik hükümlerinin ihlal edildiği ve çekme mesafelerinin yönetmeliğin belirlediği değerlerin altında kaldığı ifade edilmiş ve dolayısıyla belirtilen kurallar ile uyumsuz bir yapılaşmanın varlığına işaret edilmiştir.

Şekil 2.20. Çamlıbel'in üçüncü morfolojik dönem sonundaki görünümü (Ünlü ve Baş, 2015, s.26).

Ünlü ve Baş (2015), gerçekleştirdikleri bu çalışmanın sonucunda, planlama pratiklerinin yapılaşma süreçlerini belirlemede yetersiz kaldığını, plan kararlarına uyum sağlanmadığı ya da kararların plan değişikliği gibi süreçlerle piyasa dinamiklerine uyarlandıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla planlama pratiklerinin, piyasanın ardından geldiğini ve bir sonuç olarak kendisini var ettiğini belirtmişlerdir. Nitelik yerine niceliksel değerlerin hâkim olduğu bu anlayışta kent mekânı bir meta olarak tekrar tekrar üretilerek, kullanım değeri yerine değişim değerinin öne çıkarıldığını ifade etmektedirler [19].

2.4. Bölüm Değerlendirmesi

Kentsel morfoloji, sürekli değişim içerisinde bulunan kentlerin biçimsel olarak geçirdiği evrelerin ve süreçlerin çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu çözümleme ise kentin bugünkü görünümüne hangi koşullar ve şartlar altında geldiğini, hangi düşünsel iklimin bunda etkili olduğunu ve hangi yöntemler denenerek üretildiğini ayrıntılı bir biçimde ifade etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla geçmişle bugün arasında tarihsel bir köprü inşa ettiğini söylemek mümkündür.

Buradan hareketle, kentsel morfolojinin, başvurduğu tarihsel zaman dilimleri ve dönemler aracılığıyla biçimlenme evrelerini sınıflandırmaya çalıştığı söylenebilir. Her bir sınıf ise kendi morfolojik dönemlerini ortaya çıkarır. Dönemler içerisinde kurulan ilişkiselliklerle üretilen kent biçimi sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel zeminlerle ilişki kurma çabasıdır. Böylelikle şehircilik ve mimarlık yazınında sıklıkla görülen, kentin veya

mimarlığın kendiliğinden oluşmuş salt bir fiziksel nesne olarak ele alma eğilimine karşı, sebep-sonuç ilişkileri ile insan faktörünü vurgulamaktadır.

Yukarıda ele alınan örneklerden görülebileceği ve Whitehand'in (1994) ifade ettiği gibi, her dönem kendi ihtiyaçlarıyla gelir ve böylelikle kendi kentsel mekânını üretmektedir [23]. Dolayısıyla, Dünya'da yaşanan sanayileşme, sermaye birikimi, savaşlar ve ekonomik model değişimleri ve yansımalarının mekânın biçimlenmesinde oldukça etkili roller oynadıkları görülebilir. Türkiye'nin de kendi kentleşme deneyimleri doğrultusunda Dünya ile benzer dönemlerde yaşadığı değişimler göz önüne alınırsa, Türkiye kentlerinin de yaşanan bu süreçlerin bir parçası olduğu ve kentlerde gerçekleşen mekânsal pratikler ile kendine özgü biçimlerin üretildiği söylenebilir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise bu süreçlerin Adana kenti üzerine olan etkileri incelenecektir.

3. ADANA'DA KONUT ALANLARININ TİPO-MORFOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: REŞATBEY ÖRNEĞİ

3.1. Adana Kentinin Gelişim Dönemleri

Adana kent yerleşkesinin modern tarih yazını, kentin köklerini taş devrine (Stone Age) kadar giden söylem ve yaklaşımlarla ele alınmakta, kronolojik sıra ile günümüze kadar getirilmektedir. Bizans, Osmanlı, Ramazanoğlu ve tekrar ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı dönemlerinin hâkimiyeti ise sıklıkla vurgulanmaktadır. Şüphesiz her dönemin kendi hegemonik yaklaşımı içerisinde değişen kentin bugüne uzanan izleri ise ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl ara kesitinde ortaya çıkmaktadır. Bu ara kesit, kentin biçimini yüz yıl boyunca etkileyecek politik, ekonomik ve sosyal ilişki örüntülerinin temelini atarak günümüze kadar getirecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ülkeleri ile kurduğu ilişkiler ve modernleşme eğilimlerinin güçlendiği dönem olan ondokuzuncu yüzyılı, pek çok değişimin yaşandığı bir süreç olarak görmek mümkündür. Sanayileşmenin önemli ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve Almaya ile kurulan asimetrik ilişkiler, dönemin pek çok kentinde tarım ve sanayi yatırımları olarak kendisini göstermiştir. Bu yatırımların önemli bir kısmının yer aldığı bölge ise Adana, Tarsus, Mersin ve İskenderun gibi verimli arazilerin ve ucuz iş gücünün bulunduğu Çukurova bölgesidir. Adana kenti, coğrafi konumu ve görece gelişkin kentsel alanları ile diğer kentler ile kıyaslandığında önemli bir merkez ve bağlantı noktası olarak ön plana çıkmıştır (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. Adana kenti coğrafi konumu ve diğer kentler. (Kaynak: Uydu görüntüsü aracılığıyla yazar tarafından hazırlanmıştır).

Bu özellikleri itibariyle kentte, yabancı ülke ve yatırımcılar aracılığıyla yüzyılın ortalarında pamuk tarımı ve bu tarıma dayalı sanayileşme ile önemli değişimlerin kapısını araladığını söylemek mümkündür. Önceki dönemlerde de küçük ölçeklerde yapılan pamuk tarımının yaygınlaşması ve endüstriyel üretime başlanmasının temel nedenlerinden bir tanesi Amerikan İç Savaşı'nın etkileri olduğu söylenebilir. Bu savaş dolayısıyla Amerika'da pamuk üretiminin durması, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler yeni pazar arayışına girmişlerdir. Çukurova bölgesinin pamuk üretimine uygun arazi koşullarına sahip olması, kentte bu üretimin yaygınlaşmasının başlıca motivasyon kaynağı olduğu ifade edilmektedir [33]. Yakın tarihlere kadar Adana ile özdeşleştirilen pamuk üretimi ve buna bağlı gelişen sanayisi kentin gelişim örüntülerinin başlangıcı olarak görülebilir.

Şekil 3.2 Adana'da kurulan çırçır fabrikasından bir görünüm (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019)

İngiliz ve Fransız yatırımcıların başını çektiği bu süreçte pamuk, uluslararası ticaretin önemli bir ürünü olarak görülüp öncelenmiş ve diğer tarım ürünleri ise geri plana itilmiştir. Kente kurulan ve modern yöntemlerle pamuk işleyen ilk fabrikalar 1864 yılında İngiliz ve Fransızların yatırımları ile faaliyete geçmiştir. Öte yandan, ortaya çıkan bir diğer önemli sorun ise emek arzı ve iş gücü varlığının azlığıdır. Böylelikle kente göçün özendirilmesi ile ilgili çalışmaların olduğu ifade edilmektedir [33].

Dönem içerisinde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Konya-Bağdat demiryolu çalışmalarının varlığıdır. Bu hattın önemli bir durağı olan Adana, üretilen ürünlerin Mersin ve İskenderun gibi limanlara taşınıp dış pazara yollanması için yine yabancı ülkelerin farklı dönemlerdeki etkinlikleri ile hat ve istasyon binaları inşa edilmiştir. Yine bu dönemde Mersin-Tarsus-Adana ve diğer yakın yerleşkeler arası motorlu taşıt yolu (şose)* çalışmaları da bulunmaktadır [33, 34].

Şekil 3.3. Adana'da inşa edilen istasyon binası, 1911 (ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019).

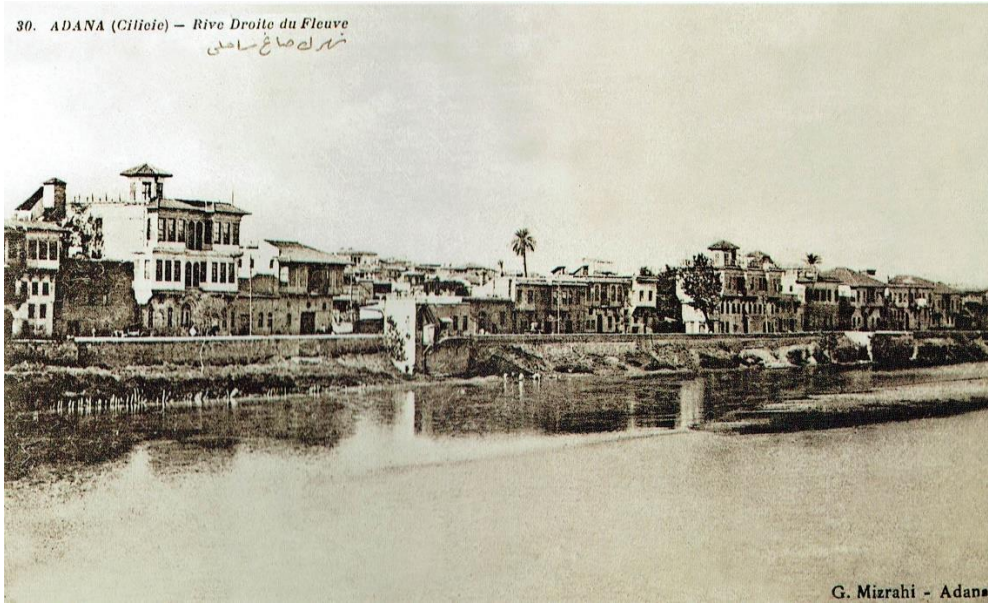
Varlık ve arkadaşları (2008), yirminci yüzyılın hemen başında kentte dokuz fabrika, bir matbaa ve çeşitli büyüklükte imalathane yapıları ile çeşitli sayıda ve farklı kamusal hizmet veren yapıların varlığına işaret etmektedir. Sayıları dokuz olan fabrikaların sayısı Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede on yediye çıkacağını ifade ederler [33]. Bunlarla beraber, açılan fabrika ve yollar genellikle eski merkezin batı yönüne doğru inşa edilirken, yeni demiryolu hattı ve istasyon binası gibi ulaşım yapıları, merkezin kuzeyine doğru inşa edilmişlerdir (Şekil 3.4.). Bu durum, kentte erken evrelerden bu yana bir imar çalışmasının varlığına işaret etmektedir.

* Şose (fr. chaussée): Genellikle taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol (TDK, 2019).

Şekil 3.4. Fransız yönetimi döneminde hazırlanan kentin hâlihazır haritası, 1918 (Kaynak: Berlin Architekturmesum sayfasından alınan parçalar, yazar tarafından birleştirilmiştir).

Bu dönemde kentin nüfusu; 1831 yılında 6501 kişi olarak geçmekteyken, Mersin'in nüfusu 21.318 kişi olarak ifade edilmektedir. Dönemin rapor ve kaynakları erken evrelerde Mersin'in, Adana'dan daha güçlü ve dinamik bir ekonomik ve sanayi yapısını olduğuna işaret edilmektedir. Buna rağmen, Adana'da yapılan bu yatırımlar ve sanayinin güçlenmesi ile kentin nüfusu 1872 yılında 30.000 kişi civarına yükselecek, hane sayısı da 11.825 olacaktır. Bu yıldan itibaren nüfus 1885 yılında 69.266'ya, 1914'te ise 89.697'ye yükselecektir. Bu nüfus artışı kentin uluslararası pazarda öneminin arttığına bir göstergesi olarak ele alınabilir. Yanı sıra kentin nüfusu 1926 yılında dramatik olarak 64.000 civarına düşecektir. (Varlık ve ark., 2008, s. 56-102) [33]. Bu düşüşün temel sebepleri ise Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), Fransız yönetimi yılları (1918-1922) ve Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte kentte yaşanan ekonomik durgunluk, büyük ölçeklerde yaşanan ölümler ve buna bağlı oluşan göçlerin etkili olmuştur. Bunların yanı sıra Fransız yönetim yıllarında, hâlihazır harita (Şekil 3.4.) çalışmasının yapılmış olması ise Fransızların kentte bir imar planı hazırlığı içerisinde olduğunu ve dolayısıyla kentte uzun erimli olarak kalma sürecini planladıklarına dair spekülasyon yapılabilir. Yine Şekil 3.4.'teki haritadan da izlenebileceği üzere yapılan demiryolu hattından kent merkezine ve sanayi tesislerine doğru açılan yeni yolların (şose) varlığı dikkat çekmektedir. İstasyon binasından çıkıp merkeze tam olarak erişememiş yollardan bir tanesi bugün Ziyapaşa Bulvarı olarak anılmakla beraber hemen doğu paralelinde yer alan ise Atatürk Caddesi'dir. Seyhan Nehri kıyısından uzanan ve Kolordu yakınından merkeze bağlanan yol ise dönemde Set Üstü olarak adlandırılan bugün Fuzuli Caddesi olarak adlandırılan yoldur. Bu yollar arasındaki bölgelerde henüz yoğun bir yapılaşmaya dair izler görülmemektedir.

Şekil 3.5. Yirminci yüzyıl başlarında Adana'nın genel görünümü (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivi, 2019).

Yukarıdaki sayılara bakıldığında kentte yoğun bir nüfus hareketi olduğu görülebilmektedir. Dönemin koşullar ve şartları doğrultusunda kimi zamanlar azalmış olsa bile sürekli artan bir eğilim gösteren nüfus için kaynak ve veriler ışığında, oluşmuş ya da oluşacağı varsayılan konut sorununa ne gibi bir çözüm üretildiği ise belirsizdir. Konut sorununun çözümüne yönelik ciddi adımların atılabilmesi için Cumhuriyetin ilanı ve ertesi yapılacak planlama dönemi beklenecektir.

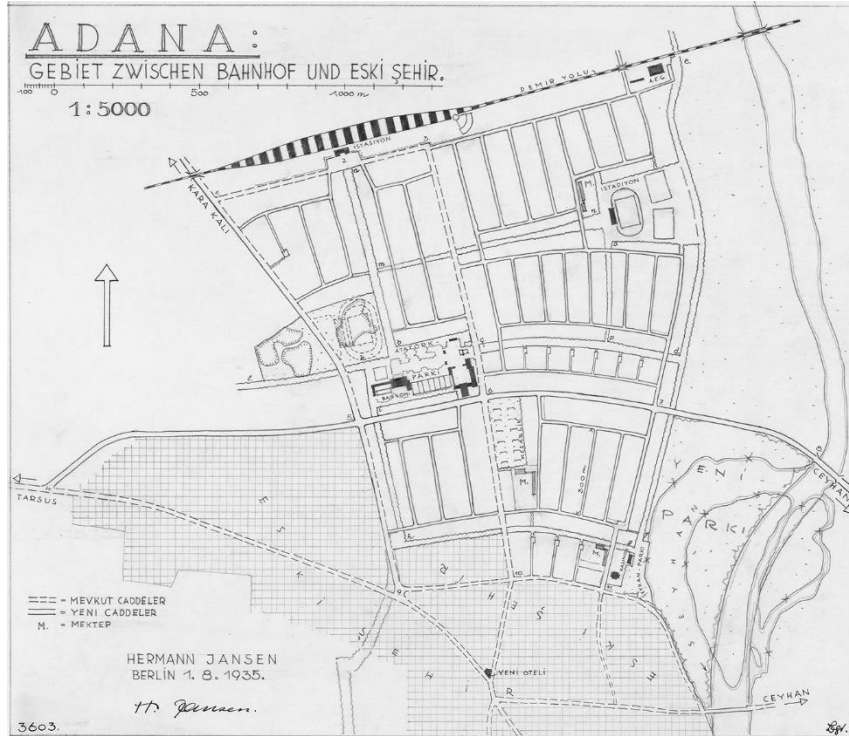
Cumhuriyet'in kurulması ile toplumsal alanda yaşanan değişimler pek çok alanda olduğu gibi Türkiye kentleri içinde bir kırılma noktasına karşılık gelmektedir. Adana kenti de Cumhuriyet'in erken evreleri itibariyle büyük değişimlere sahne olmuş, başta kentsel mekânlar olmak üzere neredeyse bütün alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ünlü ve Baş (2015) tarafından, *kurucu aşama* olarak tanımlanan bu dönem; savaşların ardından harap olmuş bir kent bırakmakla beraber, özellikle yabancı sermayede yaşanan büyük göçler sonucu kent büyük bir durgunluk ve yoksunluk dönemine girmiştir [19]. Dolayısıyla bu süreci bir 'toparlanma dönemi' olarak da tanımlamak mümkündür.

Şekil 3.6. Adana'da ilkokul öğrencilerine ait bir fotoğraf, 1927 (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2017).

Cumhuriyet ilk yılları Adana'sında önceki dönemlerde ekonominin lokomotifi olan sanayi tesisleri mevcut durumlarını korumayı sürdürmekle beraber birtakım iyileştirmeler yapılmışsa da büyük yatırımlar gerçekleşmemiştir. Bunlarla beraber Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarında hazırlanan kalkınma plan ve yatırımlarında Adana'dan neredeyse hiç söz edilmediği aktarılmaktadır [33]. Bu durum Adana'nın sanayi geçmişı ile ilgili genel kanaatlerle tezatlık içermekle beraber ve üzerine düşünülmesi gereken bir olgu olarak değeriendirilebilir. Bunlara rağmen Adana'da sanayi, varlığını ve gelişmesini kısıtlı imkânlarla sürdürmeye devam etmiştir.

Kısıtlı imkânlarla Cumhuriyet'in modernleşme tahayyüllerini takip etmeye çalışan kentte ele alınan en büyük sorunların başında ise konut meselesi gelmektedir. Dönemin önemli yerel gazetelerinden Türk Sözü'nde, kentin imar ve planlama ile ilgili konuları ile mevcut konut sorunu sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. 4 Şubat ve 29 Eylül 1929 tarihli Türk Sözü sayılarında, mevcut konutların yetersiz ve sağlıksız olduğu buna rağmen kiraların ise oldukça yüksek olduğu dile getirilmekte ve çözüm talebinde bulunmaktadır [35, 36]. Buna karşılık ilerleyen yıllarda verilen haberlere göre Adana Belediyesi'nin de çözüm arayışları içerisinde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, ulusal çalışmaların da etkisiyle, başta Ankara olmak üzere Mersin, Tarsus, Ceyhan, Gaziantep gibi kentlerin planını hazırlayan Hermann Jansen ile sözleşme imzalandığı 29 Nisan 1935 tarihli Türk Sözü gazetesinde duyurulur. Birkaç ay sonra ise Jansen tarafından ilk eskizlerin gönderildiği yine ana sayfadan büyük bir coşkuyla bildirilmektedir [37].

Şekil 3.7. Hermann Jansen'in 1935 tarihli Adana planı (Kaynak: Berlin Architekturmuseum)

Jansen 1937 tarihinde hazırladığı imar planı raporunda, kendisine, Dâhiliye Vekâleti Belediyeler İmar Bürosu'ndan kentin nüfusu 70.000 olarak verilmiş, elli sene içerisinde nüfusun 103.000 olacağı öngörüsü ile planların hazırlanması istendiğini belirtmektedir [38]. Bu doğrultuda, Jansen Şekil 3.7'de görülen planda, yukarıda Şekil 3.4'te görülen yolları korumuş ve bu alanları konut ve kamusal kullanımlara ayırarak kenti kuzey yönünde gelişmesini öngörmüştür. Tarihi merkezde ise birtakım iyileştirmeler önermiştir. Jansen, bu ilk plandan sonra mevcut önerileri olgunlaştıran 1937 ve 1940 tarihli iki plan önerisi daha hazırlamıştır. Bu tez çalışmasında ele alınacak konut alanları Jansen'in önerdiği konut bölgeleriyle doğrudan ilişkili olmasından ötürü, bu planlarla ilgili detaylı incelemeler sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

Şekil 3.8. 1930'lu yıllar, İstasyon Caddesi'nden (Atatürk Caddesi) bir görünüm (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).

Çavuşoğlu (2014), Erken Cumhuriyet döneminin temel yaklaşımı olan 'modern toplum tahayyülü' kendisini modern mekânda, modern evlerde ve modern kent tasarımlarıyla somutlaştırmaya çalıştığını ifade etmektedir [39]. Bahsedilen bu yaklaşım Adana'nın kent mekânında karşılık bulmuş ise de yakın zamanda başlayacak olan İkinci Dünya Savaşı'nın dolaylı etkileri ve takip eden süreçte yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler kentin biçimlenme evrelerini belirleyici faktörler olacaktır. Tekeli'nin pek çok yazısında ifade ettiği gibi İkinci Dünya Savaşı ertesinde kentlerin yoğun göç alması sonucu ortaya çıkan konut sorunu olgusuna; dönemin yönetimlerini hazırlıksız yakaladığını ifade edecektir [40]. Adana'da bu durumun en

somut hali ise kentte yaşanan büyük nüfus artışında izlenebilmektedir. Sözelimi, Jansen'e verilen nüfus projeksiyonuna göre 1980'lerin ortasında nüfusun 103.000 olması öngörülürken, çok değil bu sayıya 10 yıl içerisinde erişilmiştir. 1964 yılı Adana İmar Komisyon raporuna göre kentin nüfusu; 1945'te 100.780 ve 1950'de 117.642 olarak kayıtlara geçecek, 1963 yılında ise nüfus 290.000'lere ulaşmıştır [41]. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük etken 1950'li yıllarda yürütölen ekonomi politikalarının etkileri olduğu ifade edilebilir.

Şekil 3.9. Tarihi merkez ve oluşan yeni kentsel alanların görünümü, 1950'li yıllar, Adana

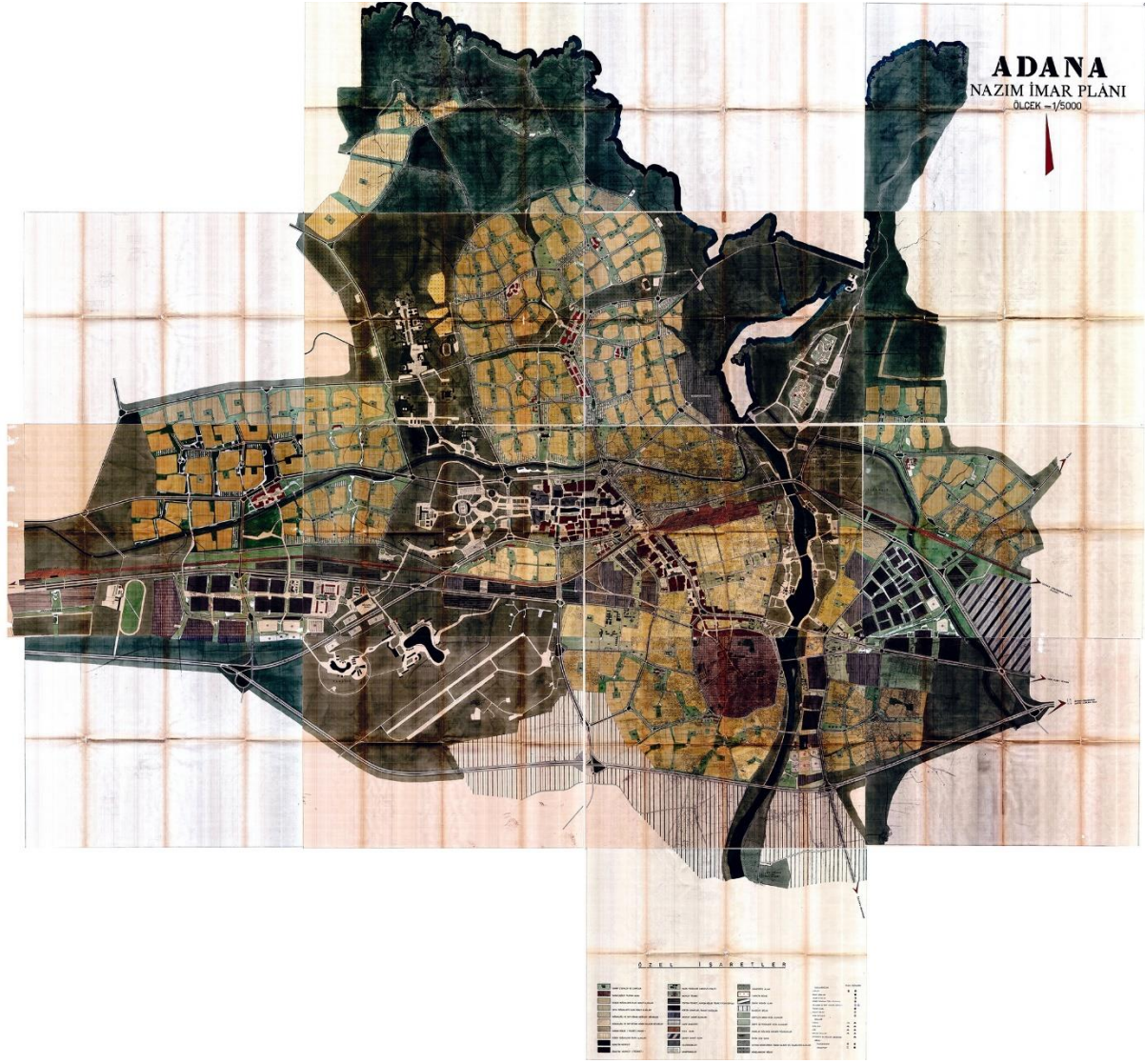
1930'lu yıllarda sürdürölen devletçi politikalar, yerine 1950'lerde benimsenen görece liberal yaklaşımlar doğrultusunda dış borçlanmaya dayalı kalkınma ve özel teşebbüsleri destekleme politikalarının yürütölməsi, tarımda makineleşme, sanayi ve altyapı gibi yatırımlarının artması gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların, Marshall Planı, NATO üyeliği ve Kore Savaşı gibi etkenlerin ulusal ve uluslararası siyasi gelişmelerin de etkili olduğunu ifade etmek gerekir [42].

Bu süreçte Adana kentinde de başta çeşitli sanayi dalları olmak üzere önemli altyapı yatırımları gerçekleştirilmiştir. Süreç içerisinde ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayileşme bulunan kentte, gıda, ağaç, kimya ve inşaat sanayisi gibi çeşitli alanlarda tesisler kurulmuştur. Bunlar arasında dikkat çekenlerden birisi ise 1957 yılında, bölgenin çimento ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Adana Çimento Sanayi T.A.Ş.'dir. Yine bu dönemde, tuğla, kiremit ve çatı malzemeleri üreten fabrikalar da faaliyete geçmişlerdir [33]. Bu gelişmeler kentte süregelen yapı teknolojileri ve malzemelerinin de değişeceğine dair ipuçları vermektedir.

Şekil 3.10. Dönemin siyasetçileri Seyhan Barajı'nın açılış töreninde, 1956 (Kaynak: <http://www.dsi.gov.tr/dsi-galeri>).

Kent ve bölge için bu dönemin en önemli gelişmesi ise 1956 yılında açılan Seyhan Barajı ve Hidroelektrik Santrali olduğu söylenebilir. Baraj ve santral aracılığıyla kentin ve sanayinin elektrik ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmış, tarımda yeni makinelerin kullanımı ve sulama tekniklerinin gelişimi de kentte uzun bir süre gözlemlenecek olan ekonomi kalkınmayı ivmelendirmiş ve buna bağlı yeni iş sahaları oluşturmuştur. Bu gelişmeler, yukarıda verilen nüfus hareketliliğini doğrular bir biçimdedir. Öte yandan dönem tanıklıkları aracılığıyla elde edilen bilgilerde, Seyhan Barajı çevresinde yer alan bölge kırsalından büyük çapta göçlerin kent merkezi ve çeperlerine akın ettiği ifade edilmektedir. Bu durum kentin çeperlerinde, hisseli parselasyonla, imarsız konut alanlarının oluşmasına neden olmuştur [43] (Şekil 3.12). Çavuşoğlu (2014) bu dönemi, “ironik olarak ekonominin planlı yılları olarak adlandırıldığı ancak mekânsal olarak en çok plan dışı gelişmenin yaşandığı süreç” olarak ifade etmektedir [39].

Şekil 3.11. Adana ‘Berksan –Topaloğlu Planı’, 1966 (Kaynak: Seyhan Belediye Arşivleri).

Bu dönem içerisinde plan dışı yerleşmelerin önüne geçebilmek ve konut ihtiyacını karşılayabilmek adına, Jansen planından sonra hazırlanan kapsamlı planlardan bir diğeri ise Şekil 3.11’de görülen ‘Berksan-Topaloğlu planı’dır. İller Bankası’nın 1966 yılında açtığı yarışma sonucu elde edilen bu plan, tarihi merkez ve Jansen planının oluşturduğu konut alanları koruyacak biçimde, kuzeye doğru kontrollü bir büyüme önerisi getirmiştir. Getirilen 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı önerisine uygun hazırlanan 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planının hazırlanması ise uzun süreler yayılmış, parçalı bir şekilde 1980’li yılların ortasına kadar sürmüştür. Yanı sıra yoğun göç alan kentin oluşan konut ihtiyacı eşzamanlı olarak çözölememekle beraber, yeterli altyapı ve ulaşım ağlarının gerçekleştirilememesi, merkez ile yeni yerleşimler arasında uygun yoğunluğun oluşmaması gibi sebeplerle plan tam olarak hayata geçirilememiştir [43-44].

Şekil 3.12. Planlı ve plansız konut alanlarını gösteren hava fotoğrafı, Adana, 1972 (Kaynak: Kişisel arşiv).

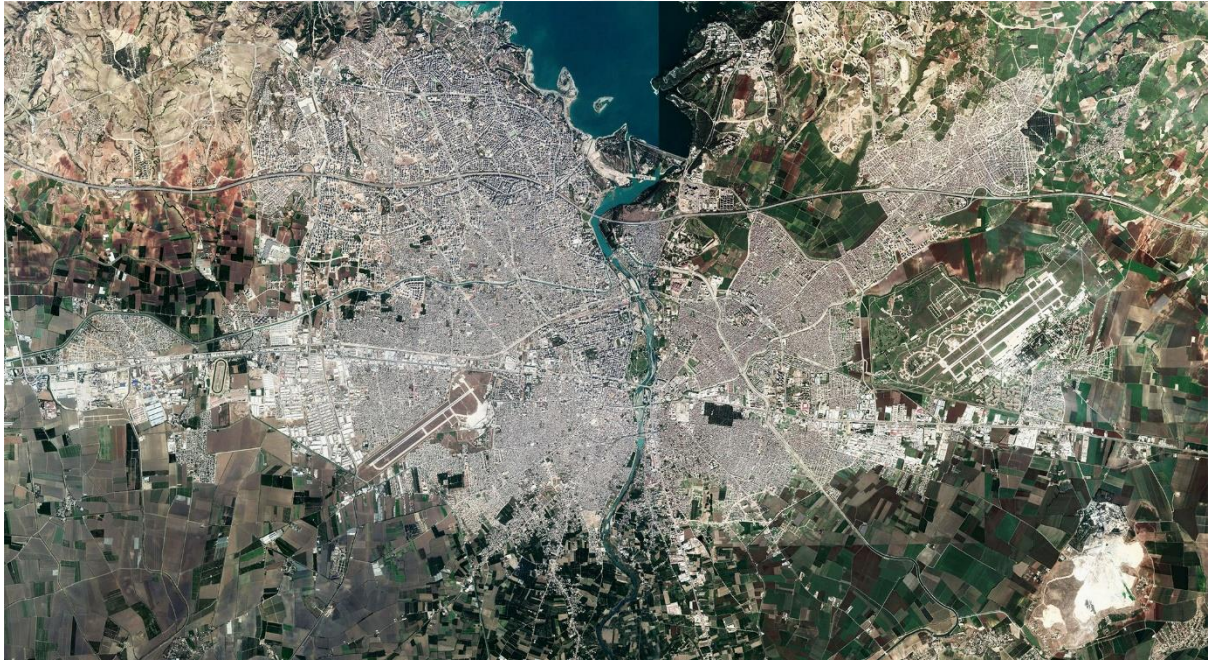
Bu dönem sonunda, demiryolu hattının kuzeyine konumlanmış plan dışı konut alanlarının yerleşimi Şekil 3.12'den izlenebilmektedir. Yanı sıra, planlı konut alanlarında ise artan konut ihtiyacı doğrultusunda spekülâtif apartman tipi yeni konutların bu zaman dilimi ve takip eden süreçte ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Şekil 3.13).

Şekil 3.13. Cemalpaşa Mah. planlı konut alanları, 1970'li yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2017).

Seyhan Barajı'nın tarım ve sanayi alanında gösterdiği etkilerle ve yarattığı iş imkânlarıyla bölgesinin önemli bir çekim merkezi olan Adana kenti, 1990'lara kadar bu eğilimini sürdürmüştür. Çopuroğlu (2009), 1990'lı yıllarda kentin nüfusunun 916.150 olduğunu aktarmakta, 1990 sonrası süreçte ise kentte tarım ve sanayinin gerileme kaydetmesiyle nüfus artış ivmesinin düştüğünü ileri sürmektedir [43]. Spekülatif bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu durum özellikle 1990'lı yıllarda başka bölgelerde yapılan büyük yatırımlarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle Güneydoğu bölgesini kalkındırma amaçlı hayata geçirilen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yapılan başta Atatürk Barajı olmak üzere diğer yatırımlar ile bölgede artan tarım faaliyetleri, kente göçün önüne geçmiş olabileceği olgusu üzerine düşünülmesi gereken konulardan bir tanesidir.

2000'lerin başından bu yana ekonomik alanda gerileyen ve buna bağlı düşen nüfus artış oranlarına rağmen son TÜİK verilerine göre kentin nüfusu bugün 2.220.000 civarında olup düşük düzeyde de olsa göç aldığıın göstergesi sayılabilir. Kent ise bugün neredeyse her yöne doğru kontrolsüz bir büyüme gerçekleştirmekte, çeperleri kuzeyde Seyhan Baraj Gölü'ne kadar uzanmaktadır.

Şekil 3.14. Adana kenti genel uydu görünümü, 2019 (Kaynak: Google Earth, 2019).

Adana'da 1864 yılında açılan ilk fabrikadan günümüze kadar geçen 155 yıllık dönemde kentin biçimini ve gelişimini etkileyen önemli kırılma anları olarak göze çarpmaktadır. Buna göre kent dört farklı dönemde farklı karakter özellikleri ile biçimlenmesini sürdürmüştür. Buradan hareketle, 1864-1923 yıl aralığı birinci dönem olarak ele alınabilir. Adana, bu dönemde yabancı yatırımcılar eliyle sanayileşmeye bağlı gelişmiş, büyük bir nüfus artışı gözlemlenmiştir.

Kent kuzeye doğru kamusal ve kurumsal kullanım alanları eklenerek büyüme eğilimi göstermiştir. Bu dönemde oluşabileceği varsayılan barınma sorununa, Avrupa'daki çağdaşları gibi bir konut üretim modeli olup olmadığı tespit edilememiş ve nasıl bir çözüm üretildiği ise belirsizdir.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ikinci dönem ise 1923-1950 yıl aralıkları olarak görülebilir. Sürecin ilk on yıllık periyodunu ise bir toparlanma dönemi olarak okumak mümkündür. Adana'da 1930'lu yılların ortasından itibaren görülen mekânsal gelişim, ulusal kentleşme ve modernleşme politikalarının etkisi ile batı tipi rasyonel planlama prensipleri ile biçimlenmiştir. Kısıtlı bir iktisadi kalkınmanın görüldüğü kentte, önceki dönemden süregelen tarım ve sanayi varlığının etkisi izlenebilmektedir. Bu dönem içerisinde konut sorunun varlığı ve konut ihtiyacı olduğu bilinmekte, hâkim anlayış çerçevesinde, tek aile için bahçeli 1-2 katlı konut tipleri ile çözümler üretilmişse de izleyen yıllarda yaşanan süreçlerden ötürü bu dönem kısa bir zaman aralığında kendisini var etmiştir.

Bir sonraki evre olan üçüncü dönem ise iktisadi süreçleri açısından 1950-1990 yıl aralıkları olarak görmek mümkündür. 1950'li yılların ortası itibariyle sanayileşmenin tekrar ivmelenmesi kentte önemli bir ekonomik kalkınma olarak hissedilmiş, özellikle Seyhan Barajı'nın faaliyete geçmesi bu dönemin önemli bir gelişmesi olarak görmek mümkündür. Barajın kentin biçimlenme süreçlerine ise muazzam bir etki yaptığı söylenebilir. Gelişmeler doğrultusunda artan nüfus ve oluşan barınma sorunu iki farklı biçimde ele alınmış ve kentin biçimini etkilemiştir. Birincil olarak plan dışı konut alanlarının oluşmaya başlamış ve kent kontrolsüz bir biçimde büyüme eğilimi göstermiştir. Bir diğeri ise planlı alanlarda mevcut yapılar yerine yüksek katlı apartman tipi yapıların görülmeye başlanmış olmasıdır. Bu dönem her ne kadar kırk yıllık bir aralık olarak ele alınmış olsa da kendi içerisinde görülen farklı konut üretim biçimleri doğrultusunda alt başlıklar/dönemler halinde değerlendirmek mümkündür.

Dördüncü ve son evre ise tarım ve sanayiye bağlı üretim ekonomisi ve sermaye birikiminde uzaklaşdığı ve kentsel mekânın bitimsizce yeniden üretilmesine dayalı ve kent mekânı üzerinden sermaye birikiminin gerçekleştirildiği 2000'li yıllar olarak değerlendirilebilir. Çavuşoğlu (2014), Türkiye kentleşme deneyimini, sürekli mekân üzerinden sermaye birikimi sağlayan bir kapitalistleşme süreci olarak okurken, son evreyi, "kırdada ve kentteki hemen her şeyin emlak piyasasına dâhil edildiği metalaşmış mekânların anahtar rol oynadığı" görüşünü ortaya koymaktadır [39]. Şüphesiz bu durumu, 2000'li yıllarda sürdürülen inşaata dayalı ekonomik kalkınma politikasının sonuçları olarak görmek oldukça güçlü bir olasılıktır.

Şekil 3.15. 'Kuzey Adana' konut alanları genel görünüm, 2017 (Kaynak: Yazar).

Thalheimer (2018), "insanların geçimlerini kazanma tarzları toplumsal hayatın tüm diğer yanlarını belirlediğini" ifade eder [45]. Buradan hareketle tarım ve tarıma dayalı sanayileşme ilişki örüntüleriyle gelişen Adana kenti, süreç içerisinde değişen ekonomik, politik ve sosyal iklimden etkilenmiş ve farklı karakter özellikler gösteren kentsel mekânlar üretmiş ve bunu da farklı dönemler aracılığıyla okunaklı kılmıştır. Ünlü ve Baş'ın (2019) kentin büyümesi ve Türkiye kentleşme dönemlerini ele aldıkları çalışmada ifade edilen dönemler ile Adana kentinin tarihsel dönemleri örtüşmektedir [46]. Bu doğrultuda, Adana'nın kentleşme pratikleri ile Türkiye geneli kentleşme deneyimleri paralel bir süreç izlemekte ve benzer dönemlerde benzer sonuçlar ürettiği söylenebilir.

Bir sonraki bölümde yukarıda tarihsel çerçevesi ve kavramsal boyutu çizilmeye çalışılan kentsel morfoloji alanının temel ilkeleri aracılığı ile Adana kentinin Erken Cumhuriyet dönemi ile birlikte tarihi kentsel dokunun kuzey hattında 'sıçrama' yaptığı ve ilk 'planlı modern' olarak şekillenen Reşatbey Mahallesi içerisinde yer alan konut alanlarının oluşturduğu kentsel doku ve örüntüleri; sokak, ada, parsel ve yapı ölçeklerinde irdelenecektir.

3.2 Reşatbey Mahallesi Konut Alanları

Yirminci yüzyıl başlarında geleneksel bir kentsel dokuya sahip olan Adana kenti, tarıma dayalı sanayi alanlarının gelişimi ile beraber inşa edilen demiryolu ve karayolları bağlantıları ile büyüme eğilimi içerisine girmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ertesini modern kentleşme yaklaşımlarının benimsenmesi ve oluşan konut ihtiyaçları doğrultusunda kentte inşa edilmeye başlanan ilk yerleşim alanının Reşatbey Mahallesi olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3.16. 1918 hâlihazır haritasında Reşatbey'in kurulacağı alan (Kaynak: Berlin Architekturmuseum; Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Şekil 3.16'dan da görüleceği üzere alan, batıda görülen sanayi alanlarının doğusunda, demiryolu ile tarihi merkezin arasında, Seyhan Nehri kıyısına yakın bir konumda bulunmaktadır. İzleyen yıllarda Hermann Jansen tarafından yapılacak planlar doğrultusunda biçimlenen Reşatbey Mahallesi, tarihi kent merkezinin çeperinden sıçrama yaparak gelişimini sürdürecektir. İlk evlerinde geniş bahçeler içerisinde 1-2 katlı, kentin görece orta-üst gelir

gruplu ailelerin yerleştiği Reşatbey, Coşar (2012) tarafından, kentin sayfiyesi olarak nitelendirilecektir [47].

şekil 3.17. Reşatbey Mahallesi konut alanlarının görünümü, 1933. (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).

Türkiye kentleşme pratiklerinin izlenebileceği Reşatbey Mahallesi, süreç içerisinde önemli değişimler göstermiş, konumu itibariyle geleneksel merkeze olan yakınlığı ve barındırdığı yoğun idari ve ticari servis alanlarıyla geçmiş dönemlerinden farklı bir karakterde biçimlenerek günümüzde kent merkezi olarak tanımlanabilmektedir (şekil 3.18.).

şekil 3.18. Tarihi kent merkezi ve sağda önde görülen Reşatbey, 2019 (Kaynak: Yazar).

Bu çalışmaya konu olan Reşatbey Mahallesi'nin kent içindeki konumu ve sınırları aşağıda Şekil 3.19'da görülebilmektedir. Buna göre alan, güneyde tarihi merkezin çeperinde konumlanan ve 1970'li yılların ortasında açılan D-400 karayolu ile başlamaktadır. Doğusunda ise Seyhan Nehri kıyısında yapılan düzenleme ve dolgu alanlarla oluşturulan Merkez Park ve Fuzuli Caddesi (Set üstü) bulunmakta, batı yakasında ise kenti kuzey-güney hattında birleştiren ve yoğun ticari servis alanlarının bulunduğu Atatürk Caddesi (Yeni İstasyon Caddesi veya asfalt cadde) ile tamamlanmaktadır. Kuzey yönünde ise 5 Ocak Stadyumu ve Vali Yolu Caddesi ile sınırlanmaktadır.

Şekil 3.19. Reşatbey Mahallesi ve Çalışma Alanı (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Bu bölümde yapılacak olan inceleme bir önceki bölümde ifade edilen dönem aralıkları ekseninde ele alınmakla beraber tez çalışması için elde edilen veriler doğrultusunda ilerleyecektir. Buna göre dönemlerden birinci dönem olarak oluşum süreci olarak ifade edilen 1940-1960'lı yıl aralıkları değerlendirilecek; bir sonraki dönem, ekonomik ivmelenme ile yerine

geçme veya dönüşüm süreçlerinin başladığı 1960-1985 yıl aralıkları olarak ele alınacak, üçüncü ve son dönem ise 1985'den günümüze kadar gelişen ikinci dönüşüm süreçlerini kapsayacaktır.

Dönemler aracılığıyla yapılacak olan bu inceleme için belirlenen çalışma alanı (Şekil 3.19) ise mahalle sınırları içerisinde yer alan 5 Ocak Stadyumu'nun güneyinden geçen Stadyum Caddesi ile başlayıp, yine Atatürk ve Fuzuli Caddeleri ile D-400 karayolu (Turhan Cemal Beriker Bulvarı) arasında kalan bölge olarak tanımlanmıştır. Bu seçimin temel nedeni, alanı sınırlayan ve bahsi geçen cadde ve bulvarların etkileşimi altında görece daha dinamik bir mekânsal değişime olanak sağladığının düşünülmesidir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, yukarıda altı çizilen dönemlere geçmeden önce, alanın oluşum sürecinde etkin bir rol oynadığı düşünülen Erken Cumhuriyet döneminin mekânsal yaklaşımları ile Jansen Adana planları ekseninde bir irdeleme yapılmaya çalışılacaktır.

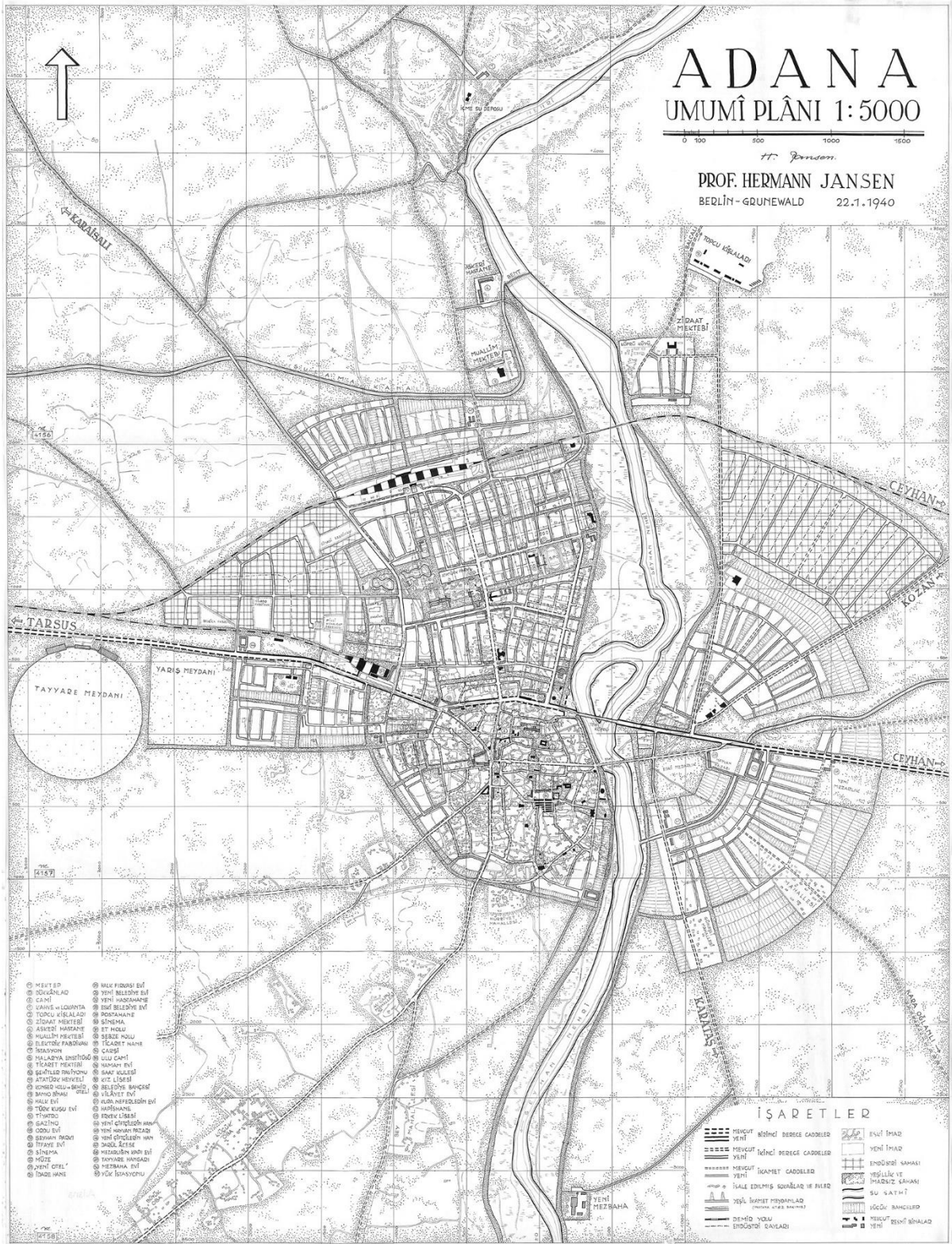

3.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi ve Jansen Adana Kent Planı

Erken Cumhuriyet Türkiye'si toplumsal dönüşümünü mekânsal değişimler ile elde edilecek olan modern kentler ile uluslar üstü üslup olduğu varsayılan modern mimari aracılığıyla sağlayacağını ortaya koymak yersiz bir saptama olmayacaktır şüphesiz. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilan ertesini oluşan yeni yönetimin takip ettiği modern mimarlık ve şehircilik yaklaşımları, salt estetik bir tercihten ziyade ilerici siyasi bir mesaj ile bütünüyle modern bir toplum yaratmaya yönelik güçlü bir imge olarak kullanıldığını söylemek mümkün görünmektedir [48]. Bu dönemde başkent ilan edilen Ankara'da uygulaması gerçekleştirilecek modern şehircilik yaklaşımlarının, ülkenin diğer kentlerine de örnek teşkil etmesi düşünülmekte ve bu doğrultuda kurumsal yapılaşmaların oluşmasına dair çalışmalar ilk on yıllık dönemde oluşturulmuştur. Yeni yönetimin bu konudaki yaklaşımlarını, 1930-1935 yılları arasında çıkarılan bir dizi kanun ile izlemek mümkündür. Bu kanunlar arasında öne çıkan ise 3 Nisan 1930'da çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu olduğu söylenebilir. Bu kanun aracılığıyla, belediyeler kadastro ve şehir planlarını yaptırmaya ve en az beş senelik çalışma programları hazırlamaya mecbur tutulmuştur [49]. Dolayısıyla ülke genelinde planlama çalışmalarının bu kanunlar aracılığıyla başlatıldığını ifade etmek mümkün görünmektedir [50]. Kentlerin planlama yoluyla modernleştirilmesi ile ilgili başlatılan bu çalışmalar sıklıkla ulusal gündemde yer alacak, konunu önemi dönemin yöneticileri tarafından altı çizilerek toplumun sürece katkı koyması istenecektir. Oluşturulan kurumsal yapılar, ulusal söylem ve politikalarla arzu edilen modernleşme çalışmalarının Adana kentinde, H. Jansen'in hazırlamış olduğu planlarla karşılık bulacaktır. Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere Jansen'in ilk çalışması 1935 yılında gerçekleşecek, 1937 ve 1940 yıllarında plan olgunlaştırılıp son halini alacaktır.

1940 tarihli hazırlanmış son plana göre Jansen, kenti tarihi merkezden, demiryolu hattına doğru konut alanlarını kuzey yönüne doğru genişletmiştir. Getirilen bu önerilerle ilgili Jansen, "Eskişehirle demir yolunun ve Adana garının arasında münhasıran evler bulunduğu bir semt vardır ki, parkların ve halka ait sair umumi mahallerin tercihan tesis edildiği bu kısım, vaziyet itibarıyla de ikamete elverişli bir yerdir denilebilir" diye hazırladığı plan raporunda ifade etmiştir [38]. Münhasıran (eskimiş) evlerin, park ve kamusal hizmet alanlarının bulunduğu alanlardan bir tanesi de Reşatbey Mahallesi'dir. Jansen'in raporunda ifade ettiği ve Şekil 3.21'de sunulan plandan da görülebileceği üzere özellikle Reşatbey 'de konut alanlarının oluşumu, planın yapılma tarihinden önceki bir süreci işaret etmektedir.

Jansen bu bölgeyi, dönemin modernist tasarım anlayışı doğrultusunda, ızgara formunda, birbirini dik kesen ve farklı derecelerde yol ve yapı adaları önerisinde bulunarak, kentin gelişimini öngörmekle beraber yine bu planda Seyhan Nehri doğusunda yeni konut ve sanayi alanları önerisinde bulunmuştur.

Şekil 3.20. Jansen Adana kent planı, 1940 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).

Her ne kadar Adana'da Erken Cumhuriyet dönemi planlama tarih yazını Jansen planı ile başlatılıyor olsa da gerek yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında gerekse Jansen'in kendi raporunda ifade edilen, önceki yıllarda hazırlanmış ve kime ait olduğu tam olarak belirtilmemiş başka bir planın varlığı bilinmektedir.

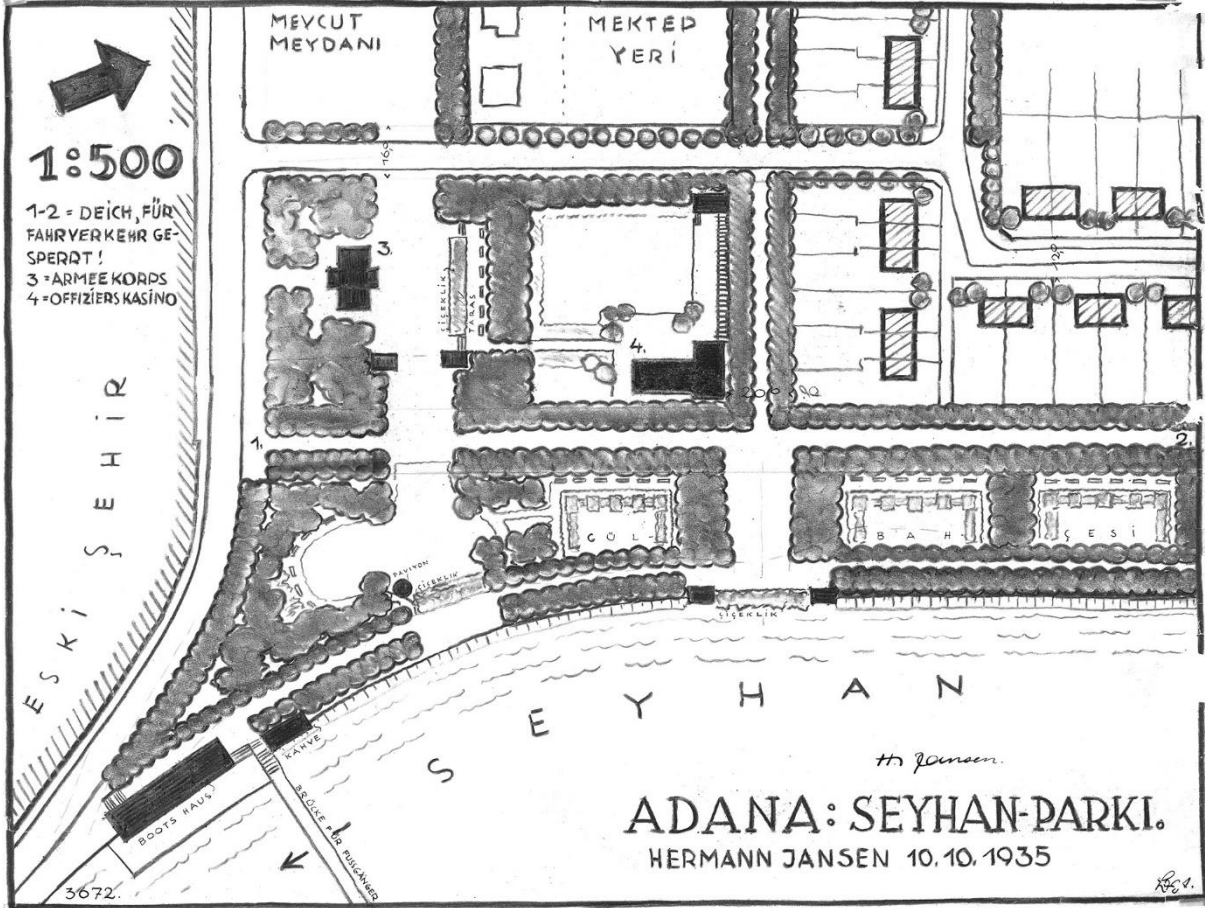

Şekil 3.21. Jansen yeni plan önerisi ve hazırlanmış eski plan, 1937 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).

Karşılaştırmalı incelemenin yapıldığı alan, yine yukarıda da ifade edilen konut yerleşimlerinin daha önceki yıllarda oluştuğu bilinen Reşatbey Mahallesi'ni göstermektedir. Jansen raporunda, eski planda yolların yirmi metre genişliğinde ve tek tip olarak ele alındığını ve konut yapı adalarının verimsiz kullanıldığını ve kendi önerisinde dereceli olarak önerilen yol sisteminin ekonomik olarak daha avantajlı olduğunu ifade etmiştir [38]. Yine Şekil 3.21'deki şekilde ifade edilen yeni planın, yeşil alan, kamu ve konut yapıları için daha yüksek oranlarda arazi kullanımının gerçekleştirilebileceği görülebilmektedir.

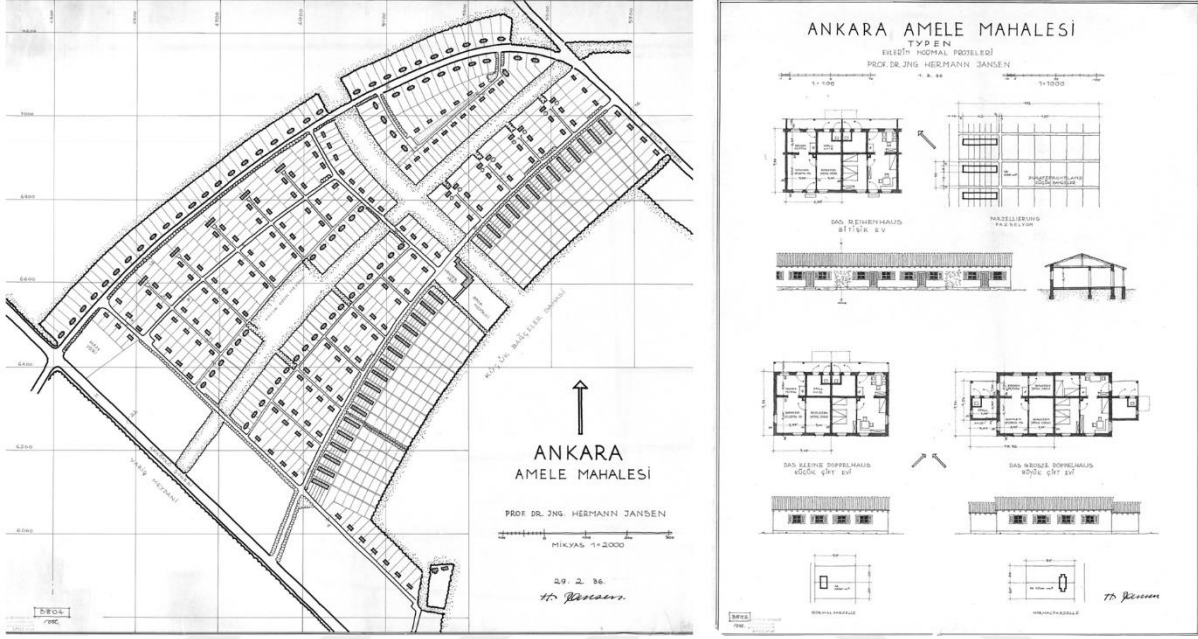
Üst-orta-alt ölçeklerde çalışmalar gerçekleştirdiği bilinen Jansen'in, Türkiye'nin pek çok kenti için hazırlanmış planlarında ortak olarak görülebilecek yaklaşımlardan bir tanesi de konut alanları için bahçe kent modelinin önerilmiş olmasıdır [9]. Adana kenti için önerilen planlarda da bahçe kent modelinin yaklaşımları görülebilmekle beraber, bu modele uygun ada-parcel düzenlemeleri ile ilgili öneriler gerçekleştirilmiştir [51].

Bu yaklaşım doğrutusunda konut alanları, geniş bahçeler içinde ayırık ve yarı ayırık düzende, bir-iki katlı, tek veya ikiz ev önerileri ile geliştirilmiş, konut parselleri ise bin metrekare civarı olarak belirlenmiştir [38]. Öte yandan, Jansen'in kent içindeki konumlarına göre farklı düzenlerde konut önerilerinde bulunduğu söylenebilir. Sözelimi, görece düşük gelir grupları ve işçi aileler için tek katlı sıra evler önerisinde bulunurken, orta-üst gelir gruplu aileler için müstakil tek ev önerileri getirilmiştir. Özellikle Ankara için hazırlanan planlarda olgunlaştırılmış konut önerileri getirilmişse de aynı şeyi Adana için söylemek pek mümkün görünmemektedir. Yine de Adana'da özellikle demiryolu hattının kuzeyinde işçi mahalleleri oluşturulmak istenirken, güneyde kalan yani Reşatbey, Cemalpaşa ve Kurtuluş gibi mahallelerde bahsedilen diğer tip önerilerinde bulunulmuştur. Ancak Reşatbey için hazırlanan ilk planlardaki çalışmalarda düşük gelir gruplarına yönelik konut önerileri, yapı düzeni ve parsel derinlikleri göz önüne alınarak spekülatif bir değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir.

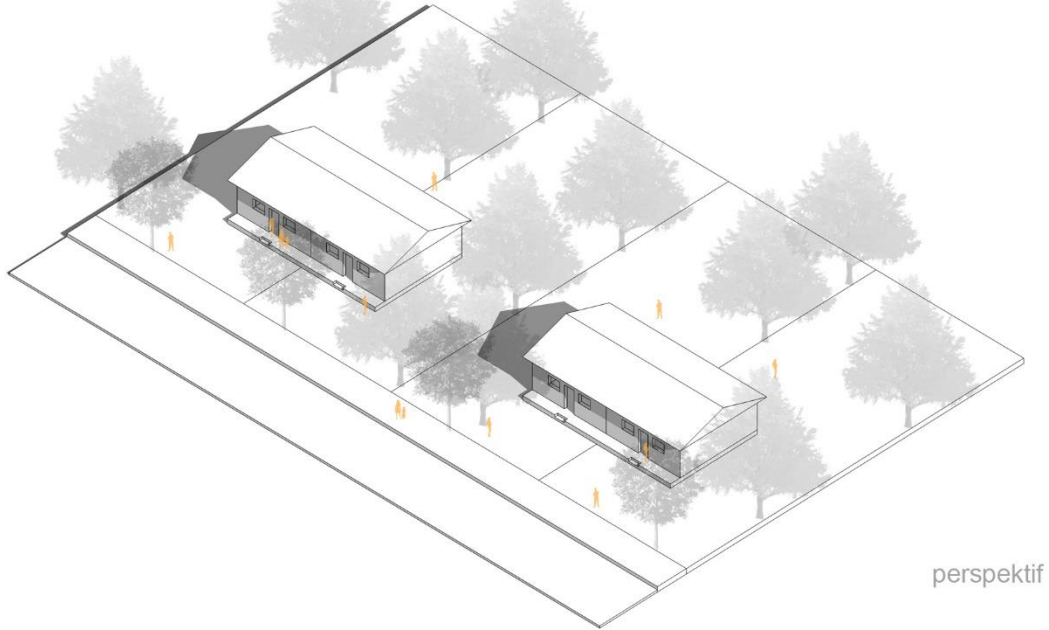
Şekil 3.22. Seyhan Parkı ve yakın çevresi için getirilen öneri, 1935 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).

Şekil 3.22'den de izlenebileceği üzere kolordu binasının kuzeyinde kalan konut alanları, Reşatbey için geliştirilen ilk konut alan örnekleri kısmi olarak görülebilir. Bu alanlar, yarı ayrıık düzende ve çoğunlukla iki veya üç aile için düzenlenmiş, yaklaşık parsel ölçüleri ise otuz beş metreye-on beş metre gibi değerleri barındırmakla beraber, her bir evin ise yaklaşık olarak yedi metreye-sekiz metre olduğu söylenebilir. Bu alanlar özellikleri itibariyle özellikle Ankara'da önerilen işçi mahalleleriyle benzerlik taşımaktadır (Şekil 3.23).

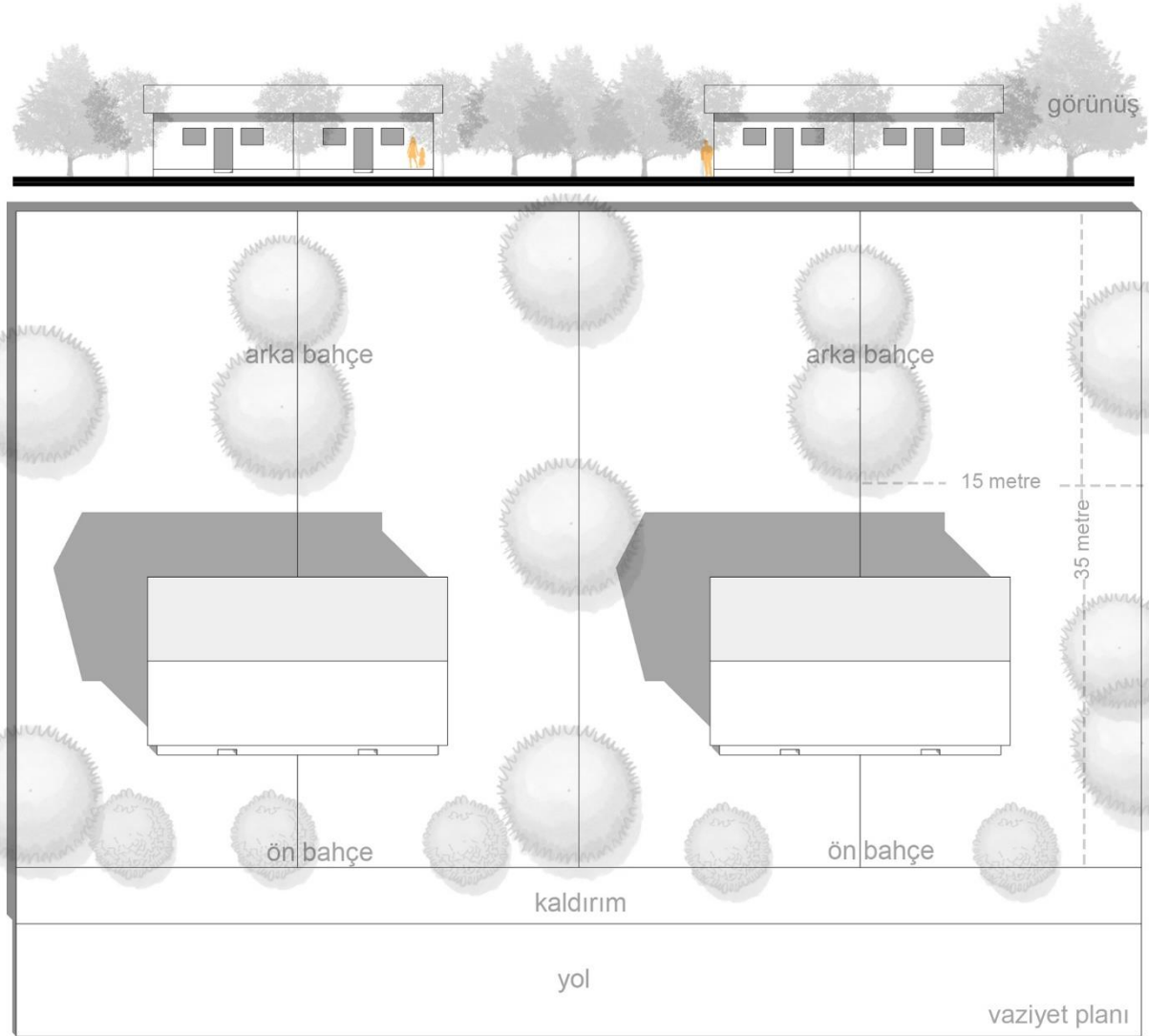

Şekil 3.23. Ankara amele mahallesi projeleri, 1936 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum).

Şekil 3.22 ve Şekil 3.23'teki verilerden yola çıkarak, Reşatbey için önerilen ilk konut tipleri Şekil 3.24 ve Şekil 3.25'de şu şekilde görülebilmektedir.

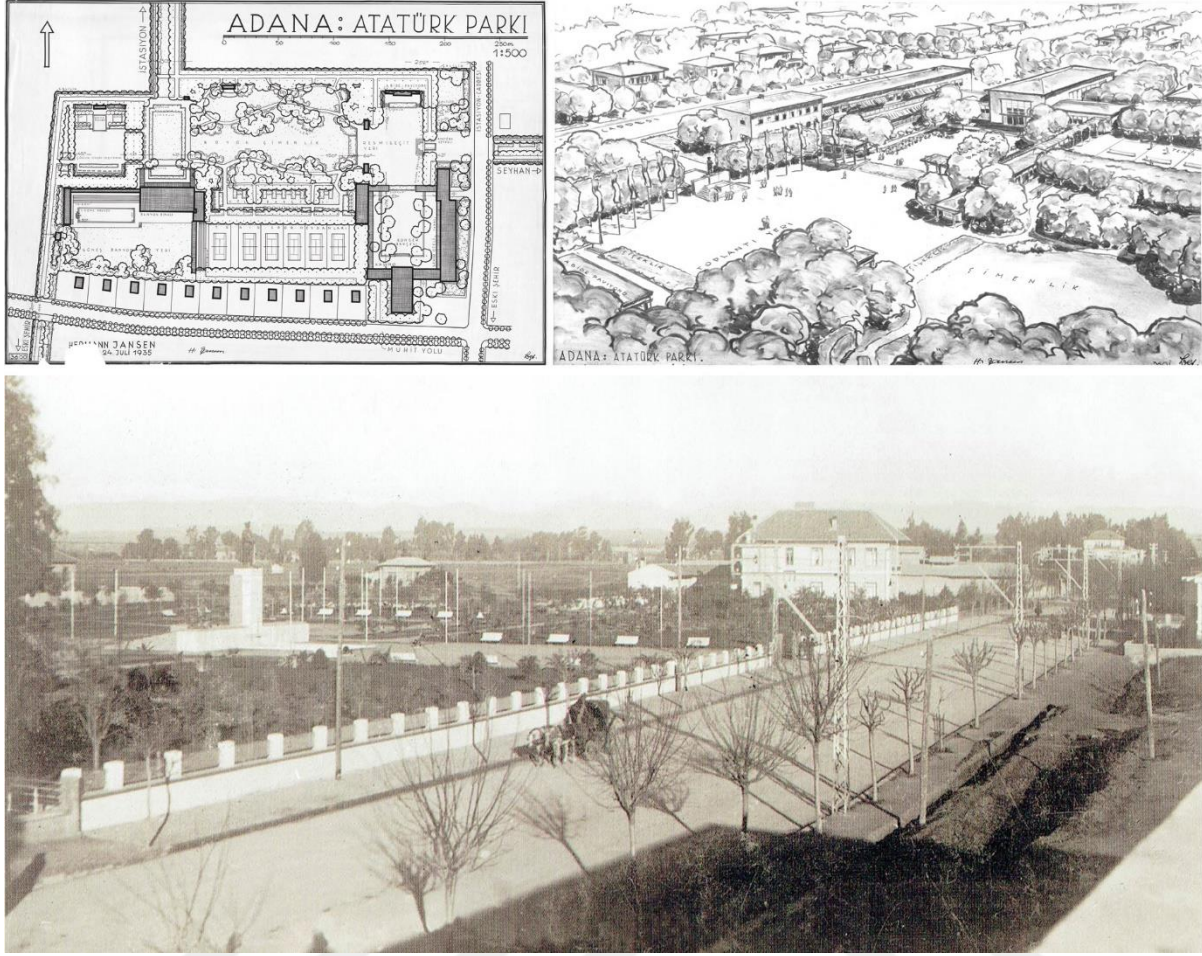
Şekil 3.24. Reşatbey'in ilk konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 3.25. Reşatbey'in ilk konut tipleri görünüş ve vaziyet planı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Jansen'in hazırladığı çalışmalar Adana'nın Cumhuriyet sonrası biçimlenme süreçlerine önemli katkılar koyduğu söylenebilir. Yukarıda ifade edilen konut tipleri haricinde, konut yapılarına dair kayda değer öneriler getirilmemiş ve her ne kadar tam olarak gerçekleştirilmemişse de kentin bu bölgesindeki sokak-ada-parcel örüntülerinin oluşumunda etkin bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Bunların yanı sıra, kentin konut alanları dışında, başta tarihi merkez olmak üzere, kentin gelişim alanları içerisinde kalan idari ve kamusal alanların, sanayi bölgelerinin ve ulaşım ağları ile ilgili yer seçim ve tasarımlarının, Erken Cumhuriyet dönemi Adana'sından günümüze kadar geçen süreçte Jansen planlarının etkilerini görmek mümkündür.

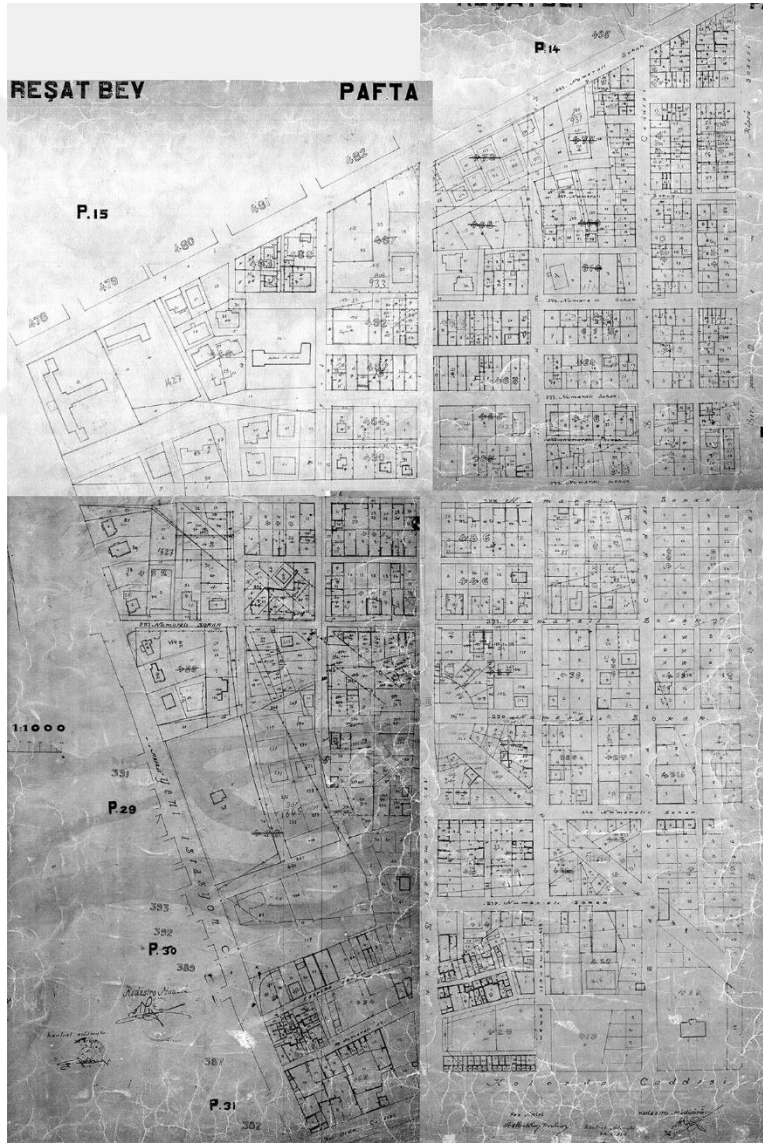

Şekil 3.26. Üstte Jansen Atatürk Parki projeleri, altta Atatürk Parki ve yakın çevresi, 1940 (Kaynak: Berlin Architekturmuseum; Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).

Kentin üst ölçekte planlama faaliyetlerinden, orta ve alt ölçeklerde kamusal alan ve konut tipi tasarımlarına kadar hazırlanan bu çalışmalar dönemin anlayışı içerisinde, kenti bütüncül bir bakış açısıyla geliştirme gayesinin en somut örneği olarak görmek mümkündür. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yürütölen ulusal politikalar, çıkarılan kanun ve yasalar, planlama/tasarım çalışma ve uygulamaları ile kentlerin gelişim altyapısı oluşturulmuştur. Sonraki süreçlerde ise kentler oluşturulan bu zemin üzerinden hızlıca oluşmaya, yükselmeye ve büyümeye devam edeceklerdir. Bu süreçlerin önünü açan dönem ise 1940-1960'lı yılların oluşum süreçleridir. Bir sonraki bölümde bu dönemin gelişme ve yansımalarının Reşatbey üzerindeki etkileri irdelenecektir.

3.2.2. Oluşum Yılları: 1940-1960

Cumhuriyet'in ilk on beş yıllık döneminde kentleşme ve modern yapı tasarımlarına dair benimsenen yaklaşım ve uygulamalar Türkiye'nin büyük kentlerinde ve başta Ankara olmak üzere yoğun etkilerini sürdürürken, bu sürecin etkilerini Reşatbey 'de gecikmeli olarak takip etmek mümkündür. Jansen'in planının hazırlanması süreçleri ile eş zamanlı olarak yapılan kadastro çalışmaları ile gelişen konut alanlarının oluşması 1940'lı yıllara kadar uzanan bir süreci kapsayacaktır. Bu süreçten önce ise gözle görülür bir yapılaşmanın söz konusu olması ise önceki bölümde (Şekil 3.21) ifade edilen ve Jansen'den önce hazırlanan planın etkileri olduğu söylenebilir.

Şekil 3.27. Reşatbey'in kadastro haritası, 1938 (Kaynak: Saban Arşivi, yazar tarafından birleştirilmiştir).

Şekil3.27’de sunulan kadastro haritasında, bölgeyi Kolordu’dan o zamanki adıyla İsmet İnönü Kız Enstitüsüne (Sabancı Anadolu Teknik Lisesi) kadar boydan boya geçen diyagonal cadde ile bölgenin kuzey ve doğu yönlerinde bulunan kısa ve dar yapı adalarının biçimsel özellikleri eski planda var olan özelliklerle yoğun bir benzerlik içermekte olduğu görülebilir.

Şekil 3.28. Reşatbey’in hava fotoğrafı ve Jansen planı, 1940 (Kaynak: Kişisel arşiv; Berlin Architekturmuseum).

Şekil3.28’deki hava fotoğrafında görülen yol ağlarının Jansen’in dereceli yol önerisi ile örtüşmekte olduğu görülebilmekte, öte yandan önceki süreçlerde oluşmuş mevcut yapıların korunduğu ve buna uygun bir plan önerisi getirdiği de izlenebilmektedir. Buradan hareketle, Reşatbey’in konut adaları ve yol örüntülerinin oluşumunda her iki planın etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Bu oluşumun yansımaları ise, alan içerisinde farklı karakter özellikleri barındıran ada ve yapı düzenlerinin gerçekleşmesine sebebiyet vermekle beraber yol örüntülerini de etkileyecektir. Sözelimi, stadyumun güney doğusunda görülen konut alanları sık, bitişik düzen ve görece daha küçük konutlardan oluşmakta olduğu görülebilirken, batı yönünde ise geniş bahçeli ayrık düzen konutların varlığı göze çarpmaktadır.

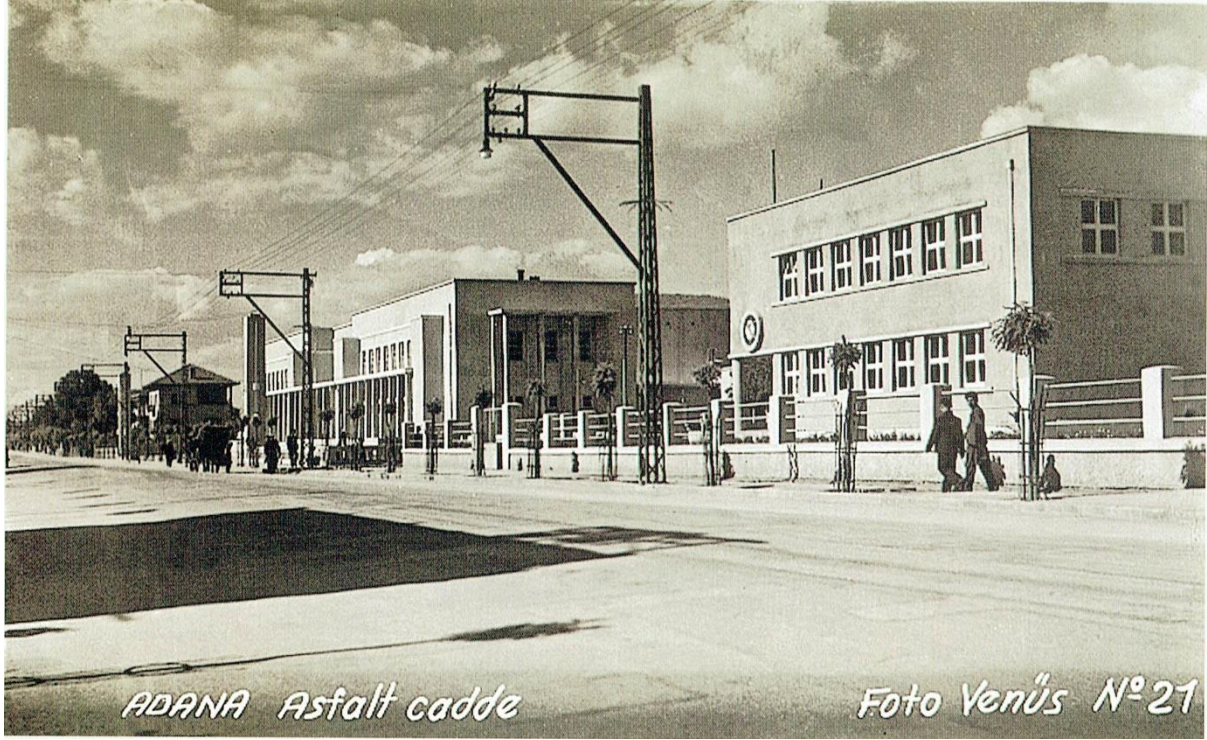
Şüphesiz bu durumun oluşmasında özellikle geniş caddelerin açılmış olması ve bunların üzerinde inşa edilen kamusal yapıların varlığı ile arazi değerlerinin yükselmesi ve farklı gelir gruplarının alan içinde farklı yerlerde konumlandığı ifade edilebilir. Elbette bu konumlanma konut yapılarının büyüklüklerine, biçimsel özelliklerine ve yerleşim düzenlerine etki etmiştir. Dolayısıyla, bu gelişmeler alanın doğusu ve batısı arası farklı karakterlerde bir oluşum gerçekleştirmiştir.

Şekil 3.29. Kütle-Yol İlişki Haritası, 1940 (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Alanın biçimlenmesini ve yapı yerleşimini etkileyen caddelerin başında, alanın batısında konumlanan Atatürk Caddesi gelmektedir. Ondokuzuncu yüzyıl sonunda faaliyete geçtiği bilinen bu yol, kenti o dönemde kuzey ve güney yönünde birleştiren tek ana cadde olduğu söylenebilir.

Asfalt cadde veya yeni istasyon caddesi olarak bilinen Atatürk Caddesi, Erken Cumhuriyet döneminin 'kültürel aydınlanma' amacına yönelik hayata geçirilen halkevi yapısı ile gerek mekânsal gerek kültürel olarak, yeni yönetimin modernist tahayyülünün hayata geçirildiği yer olarak düşünülebilir. Bahse konu Halkevi yapısı ise 1936 yılında açılan bir yarışma ile elde edilmiş olup tasarımı dönemin ünlü mimarı Seyfi Arkan tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapının, elde edilme biçimi, programının belirlenmesi ve süreçlerinin planlaması ile modern düşünsel iklimine ve örgütlenme süreçlerine işaret etmektedir [52]. Bu motivasyonlarla inşa edilen Adana Halkevi yapısı, ikonik modern tasarımlarıyla kentin Cumhuriyet dönemi içerisinde gerçekleştirilen ilk kamu yapılarından biri olduğu söylenebilir. Şekil 3.31'de görülen fotoğrafta, önde ve yine modern çizgilerle tasarlanan, kentin bir diğer kamu yapısı Türkkuşu binası görülmektedir.

Şekil 3.30. Adana Halkevi ve Türkkuşu binası, 1940'lı yıllar (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).

Cadde bir yandan modern kamusal yapılarla oluşumunu sürdürürken bir yandan da dönemin özgün tasarım anlayışı içerisinde inşa edilen konut yapıları ile gelişimini sürdürmektedir. Aşağıda Şekil 3.31'deki fotoğrafta, önde görülen bu yapılar, 1930 ve 1932 yıllarında mimar Semih Rüstem tarafından tasarlanmış olup, Reşatbey'in ve kentin batı tipi *kübik mimari** biçiminde inşa edilen erken dönem ilk örnekleri olduğu söylenebilir.

* Kübik mimari, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Batı tipi mimari biçim ve üslupları tanımlamak için kullanılan kavramlardan bir tanesidir. (bknz: Bozdoğan, 2015; Arkitekt Dergisi).

Şekil 3.31. Atatürk Caddesi'nde bulunan modern konut örnekleri, 1933 (Kaynak: Eski Fotoğraflarda Adana (1833-1960), A.B.B. Yayınları).

Geniş bahçeler içinde ayırık düzen ve tek aile için ve taban oturumları yüz elli ila iki yüz metrekare civarında değişen bu evler, yeni teknoloji ve malzemelerle inşa edilmiş olup, yaygın kanaatin aksine Adana ve Reşatbey 'de modern mimari konut tiplerinin uzunca bir süre tekil örnekleri olarak kalacaktır. Ülkedeki ilk demir çelik fabrikasının 1937'de açıldığı ve inşaat malzemelerini büyük bir kısmının ithal edildiği düşünülürse, bu durumu Türkiye'deki inşaat sanayisinin gelişmemiş olması ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür [48]. Öte yandan Adana'da ilk çimento fabrikasının açılması için 1957'ye kadar beklenecek, bu süre zarfında ise özellikle konut yapıları geleneksel yöntem ve plan tipleriyle inşa edilmeye devam edilecektir. Bu gelişmeleri, konut üretimini; kısıtlayıcı, pahalı ve zorlaştıracı birer etkenleri olarak okumak mümkündür. Dolayısıyla bu süreç içerisinde oldukça kısıtlı sayılarda konut inşası gerçekleştirilmiştir.

Atatürk Caddesi'nden Reşatbey'in içlerine doğru bulunan Beş Ocak, Adalet ve Ordu Caddelerinde de yukarıda bahsedilen modern mimari tasarım anlayışı yerine geleneksel yöntem ve malzemelerle inşa edilen fakat yine geniş bahçeler içinde ve daha küçük taban oturumlarına sahip bir iki katlı konut yapıları bu dönem içerisinde inşa edilmişlerdir. Burada bahsedilen alanlar dışında, konut doku ve yerleşim düzenleri farklılaşan bölge ise Cumhuriyet Caddesi'nin kuzeyinde yer alan ve Fuzuli Caddesi ile Stadyum Caddesi'nin kesişim noktasında kalan konut alanları olduğu söylenebilir (bkz. Şekil3.29). Bu alandaki parseller, bölgenin batısında yer alan parsel büyüklüklerinden oldukça küçük olduğu üstte sunulan kadastr haritasından

izlenebilmektedir (Şekil 3.27). Bu alanlar içinde kalan ve günümüze kadar ulaşabilen konut yapı ve dokuları aşağıda Şekil 3.32’te izlenebilmektedir.

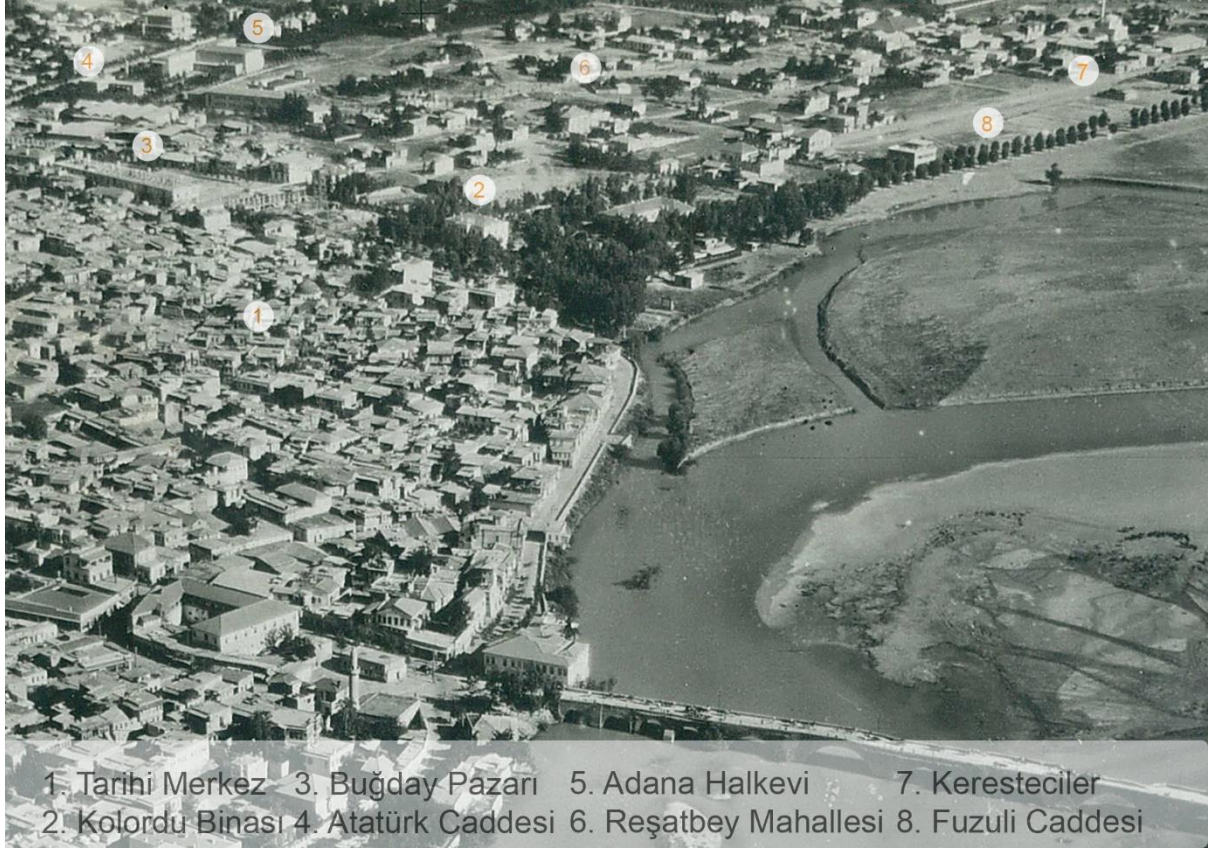

Şekil 3.32. Fuzuli Caddesi batısında yer alan konut alanları, 2019 (Kaynak: Yazar).

Bu yapılar alanın batısındaki çağdaşlarından farklı olarak ve parsel büyüklükleri dolayısıyla, bitişik düzen, ön bahçe mesafesi bulunmayan, ana girişi doğrudan sokak üzerine konumlanmıştır. Yapıların mimari dilleri ise oldukça yalın bir şekilde olmak üzere yığma tuğla taşıyıcılı kâgir sistem olarak inşa edilmişlerdir. Parsel büyüklükleri yüz ila iki yüz metrekare arası değişmekle beraber yapı oturumları kırk ila yüz metrekare arası değişkenlik göstermektedir. Mimari biçimler ve büyüklükleri göz önüne alındığında yapıların görece düşük gelir gruplarına ait olduğu söylenebilmektedir.

Reşatbey’in konut alanları içerisinde farklı arazi kullanımları ve yapı karakterlerinin gözlemlendiği bir diğer bölge ise yukarıda da ifade edilen Cumhuriyet Caddesi’nin kuzeyi ile stadyum arasında konumlanan alanlardır. Bu alanlarda konut yapıları olamayacak büyüklüklerde, beşik veya kırma çatıları olduğu görülen binalar Şekil 3.28’de sunulan hava fotoğrafı ile beraber izlerini Şekil 3.29’da sunulan kütle-yol haritasından izlenebilmektedir. Çalışma için yapılan sözlü görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bu alanlarda dönem içerisinde kurulan marangoz ve kereste işlerinin yapıldığı küçük üretim tesisleri ve atölyelerin yer aldığı ve bununla beraber Reşatbey’in bölgede yaşayanlar tarafından “salcılar mahallesi”

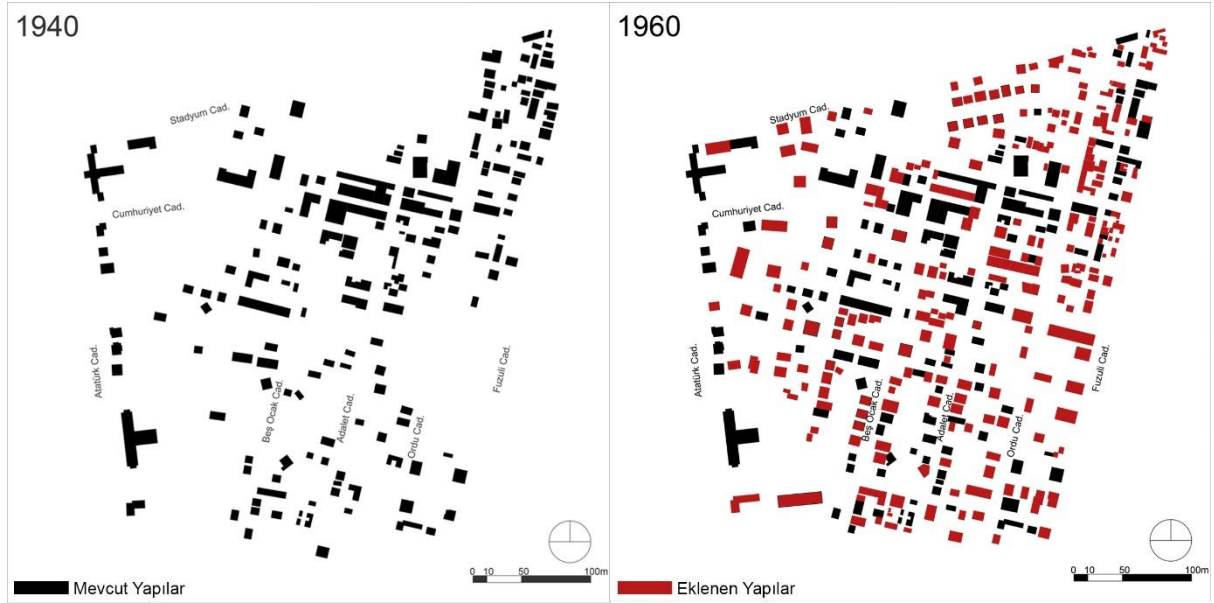
olarak ifade edildiği iletilmiştir. Nehir ve ırmaklarda kullanılmak üzer sal inşa eden bu tesisler, varlıklarını 1980'lerin başına kadar sürdürdüğü yine aktarılan bilgiler arasındadır.

Şekil 3.33. Tarihi merkez ve Reşatbey'in genel görünümü, 1940'lı yıllar (Kaynak: ABTÜ Kütüphane Arşivleri aracılığıyla yazar tarafından hazırlanmıştır).

Reşatbey Mahallesi, önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi tarihi merkez çeperlerinden sıçrama yaparak gelişen ilk modern konut alanları olduğu dile getirilmiştir. Şekil 3.33'te görülen fotoğraftan da izlenebileceği üzere Reşatbey ve tarihi merkez arasında geniş arazi kullanımlarına ihtiyaç duyan askeri tesis ve pazar alanları ve yine üstü kapalı küçük atölye tesisleri gibi yapıların varlığı dikkat çekmektedir. Alan bu özellikleri ile Conzen'in işaret ettiği; Ünlü ve Baş'ın Mersin kentinde de varlığını tespit ettikleri, çeper kuşak kullanımlarının bir benzeri Reşatbey ve tarihi merkezin kesişim alanlarında gözlemlenebilmektedir. İzleyen yıllarda kolordu ve buğday pazarı arasına yine Erken Cumhuriyet'in modernist yaklaşımı içerisinde ve dönemin hâkim üsluplarından neo-klasik bir Adalet Sarayı inşa edilecektir (bkz. Yukarıda, Şekil 3.9). Yine buğday pazarının doğusunda oluşturulacak park ile çeper kuşak kullanımı güçlendirilecektir. Bu alandaki konut dokuları ise yukarıda ifade edilenlerden farklı olarak, tarihi merkezin geleneksel doku özelliklerinin görülebileceği bir yerleşme sağlayacaktır (bkz. Yukarıda, Şekil 3.28).

Farklı kullanım ve tiplerde yapıların yer aldığı Reşatbey’de,1940’lı yıllardan 1950’li yılların ortasına kadar geçen süreçlerde uluslararası ortamda yaşanan önemli gelişmeler ve ekonomik zorluklar neticesinde, düşük yoğunluklu bir yapılaşma süreci izlenecektir. 50’li yılların ortasından itibaren ise önceki bölümlerde ifade edilen; iktisadi alanda yaşanan gelişmelerin sonucu olarak yapı üretim teknik ve metotlarının yaygınlaşması ve en önemlisi kente olan göç dalgalarının artması, plansız alanlarda yapılaşmayı sağlamakla beraber, planlı alanlarda yoğun olarak konut inşa faaliyetinin görüleceği söylenebilir.

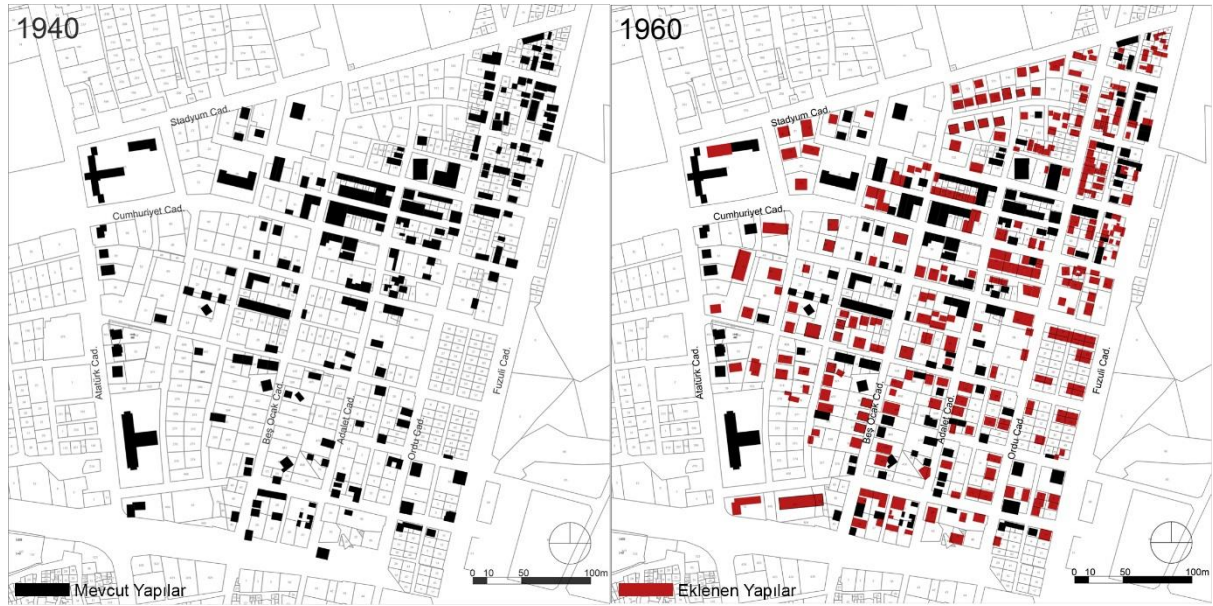

Şekil 3.34. 1940-1960 Küttele-Zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 3.34’ten de izlenebileceği üzere planlı konut alanları bulunan Reşatbey ‘de, yaklaşık yirmi yıllık dönemde önemli bir konut artışı olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu süreç içerisinde erken evrelerde inşa edilen bahçeli müstakil konut yapılarının oluşması devam ederken, küçük parselli alanlarda da konut sayısında artış yaşandığı ifade edilebilir. Öte yandan alan içerisinde eğitim ve idari servis birimleri özellikle Fuzuli Caddesi batısında konumlanan parsellerde oluştuğu gözlemlenmiştir. Büyük kentlerde erken dönemlerden itibaren görülebilen üç-dört katlı apartman tipi yapılar ise ilk defa bu dönemin sonunda tekil örnekler halinde oluşmuşlardır. Alanda yer alan küçük üretim tesisleri de bu sürecin sonunda varlıklarını koruduğunu ifade etmek gerekir.

Bu dönemde konut alanlarında görülen yaygın karakteristik özellik ise yapıların birkaç tekil örnek dışında yaygın olarak kök parseller üzerinde yükselmesidir. Parsel birleştirme (tevhit) gibi işlemler ise gerek yapı yoğunlukları gerekse dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yapılmadığını ifade etmek mümkündür. Parsel büyüklükleri ise konut alanlarında yüz ila bin metrekare arası değişkenlik göstermektedir. Konut yapıları ise ifade edilen parsel

büyükklükleri ve biçimlerine göre şekillenmişlerdir. Sözelimi küçük ve dar parseller içerisinde bitişik düzen inşa edilen konutlar yaygın olarak bahçe mesafeleri bırakılmadan oluşmakla beraber parseli neredeyse doldurduğu söylenebilmektedir. Büyük parsellerde ise konutlar ön ve arka bahçe mesafeleri bırakılmış ve bulunduğu yol üzerinden cephe almışlardır. Bu doğrultuda tesadüfi de olsa belli bir düzenin gözetildiği söylenebilir (Şekil 3.35). Mevcut özellikleri itibarıyla bu dönem, Ünlü ve Baş'ın (2015) çalışmaları ışığında, 'oluşum yılları' olarak ifade edilmişlerdir. Öte yandan özgün kentsel gelişme ve yapılaşma karakterleri doğrultusunda bu süreç, 'birinci morfolojik dönem' olarak tanımlanabilmektedir [19].

Şekil 3.35. Kütle-parsel ilişki haritası, 1940-1960 (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Dönüşümün “evden” başlaması gerektiği düşüncesi ve topluma yeni bir konut anlayışının aşılandığı bu dönemde, biçiminden, üretimine, teknolojisinden, mekânsal organizasyonuna kadar yeni bir konut düşüncesinin ortaya çıktığı söylenebilir [48, 49]. Bu yapılar yaygın bir şekilde düşük yoğunluklu, genellikle bir-iki katlı ve tek aile için geniş bahçeler içerisinde inşa edilmişlerdir. Bunlar içerisinde; bir kısmı modern üslup ve biçimlere göndermelerde bulunurken, büyük bir bölümü ise geleneksel üslubun sadeleştirilmiş biçimi ile oluşmuşlardır. Modern formlarla, geleneksel malzeme ve inşa etme yöntemleri elde edilen bu yapıları Bozdoğan (2015), “melez yapılar” olarak ifade etmişlerdir. Reşatbey’de bu dönem içerisinde yaygın olarak görülen konutlar ise işaret edilmiş olan bu melez yapılardır [48].

Yaklaşık ikiyüz metrekare taban oturumları bulunan ve yaygın olarak görülen bu yapılar, genellikle taban oturum izdüşümlerinde ve benzer ölçülerde bir üst kat ile oluştuğu söylenebilmektedir. Zemin katında salon, oturma odası gibi günlük yaşam birimleri, üst katlarda ise yatak odaları ve banyo gibi temel birimlerin yer aldığı erken örneklerle sonraki süreçlerde

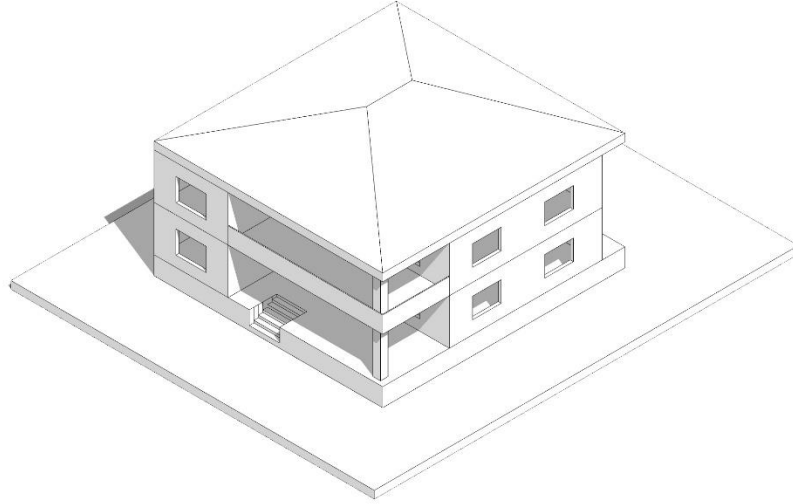
geniş balkon ve teras alanları da eklenerek bu dönemin hâkim tiplerini ve mekânsal organizasyonlarını belirlemişleridir (Şekil 3.36). Dört tarafından ışık alabilen, beşik veya kırma çatılı, yağma taş veya tuğla ile kâgir sistem olarak geleneksel yöntem ve tekniklerle inşa edilmişlerdir. Yüksek gelir gruplu aileler için inşa edilmiş bu yapıları, biçimsel özellikler itibariyle 'tip-1' olarak ifade etmek mümkündür.

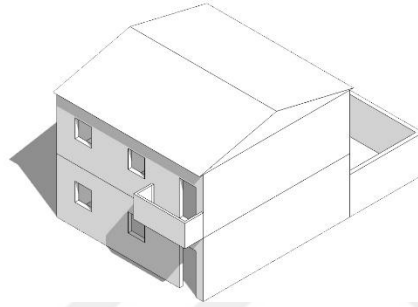
Şekil 3.36. Reşatbey konutları, 1930-1950'li yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).

Öte yandan alan üzerinde biçimsel özellikleri itibariyle bir başka tipin daha varlığı tespit edilmiştir (bkz. Şekil 3.33). Bu konutlar ise parsel biçim ve boyut özellikleri ile taban oturumları kırk ila yüz metrekare civarlarında olup bulunduğu parseli kaplayan, bahçe mesafesi bulunmayan ve bitişik düzende inşa edilmişlerdir. Bu yerleşim düzeni dolayısıyla çoğunlukla iki cepheden ışık alabilmekle beraber, tip-1 ile benzer ve daha küçük ölçülerde bir plan özelliklerine sahip oldukları düşünülebilir. Görece düşük gelir gruplu aileler için üretilmiş bu yapılara ise yine biçimsel özellikleri itibariyle 'tip-2' olarak tanımlanmışlardır.

TİP-1

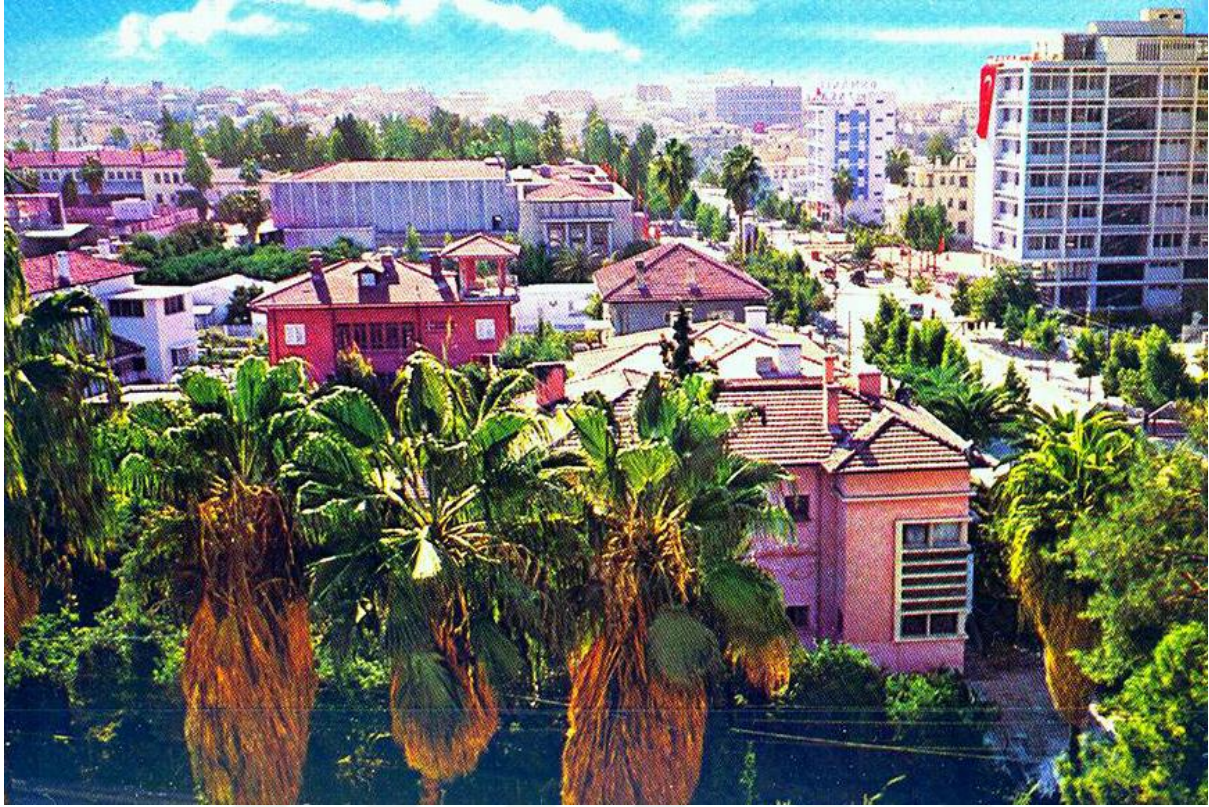
TİP-2

Şekil 3.37. Birinci morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Avrupa'da gerçekleşen sınai, kurumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak gerçekleşen modern mimari ve modern konut, Türkiye'de benzer gelişme ve süreçler yaşanmadan oluşturulmak istenmiştir. Bozdoğan (2015) bu yaklaşımla gerçekleştirilen uygulamaları ise "ithal edilmiş modernlik" olarak ifade etmektedir [48]. Reşatbey'in de bu motivasyonlarla inşa edilmiş konutları ise en iyimser saptama ile 'sözde modern' olarak nitelendirilebilir. Her ne kadar keskin bir politikanın sonuçları ile oluşturulmuş olsalar da ve yine her ne kadar belirli bir başarı sağlanmışsa da güçlü bir kültürel ve düşünsel iklim yoksunluğunda oluşturulmuş ve dolayısıyla ömürleri de oldukça kısa sürmüştür. Bir sonraki bölümde bahsedilen bu yapıların yoğun bir şekilde dönüşüme uğradığı ilk evre olan 1960-1985 aralığı irdelenecektir.

3.2.3. Birikim Yılları: 1960-1985

Şekil 3.38. Solda, ileride, Adana Halkevi ve Reşatbey evleri genel görünümü, 1960'lı yıllar (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).

1960'lı yıllara, önceki yıllardan süregelen hâkim konut dokusu ve yapılaşmasıyla girecek olan Reşatbey (Şekil 3.38), bu dönem içerisinde yaşanan gelişmeler ışığında büyük değişimlere sahne olacak, dönemin sonunda ise günümüzde görülen kent konutlarının erken örneklerini verecektir.

Türkiye'nin kentleşme ve konut sorununu ele alış biçimleri doğrultusunda 1960'lı yıllar ile başlayan sürecin önemli bir dönüm noktasını teşkil ettiği söylenebilir. Önceki yıllar içerisinde devam eden yoğun göç dalgaları neticesinde görülen plan dışı konut alanlarının oluşumu ve kontrolsüz büyümenin gerçekleşmesi önemli bir sorun olarak görülerek farklı çözüm arayışlarına gidilmiştir. Farklı yasalar ve farklı uygulamaların yürürlüğe girdiği bu süreç içerisinde iki önemli gelişmenin yaşandığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, merkezi yönetim aracılığıyla yeni konut alanları açabilmek için gerçekleştiren planlama faaliyetleri olduğunu söylemek mümkündür [44-53]. Bir diğer önemli gelişme ise planlı alanlarda etkisi görülecek olan ve 1965 yılında çıkarılan "Kat Mülkiyeti Kanunu" dur. Bu yasayla birlikte bağımsız mülkiyete konu olabilecek en küçük mekânsal birimler, arsaların ötesinde, bu arsalar üzerinde yükselecek yapıların bölümlerine indirgenmiş ve her bir bölümün ayrı ayrı ve bağımsız kullanılma hakkını Kat Mülkiyeti Kanunu ile yasal güvence altına almıştır. "Bağımsız bölüm"

olarak tanımlanan bu bölümler, piyasada yine bağımsız mülk birimleri olarak ele alınmış ve eskiden sadece arsalarda uygulanabilen en yüksek piyasa değeri kavramı artık bu bölümlerin üzerinde de uygulanabilir olacak ve piyasada işlem görebilmesini sağlayacaktır [54]. Bu gelişmeler, kentlerin büyümesinden, konut alanlarının oluşumuna ve konut yapılarının üretim ve biçimlerine kadar bir dizi değişimi beraberinde getirecek, günümüz kent ve konut alanlarında görülen biçim ve yoğunlukların erken uygulamaları olacaktır. Değişecek olan kent biçimini etkileyecek bu yeni konut tipinin adı ise “apartman” olacaktır. Burada apartman olgusu ile bir noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir. Bozdoğan (2015), Türkiye’de iki tip apartman olgusunun varlığına işaret etmektedir [48]. Erken Cumhuriyet döneminden 1965 yılına kadar görülen “kira veya kat evi olarak” inşa edilenleri birinci tip olarak, 1965’ten sonra görülenleri ise “spekülatif apartman” yapıları olarak tanımlamışlardır. İlk tip olan kira evleri ise genellikle tek mülkiyetli arsalarda kiraya verilmek üzere inşa edilen ve yine genellikle her kat tek daireden oluşan aile apartmanlardır [55]. Reşatbey ‘de görülen ve bir önceki bölümde de ifade edilen ilk örneklerin bu kira evleri olarak adlandırılan apartmanlar olarak varsayılması güçlü bir olasılıktır. Kat Mülkiyeti Kanunu’ndan önce görülen bu yapıların ortaya çıkışı ise 1926 tarihli Medeni Kanunu’nda yapılan değişiklikler sonucu olduğu düşünülebilir [49].

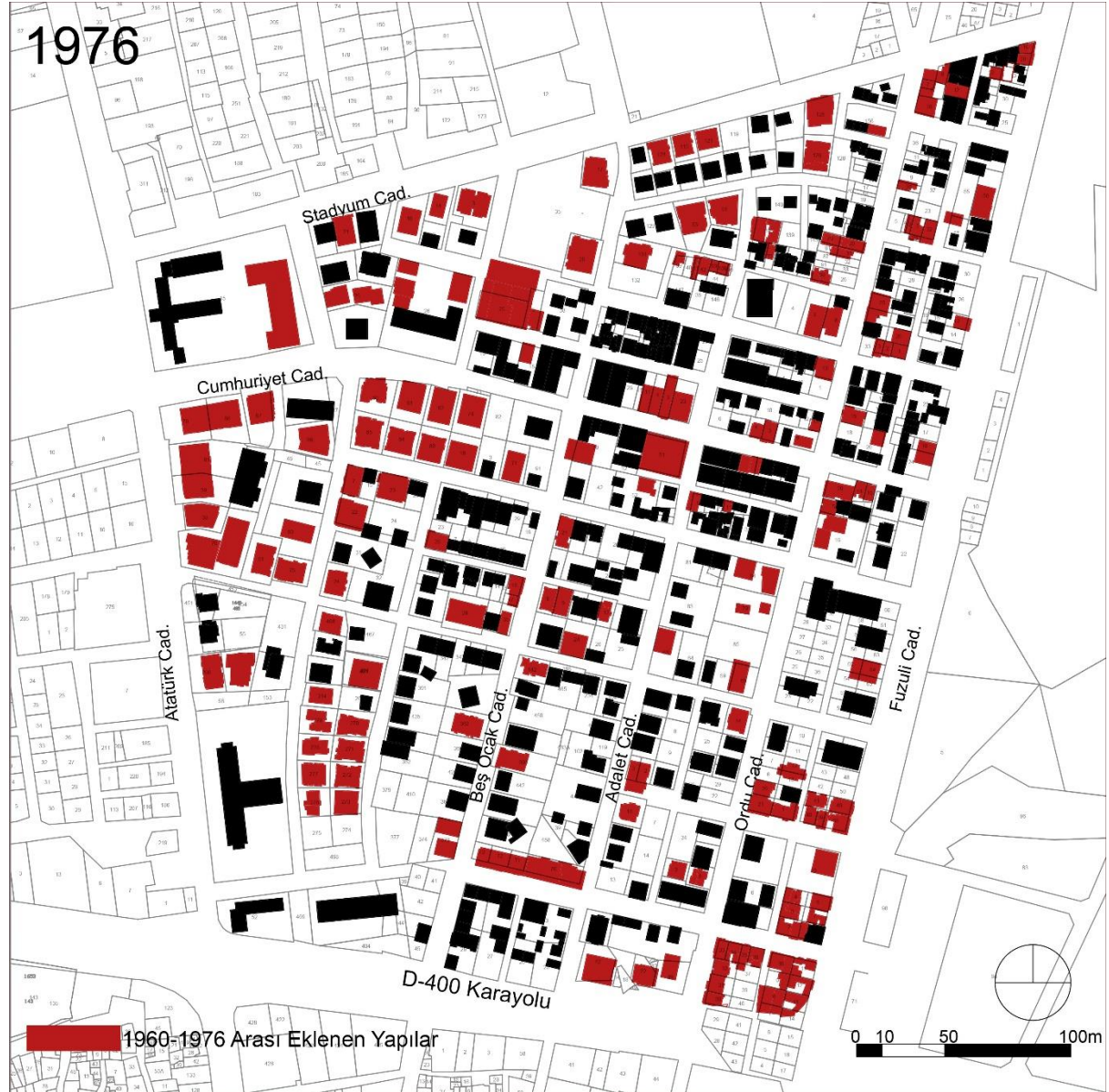
Şekil 3.39. Reşatbey’in ‘Aile Apartmanları’ (kira evleri), 2019 (Kaynak: Yazar).

Reşatbey ‘de de etkileri görülebilecek bu gelişmeler, önceki dönemin konut üretim motivasyonundan ayrılarak, alanın farklı bir şekilde biçimlenmesine sebep oluşturacak ve farklı tiplerde konut yapılarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Kira evleri ile başlayan apartmanlaşma süreci, izleyen yıllarda özellikle kat mülkiyeti kanununun etkisi olduğu varsayılan yoğun bir spekülatif apartman inşasına yönelerek biçimlenmesini sürdürecektir. Bu tip apartmanların yaygın ve hızlı bir şekilde alanda ilk örnekleri ise 1970’lerin hemen başından itibaren görülmeye başlanacaktır.

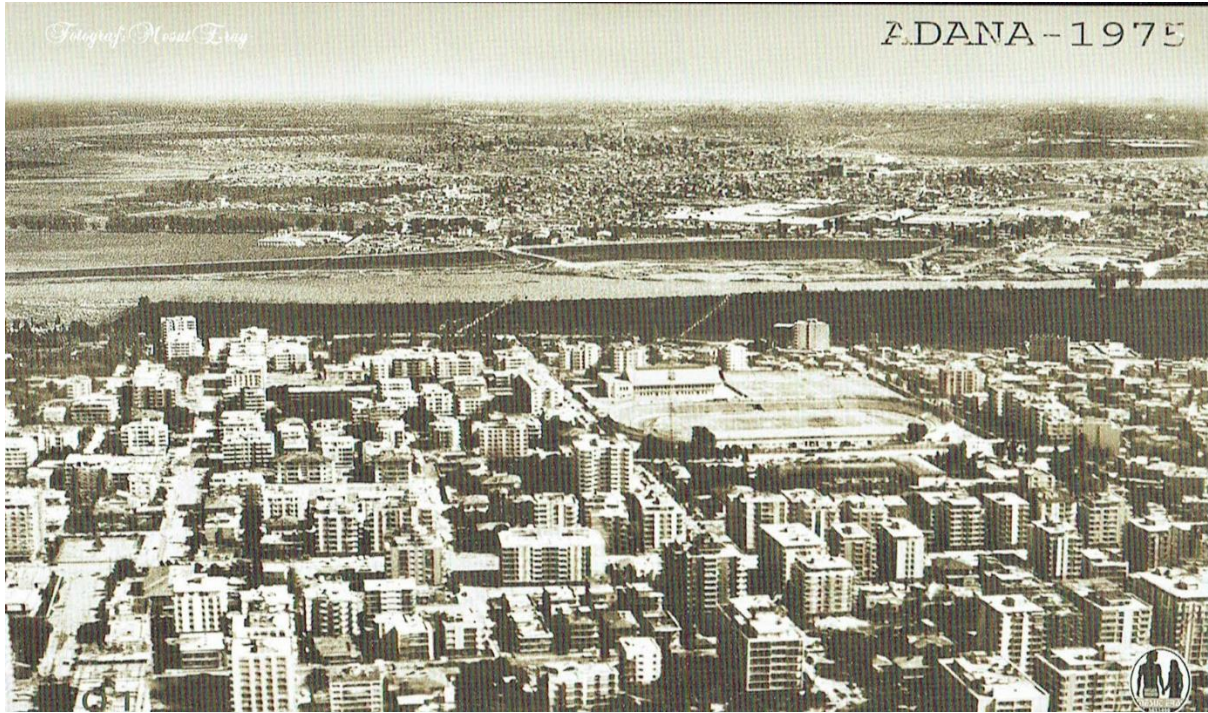
Şekil 3.40. 1960-1976 Reşatbey Mahallesi'ne ait hava fotoğrafı (Kaynak: Kişisel arşiv).

Şekil 3.40'tan da izlenebileceği üzere, özellikle ana caddeler üzerinde yoğunlaşan bu apartmanlar, ilk olarak geniş parseller içerisinde bir-iki katlı bahçeleri evlerin yerlerinde yer seçerek ilk dönüşümü gerçekleştirmişlerdir. Bu yer seçimlerin büyük çoğunluğu ise alanı çeperinde yer alan ana yol ve caddeler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Başta Atatürk Caddesi ve paralelinde bulunan sokaklar olmak üzere, Cumhuriyet Caddesi, Stadyum Caddesi ve Ordu Caddeleri bu gelişmelerin yoğun bir şekilde görüldüğü alanlar olduğu söylenebilir. Ordu ve Fuzuli Caddesi arasında kalan parsellerin ise önceki dönemden süregelen genel dokusunu koruduğu ve önceki dönemde yapılaşmayan parsellerin de bu dönem içerisinde yine önceki dönemin karakter yapısında oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise Adana-Mersin yolu olarak bilinen E-5 karayolunun (Bugünkü adıyla D-400 karayolu) açılmasıdır. Bu yolun faaliyete girmesiyle beraber, o alanda bulunan parsellerde değer artışı gerçekleşeceği varsayımıyla, yine o bölgede bulunan konut yapıları da hızlı bir dönüşüme uğrayacaktır. Öte yanda fiziki bir sınır olarak görülebilecek olan D-400 karayolu, merkez ve çeper kuşak kullanım alanları arasındaki bağı kopartacak ve alan nihai biçimini alacaktır. Bahsedilen bu gelişmeler yukarıda Şekil 3.40 ve aşağıda Şekil 3.41'de izlenebilmektedir.

Şekil 3.41. 1960-1976 Arası Eklenen Yapılar, Kütle-Parsel İlişki Haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Küçük müteahhitler eliyle yık-yap-sat modeliyle üretilen bu spekülâtif apartmanlar, çoğunlukla bulunduğu parseli büyük oranda kaplayan ve dört ila altı kat arası değişmekle beraber, yap-satçılık modelinin de ilk defa bu dönemde görüldüğü ifade edilebilmektedir. Dönem tanıklıkları bulunan kişilerle yapılan sözlü görüşmelerde bu yapıların, ilgili kurumlarda bulunan teknik personel yetersizliğinden ötürü, yapıların proje ve inşa faaliyetleri süresince tam olarak denetlenemediği iletilmiştir. Dolayısıyla inşa edilen bu yapıların; denetimden uzak, keyfiyete bağlı ve piyasa dinamikleri doğrultusunda şekillendiğini ifade etmek oldukça güçlü bir olasılık olarak değerlendirilebilir.

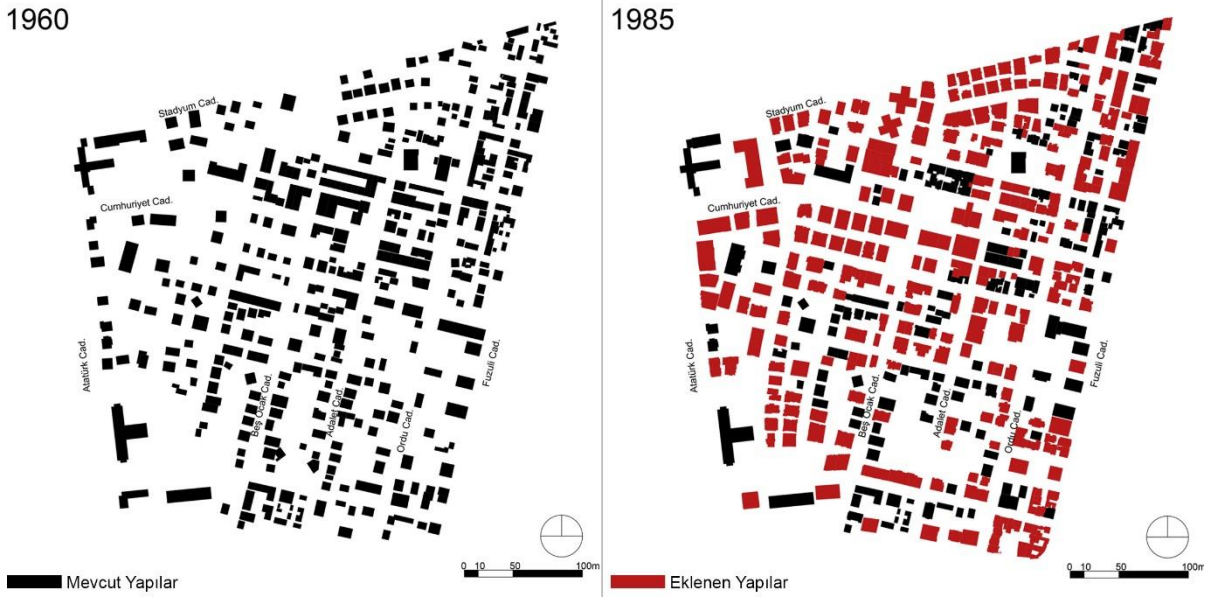
Şekil 3.42. Sağda, Reşatbey Mahallesi konut alanları, 1975 (Kaynak: Ürgenç Arşivi).

Bulunduğu parsele göre ortalama taban oturumları iki yüz elli ila beş yüz metrekare arası değişkenlik gösteren bu yapıların erken görülen örneklerinde zemin kat kullanımları konut olarak inşa edilmiş izleyen yıllarda gerçekleştirilenlerde ise bu katta dükkân ve işyerlerinin oluştuğu gözlemlenmiştir. Burada vurgulanması gereken bir diğer husus ise bu yapıların kütesel biçimleri ile ilgilidir. Yapılan saha çalışmaları ile iki tipte biçimlenme gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki, taban oturma izdüşümünün üst katlarda da devam ettirildiği erken örnekler ile taban oturma izdüşümünün üst katlarda devam ettirilmediği ve birinci konut katından itibaren, çekme mesafeleri doğrultusunda ve bütün cephelerde yaptığı konsol çıkmalı tipi ikinci örnek olarak ifade etmek mümkündür. Birinci tip olarak ifade edilen biçimsel özellikler, hem her kat tek daireden oluşan aile apartmanlarında (kira evleri) hem de bazı spekülâtif apartmanlarda görülürken, ikinci tip olarak ifade edilen konsollu yapılar ise yaygın bir şekilde spekülâtif apartmanlarda izlenebilmektedir.

Birbirine benzer tiplerde ve her katta yaygın olarak iki daire bulunmakla beraber bu yapılarda az miktarda da olsa üç dairesel örnekler de görülebilmektedir. Her bir dairenin büyüklüğü ise katta bulunan daire sayısına göre değişmekle beraber yaklaşık olarak yüz yirmi ila iki yüz metrekare arası değişkenlik göstermektedir.

1970'lerin ilk yarısına kadar geçen süreçte, yukarıda da ifade edildiği gibi üç farklı tipte konut inşası gerçekleştirilmiştir. Bu dönemin sonuna doğru ise önceki tiplerle biçimsel ve mekânsal özellikleriyle benzeşen iki tipin daha ortaya çıktığı söylenebilir. 1980'li yılların hemen başında görülen bu tiplerden birincisi; ilk spekülâtif apartmanlarla benzer biçimlere ve yine

dört ila altı katlı olmak üzere ve bulunduğu parselde değişiklik göstermekle beraber, evlerin metrekare birimlerinin bir miktar artmış olduğu söylenebilmektedir. Biçimsel özellikleri ve kat yükseklikleri göz önüne alındığı bu yapıları bir 'geçiş tipi' olarak kabul edilmesi mümkündür. Bir diğer tip ise yine benzer mekânsal ölçülere sahip olmakla beraber, kat sayılarında ve biçimsel özelliklerinde farklılıklar olduğu ifade edilebilmektedir. Altı-on katlı olarak inşa edilmiş bu yapılarda önceki dönemlerde görülmeyen ve asma kat olarak ifade edilen bölümlerin eklendiği gözlemlenen gelişmeler arasındadır. Asma kat, zemin ile konut katları arasında yer alan ve çoğunlukla ofis gibi kullanımlara olanak sağlayan yapı bağımsız bölümleridir. Bu konutların parsel kullanımları, yapı kat sayıları ve ölçüleri doğrultusunda oldukça yoğun bir örneği oluşturduğunu ifade etmek olasıdır. Yoğun bir yapılaşmanın söz konusu olduğu bu dönemin sonunda ortaya çıkan tablo ise oldukça dramatik olacaktır.

Şekil 3.43. 1960-1985 Küttele-zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 3.43'te sunulan çalışmalardan da izlenebileceği üzere, bu dönem içerisinde neredeyse dönüşümün gerçekleştirilmediği konut adalarının varlığı yok gibidir. Sadece yirmi-otuz yıl önce inşa edilen bahçeli, az katlı ve düşük yoğunluklu konut dokusu, büyük bir hız ve yoğunlukla dönüştürülmüş yine önceki dönemde yapılaşmanın görülmeyen alanlar bu yeni konut tipleri doldurulmuştur. Bu dönemde; Atatürk Caddesi üzerinde yer alan konut alanlarının birkaç örnek dışında hemen bütün parsellerde dönüşümün gerçekleştirildiği, Stadyum Caddesi ve paralelinde yer alan bölgelerin ise neredeyse tamamının dönüştüğü görülebilmektedir. Cumhuriyet Caddesi ile Ordu Caddesi kesişiminin güney ve batısında kalan alanlarda da büyük bir yapılaşma ve dönüşümün gerçekleştirildiği açık bir şekilde izlenebilmektedir. Ordu Caddesi ve Fuzuli Caddesi arasındaki parsellerde ise diğer bölgelerle kıyaslandığında görece daha az bir

yapılaşmanın varlığından söz edilebilir. Bunda diğer bölgelere göre daha küçük ve dar parsellerin etkisinin olduğunu ifade etmek mümkün görünse de Fuzuli Caddesi'ne bakan parsellerde de bu değişimin yansımaları görülebilmektedir. Görülen bu gelişmeler ışığında, Reşatbey'in, kentsel mekân için oldukça kısa bir süre sayılacak sadece yirmi beş yılda adeta yeniden inşa edildiği söylenebilmektedir.

Şekil 3.44. 1980'li yılların başı, Atatürk Caddesi, sağda Reşatbey Mahallesi (Kaynak: Adana'nın Eski Fotoğrafları Facebook Grubu, 2018).

Bu dönem içerisinde görülen kütle – parsel ilişkilerinin karakteristik özellikleri, bir önceki dönem özellikler ile benzerlikler içerdiği söylenebilmektedir. Yaygın bir biçimde kök parseller üzerine yükselen bu yapıların gereksinimleri doğrultusunda, özellikle büyük parselli alanlarda tevhit gibi işlemlerin görülmediği söylenebilmekle beraber bu alanlarda ki ayrık düzen yapılaşma özelliğinin de korunduğu ifade edilebilmektedir. Bununla beraber özellikle Fuzuli Caddesi üzerinde ve yine Cumhuriyet Caddesi kuzeyinde kalan parsellerde, parsel birleştirme işlemlerinin, yoğun yapılaşma özelliklerinden dolayı gerçekleştirildiği

düşünülmektedir. Bir diğer husus ise bu alanlarda bitişik düzende yapılaşma karakterinin devam ettirilmiş olmasıdır (Şekil 3.45).

Şekil 3.45. 1960-1985 Kütüphane-parsel ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Bir önceki dönem de benzer karakter özellikleriyle biçimlenen Reşatbey, bu dönem içerisinde aynı özellikleri sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla, alan içerisinde farklı karakter bölgelerinin varlığı artık açıkça görülebilmektedir. Yine bu dönem içerisinde parsellerin büyük oranlarda doldurulduğu göz önüne alınırsa alanın doygunluk noktasına ulaştığını da ifade etmek gerekmektedir.

Bu dönemin oldukça yoğun bir şekilde gündemini oluşturan ve yaygın bir biçimde üretilen konut biçimi, şüphesiz apartman tipi yapılardır. Reşatbey 'de de bu dönem içerisinde, biçimsel özellikleri, üretilme amaçları ve yoğunlukları açısından beş farklı tipin ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Bunlardan ilki, alanda, 60'lı yılların hemen başında görülen, oldukça naif ve tasarım kaygısıyla üretilmiş olduğu düşünülen kira evleri olarak nitelendirilen aile apartmanlarıdır. Bu yapılar, tek mülkiyetli bir şekilde, yine bulunduğu parselde görece genişlikte bir bahçesi bulunmaktadır. Taban oturumları yaklaşık olarak iki yüz ila üç yüz metrekare civarlarında olan bu yapılar zemin katın izdüşümünde yükselmekle beraber, iki veya üç katlı olarak inşa edilmişlerdir. Üç veya dört yatak odası bulunan bu tipte, banyo, tuvalet gibi ıslak hacim birimlerinin yanı sıra yine büyük bir salon, mutfak ve birden fazla geniş teras ve balkonlar bulunmaktadır. Çoğunlukla basit betonarme sistem ve yığma tuğla ile inşa edilen bu yapılar, düz çatılı, geniş pencereci, geleneksel bezemelerden uzak, yalın, genellikle cepheleri mozaik veya boya ile boyanmış, pek çoğunda karakteristik olarak merdiven evinin cephesinde iklimlendirme için olduğu düşünülen delikli tuğla ile örülmüş cephe duvarları ile dönemin zarif

modern çizgilerini taşıyan konut tipleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu tip, parsel kullanımı, konut kat kullanımı ve biçimsel özellikleri itibariyle bu yapılar, önceki dönemin sıralama devamlılığı adına 'tip-3' olarak tanımlanmıştır (Şekil 3.46).

Şekil 3.46. Tip-3 apartmanları (Kaynak: Kişisel arşiv).

Bir diğer apartman tipi ise tip-3 olarak tanımlanan tipe biçimsel ve parsel kullanım özellikleri oldukça benzeşen bir dile sahip olmakla beraber, konut kat kullanımları bu tipte farklılaşmaktadır. Taban oturumları iki yüz ila üç yüz metrekare civarlarında olan bu yapılar, yine zemin kat izdüşümünde dört-altı katlı olarak inşa edilmişlerdir. Tip-3 tipiyle benzer ölçülerde taban oturumlarına sahip olmakla beraber, artık bu yapıların her katında iki daire yer

alacaktır. Öte yandan burada bir noktanın altını çizmek gerekebilir. Genellikle, katlarında iki daire bulunan apartmanlarda birbirine eş özelliklerde daireler yer alırken, bu tipte ise dairelerin, birinin diğerinden daha büyük ve asimetrik bir biçimde olduğu saptanmıştır. İki veya üç yatak odasının bulunduğu bu yapılarda yine salon ve mutfakla beraber, geniş bir ana balkon ve daha küçük bir servis balkonu yer almaktadır. Biçimsel özellikleri ve modernist yapı diliyle tasarım kaygısının güdüldüğü 'son tip', üretim amacı ve konut kullanımları ile spekülative apartmanların arketipi olarak görmek mümkündür. Bu özellikleri itibariyle bu tip, 'tip-4' olarak ifade edilmiştir. Yanı sıra her ne kadar spekülative amaçlarla üretilmiş olsalar da kütle biçimi, Adana iklimine uygun yapısal özellikleri ile oluşturulmuş tasarım ve mimari dili ile kat kullanımları gibi özellikler doğrultusunda Adana'ya özgü bir apartman tipi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu tipin 1970'lerin ikinci yarısına kadar inşa edildiği düşünülmektedir (Şekil 3.47).

Şekil 3.47. Tip-4 tipi apartmanlar (Kaynak: Yazar).

Üçüncü ve dördüncü tipler ise tip-3 ve tip-4 tiplerinden gerek biçimsel özellikleri gerek üretilme amaçları doğrultusunda farklı bir yerde konumlandırmak mümkündür. Genellikle konumlandığı parselde mevcut yapılaşma hakları içerisinde bırakılan bahçe mesafeleri dışında bahçesi bulunmayan, bazı örneklerinde ise bahçe mesafelerinin de ihlal etmiş olduğu gözlemlenen ve iki yüz elli ila dört yüz metrekare aralığında taban oturumlarına sahip oldukları söylenebilmektedir. Daha önceki tiplerde görülen zemin katın konut kullanımı bu tipte ortadan kalkmış, onu yerine ticari kullanımlara imkân veren işyerleri ve dükkânlar gelmiştir. Konut

katlarının başladığı birinci kattan itibaren çekme mesafeleri doğrultusunda konsol çıkmaların görüldüğü bu tipte öne çıkan ve diğer tiplerden ayrışmasına yol açan bir özellik olarak ifade edilebilir. Bahse konu bu çıkmaların, kaldırım üstlerinde gölge alanlar oluşturması, Adana gibi sıcak iklimlerde yürüyüş konforunu olumlu yönde etkileyen özelliklerden biri olduğu söylenebilir. Görülen bu özelliğın yapı yönetmelikleri ve plan kararlarında bulunmadığı varsayımıyla yola çıkılacak olursa, bahsedilen konforun amaçlanmasından öte daha fazla kapalı alan elde etme amacı taşıdığı gibi bir değerlendirme yapma olasılığı güçlenmektedir.

Şekil 3.48. Tip-5 apartmanları (Kaynak: Yazar).

Genellikle biri zemin kat olmak üzere toplam da beş kat olarak inşa edilen bu tipler, her konut katında iki eşdeğer daireyi barındırmaktadır. Konut katlarının, taban oturum ölçülerinden daha yüksek bir metrekareye sahip olması niteliğiyle, her daire yaklaşık olarak yüz elli ila iki yüz elli metrekare arası değişkenlik gösterebilmektedir. Bunların yanı sıra, alanda küçük parsellerde de görülen bu tipler, parsel ölçüsü doğrultusunda küçük daire ölçülerine sahip oldukları gözlemlenmiştir. Neredeyse tek tip olarak ve belirli bir gabaride* inşa edilmiş olmaları ise belirli bir plan doğrultusunda gerçekleştiği ve düzenli bir yapılaşma amacının izlerini taşıdığı düşünülebilir. Parsel kullanımı, biçimsel özellikleri, yüksek yoğunluklu, düşük katlı yapısı itibariyle bu tipler günümüz spekülative apartmanların 'geçiş tipi' olarak değerlendirilmek mümkündür. Bu özellikleri itibariyle bu apartman tip 'tip-5' olarak tanımlanmıştır.

* Gabari (fr. gabarit): Yapılacak bir binanın belediyece öngörülen azami yüksekliği (Hasol, 2010, s.175).

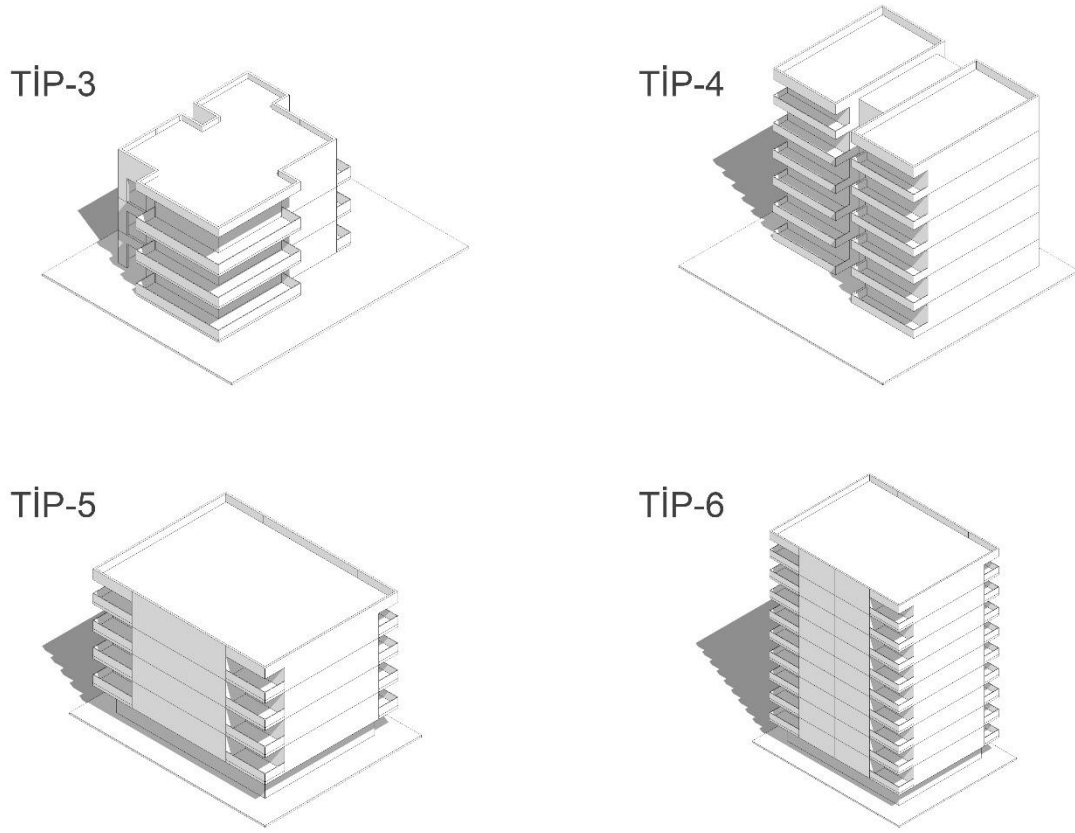
Bu dönemin son tipi ise tip-5 ile oldukça benzer dönemlerde ve benzer karakter özellikleri ile yine yoğun bir şekilde inşa edilmişlerdir. Öte yandan bu tipte görülen farklılık ise tip-5 ile aynı dönemlerde inşa edilmiş olmalarına rağmen, kat sayılarının artmış olmasıdır. Bu durumun oluşmasındaki temel neden ise parsel büyüklük ve derinliklerinin, tip-5 tiplerinin inşa edildikleri parsellerden daha büyük olmasının bir sonucu olarak görmek mümkündür. Sözgelimi tip-5 tipleri dört yüz ila altı yüz metrekarelik parsellerde oluşurken, söz konusu tipler sekiz yüz ila bin metrekarelik parsellerde oluşmuşlardır. Diğer bir neden olarak da yol ve kat yükseklikleri ile ilgili düzenlemelerin etkisi olduğu da söylenebilir. Yaygın bir biçimde ana caddeler ve bu caddeler üzerindeki kök parsellerde inşa edilen bu yapılar için özellikle alanın doğusunda bulunan parsellerde, az sayıda tevhit gibi parsel birleştirme işlemlerinin de yapıldığı söylenebilir. Spekülatif amaçlarla inşa edilen bu yapılar kendisinden sonra gelecek olan yüksek katlı yapılara gerek biçimleri gerek yapılaş amaçları ve gerekse parsel kullanım özellikleri ile örnek oluşturabilecek öncü bir pozisyonda buldukları söylenebilir. Bu özellikleri itibariyle bu yapılar 'tip-6' olarak tanımlanmıştır.

Şekil 3.49. Tip-6 apartmanları (Kaynak: Yazar).

Yine bu dönem içerisinde ve özellikle küçük parselli alanlarda düşük katlı, az yoğunluklu bir veya birkaç aile için inşa edilmiş ve önceki dönemin karakter özelliklerini yansıttığı düşünülen konut yapılarının olduğunu vurgulamak gerekebilir. Yukarıda ifade edilen tipler ise yaygın olarak görülen ve alanın biçimlenmesinde etkin bir rol üstelenen yapılar olarak ele alınmışlardır. Özellikle yüksek yoğunluklu olarak inşa edilen yapıların, günümüzde alandaki varlıkları devam etmektedir. Yukarıda ifade edilen gelişmeler ile beraber bakıldığında, bir

önceki dönemden ayrışan özellikleri ile bu süreç 'ikinci morfolojik dönem' olarak tanımlanmıştır.

Şekil 3.50. İkinci morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Yukarıda da ifade edildiği üzere apartman tipi yapılar Reşatbey içinde yoğun bir şekilde inşa edilmişler ve alanın kütle-parsel ilişkilerinde önemli değişikliklerin kapısını aralamışlardır. Balamir (1994), neredeyse 1950'lilerin sonuna kadar apartman tipi konutların benimsenmediğini ve hatta toplumun bu tip konutlara olumsuz bir gözle baktığını konuyla ilgili yaptığı çalışmalarda aktarmaktayken; önceki dönem konut yapı ve dokularının oldukça kısa bir sürede terk edilerek, bu yeni yapının oldukça kısa bir sürede benimsenip ve bu kadar yaygın ve hızlı bir şekilde inşa edilmiş olması ise toplumun zihinsel dönüşümlerinin yansımalarında aramak gerekebilir [55]. Bu olgu elbette başka bir araştırmanın konusu olmakla beraber kestirme bir yoldan sosyal ve ekonomik gereksinimlerin bir sonucu olarak bu tip yapıların oluştuğu varsayımı yapılabilir. Öte yandan inşaat sanayisinin gelişmesi, yapı teknik ve malzemelerinin çeşitlenmesi ve oluşan konut sorununun bir çözüm modeli olarak değerlendirilmesiyle bu tipin yaygınlaştığı düşünülebilir. Kat mülkiyeti kanununun getirmiş olduğu yasal korumayla piyasada işlem görebilen bir nesne/meta haline gelen 'ev' artık kullanım değerinden daha çok değişim değerini önceleyen bir anlayışla ele alınarak, Türkiye

kentleşmesinin bundan sonraki gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya başlayacaktır. Bu gündemin tartışılacağı bir sonraki bölüm ise 1980’li yıllardan başlayıp günümüze kadar olan süreci kapsayacaktır.

3.2.4. Dönüşüm Yılları: 1985-2019

Dönemlerin kendi dinamikleri ışığında biçimlenmesini sürdüren kentsel alanlar, 1980’li yıllarda görülen yeni olay örüntüleri ile girecektir. Dönem Türkiye’sinin dışa dönük ekonomi politikaları geliştirmesi ve uluslararası sisteme entegre olma düşüncesi, kentlerde yeni gelişmelerin görülmesine zemin hazırlayacaktır. Tekeli (2009) Türkiye’nin bu dönemde, bilgi çağının gereksinimleri doğrultusunda altyapı ve ulaşım ağlarını geliştirme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir [53]. Bu çaba ise yeni kurumsal ve yasal düzenlemelerin oluşturulmasıyla başlayacaktır. Bu düzenlemelerden ilki 1984 yılında büyük yerleşimdeki belediyelerin büyükşehir statüsüne geçirilmesi ve belediye gelirlerinin arttırılması yönünde gerçekleştirilmiştir [53]. Bir diğeri ise 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı imar kanunudur. Bu kanun aracılığıyla kentlerde plan yapma yetkileri yerel yönetimlere devredilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki nedenlerden temel olanı bir önceki dönemde de görülen plansız alanlardaki yerleşimin önüne geçebilmenin; yerelde daha doğru tanımlanabileceğine olan düşünce olduğu söylenebilir. Ancak planlama yetkilerinin devredildiği yerel yönetimlerde yeterli ve donanımlı teknik kadroların bulunmayışı, dönemin sorunlarını çözmekten öte yeni sorunların oluşmasına sebebiyet verdiği düşünülebilir [56]. Sözgelimi bu dönem içerisinde Adana kuzey çevreyolu ve kuzey kampüsü için 1/5000 Nazım imar planları hazırlanmış ancak 1/1000 Uygulama imar planları sürece yayılarak parçalı bir biçimde oluşturulmuş, böylelikle kenti kuzeyde yağ lekeleri halinde büyümesine yol açmıştır. Bu gelişmelerle beraber düşük gelirli gruplar için toplu konut gibi konut sunum biçimleri bu dönemde kentte yerel yönetimler aracılığıyla oluşturulmaya başlandığını söylemek mümkündür [43, 44]. Yine bu bölgelerde yerel müteahhit grupları eliyle yüksek katlı yoğun konut dokuları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, 3194 sayılı imar kanunu altıncı maddesinde geçen “... uygulama imar planları gerektiğinde etaplar halinde hazırlanabilir” ifadesinin etkisi olduğu düşünülmektedir [57]. Bütüncül planlama yaklaşımından uzak, kenti küçük parçalar halinde üretilmesine olanak veren ve parçalı bir düşünceyi önceleyen bu yaklaşım yeni yerleşim yerlerinde görüldüğü gibi merkezde yer alan konut alanlarında da kendisini göstermiştir.

Öte yandan bu dönemde kent genelinde sanayi ve tarımsal üretimin gerilemesi, inşaat teknolojilerinin gelişimi ve kurumsal düzenleme yetkilerinin yerel yönetimlere devri ile oluşturulan yeni konut alanlarının varlığı, sermayenin yüzünü kentlere dönmesini sağlamıştır. Bundan böyle kentsel mekân ve onun en önemli bileşeni olan konut artık sermaye birikim aracı

olarak kullanılacak ve alınıp-satılabilen bir nesneden öteye görülmeyecektir. Sonuç olarak ise niteliğin yerini niceliğin öne çıkarıldığı bir düşünsel iklimin kentin biçimlenmesinde baskın ve etkin rol oynadığı dönem başlayacaktır.

Şekil 3.51. İlk fotoğraf Atatürk Caddesi, ikinci fotoğraf D-400 karayolu, Reşatbey konut alanları, 1980'li yıllar (Kaynak: ABTÜ kütüphane arşivleri).

1960-1985 döneminde konut alanlarında önemli bir birikim ve doygunluk sağlamış olan Reşatbey bu dönem içerisinde de yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında gelişimini sürdürmeye devam edecek olması birkaç noktanın altını çizmeyi gerektirmektedir. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi kentte nüfus artış oranları düşmekte olduğu bilinmekte ve bu dönem içerisinde büyük arazi ve bölgeler içerisinde yeni konut alanlarının oluşturulduğu bilinmekte iken Reşatbey'in süreklilik arz eden değişiminin altında birkaç neden yatmaktadır. Birincisi, 1960-1985 dönemlerinde her ne kadar yoğun bir değişim ve yapılaşma görülmüş ise de halen alan içerisinde boş arsa ve düşük yoğunluklu yapıların varlığını devam ettirmiş olması (bkz. yukarıda Şekil 3.45), bir diğeri ise Reşatbey'in ilk kurulduğu dönemden bu yana prestijli bir mahalle statüsünü bir şekilde korumuş olmasıdır. Özellikle, 1970'lerin ortasında faaliyete geçen D-400 karayolunun etkileri ile alanın çevresinde yer seçen; idari ve resmi servis alanlarının, büyük şirket ve holding yönetim yapılarının ve artan küçük ticaret hacimleri ile merkezin, tarihi merkezden bu alana doğru kayması Reşatbey'in bu prestij düzeyini arttırdığı söylenebilir. Bu durum elbette arazi ve konutların yüksek bedellerde işlem görmesini kolaylaştıracak ve alana inşaat yatırımlarını çekmeye devam edecektir. Öte yandan, dönemin ilk evrelerinde alanda görülen inşa faaliyetleri, bir önceki döneme göre daha yavaş ve düşük bir hızda gerçekleşecektir. Bu ilk evrede ilk yapılaşmanın görüleceği alan ise önceki dönemde yapılaşmamış parseller üzerinde yine önceki dönem tiplerine benzer yapıların inşa edileceği görülecektir. Bu yapılar, tip-5 ve tip-6 olarak tanımlanan yapıların çeşitli varyasyonları olarak

ifade edilebilmektedir. Bu gelişmelerin, 1990'ların ilk yarısına kadar görüldüğü söylenebilmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, 1990'lı yıllarda ise alanda, yeni bir apartman tipinin oluştuğu görülmüştür. Bu yeni tip parsel kullanımları, kat yükseklikleri ve biçimsel özellikleri ile önceki tiplerden ayrılmakta ve inşa edilmesine olanak veren parsel veya parsellerde oluşmuşlardır. Yaklaşık olarak on ila on altı katlı oluşan bu apartmanlar genellikle büyük parsel düzenlemelerine ihtiyaç duyacak yoğunluklara sahiptirler.

Şekil 3.52. 1990-2000 arası inşa edilen apartman tipi (Kaynak: Kişisel arşiv).

Bu evre içerisinde görülen yüksek yoğunluklu apartman tiplerinin bir diğer özelliği ise yapıların büyük bir kısmının küçük ve dar parselli yapı adalarında gerçekleştirilmiş olmasıdır. Daha önceki yıllarda düşük yoğunluklu yapılaşmanın bulunduğu bu parsellerin birleştirilmesi kolaylıkla sağlanabilmiş ve önceki dönemde çok sık rastlanmayan parsel birleştirmeler hızlanarak yapı adalarında yeni bir parsel düzeninin oluştuğu görülmüştür. Bir önceki dönem doygunluk noktasına gelmiş olan büyük parseller ise mevcut yapısını bu ilk evrede korumaya devam edecektir.

Bu yapılar genellikle parseli büyük oranlarda kaplayan geniş bir zemin kütlesi üzerine yükselecek bu katlarda ise dükkân ve işyerleri yer alacaktır. Yine pek çoğunda bir asmatatın varlığı da gözlemlenmiştir. Öte yandan inşa edilen bu yeni apartmanlarda, önceki dönemlerde

gözetilmeye çalışılan yapı düzeni, sokak görünümü ve sürekliliğinin göz ardı edildiği görülebilmektedir. Böylesi bir durumun plan yetkilerinin yerele devri sonrası oluşması ise şüphesiz tesadüfi değildir. Bu doğrultuda dönem tanıklıkları bulunan kişilerle yapılan görüşmelerde, bu durumun ortaya çıkmasında; yeterli teknik kadroların olmamasında öte yapı sektöründe bulunan aktörlerin, yerel yönetimlerle kurduğu ikili enformel ve keyfiyete dayalı ilişki örüntülerinin etkin bir rol oynadığı iletilmiştir. Bu gelişmeler, yukarıda Levent'in de (2015) işaret ettiği ve oluşması öngörülen sorunların küçük bir örneği olarak ele alınabilmekle beraber, kamu-özel sektör ilişkilerinin ne düzeyde olduğunun çok açık bir göstergesidir [56]. Bu yapılaşma karakteri 2000'lerin ortasına kadar devam ederken, alanda hem önceki dönem tiplerinden hem de bu yeni tipten yapılaşma biçimleri, belirli bir yoğunlukta devam edecektir. Aynı dönemde, aynı bölge içerisinde, farklı yoğunluklarda farklı apartman tiplerinin inşa edilmiş olması yukarıda ifade edilen politik nüfuzun, kentsel mekânda ve üretilen rantta ne derece etkin olduğu sorularını akıllara getirmesi oldukça güçlü bir olasılık olarak belirmektedir. Bu durumun etkileri, izleyen yıllarda da daha belirgin bir şekilde hissedilecektir.

Şekil 3.53. Önde, tarihi merkez, ortada, Reşatbey Mahallesi, 1990'lı yılların sonu (Kaynak: Özler Arşivi).

2000'li yılların ortalarından itibaren ise gerek Türkiye genelinde gerek Adana'da kentsel mekâna dair yeni ve önemli gelişmelerin görüleceği bir sürecin başlangıcı olacaktır. Sanayileşmenin ve tarımsal üretimin gerilemesi ile ekonomik sorunların oluşması ve neo-liberal politikalarının etkileri olarak marka kentler üretme amacı yeni arayış ve kurumsal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir [56]. Bulunan çözüm ise kentsel mekânın bitimsizce üretilmesinden başka bir şey değildir. Elbette bunların gerçekleştirilmesi için yasal düzenlemelere, aktörlere, finansmana, mekâna ve rızanın üretilmesine ihtiyaç vardır. Belediyelerce parçalı bir şekilde gerçekleştirilen imar planları doğrultusunda açılan yeni konut

alanları, inşaata dayalı ekonomik bir modelin benimsendiği bu dönemde, geniş kesimleri mülk sahibi ve rant ortağı yapabilmiş, dolayısıyla bu dönemin meşruiyet zeminini oluşturarak, ikna üretimini gerçekleştirmiştir [39]. Dolayısıyla mekân ve rıza bir çırpıda üretilebilmiştir. Uluslararası kuruluşlar ve bankalar aracılığıyla sağlanan finansmanlarla desteklenen yapı müteahhitleri veya geliştiriciler (developer) ya da gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile son kullanıcıya sağlanan kredi imkânları sayesinde sürecin altyapısı oluşturulmuştur. Yasal düzenlemelerde getirilen değişiklikler ile birlikte sürecin hukuki altyapısı hazırlanmıştır. Gerek yapı yönetmeliklerinde ve gerekse planlama da pek çok değişiklik arka arkaya gerçekleştirilmiştir. Sözelimi, sadece Adana’da gerçekleştirilen imar planlarında, Çetinkaya’nın (2009) aktarımıyla, yıllık bine yakın bir sayıda uygulama imar planlarında değişikliğe gidilmiştir (Çetinkaya, 2009). Fakat yetmemiştir. Bu doğrultuda, önceki dönemlerde yapılaşmış alanların da bu sürecin birer parçası olması için bir takım yasal düzenlemeler gerçekleştirecektir. Bu düzenlemelerin başında ise 6306 sayılı “ Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un geldiği ifade edilebilmektedir. Kentsel dönüşüm konusunda kapsayıcı bir niteliği önceleyen bir düşünceyle oluşturulmuş olan bu yasa, planlama hiyerarşisinde aksaklıklara yol açabilecek bir niteliğe sahip olmakla beraber, kentsel dönüşümün sosyal boyutlarına aldırış etmeden, problem çözümünden daha çok problem oluşturabilecek sonuçlara zemin hazırlamıştır [56]. Keza öyle de olmuştur.

Şekil 3.54. Reşatbey’in ‘dönüştürülen ve dönüştürülecek alanları’ (Kaynak: Kişisel arşiv).

Halk arasında “kentsel dönüşüm yasası” olarak bilinen bu kanunun işleyişi adım adım tekil yapı ölçeğinde kabaca şu şekildedir: Öncelikle, dönüşümün gerçekleştirilmesi için yapının “riskli yapı” sınıfına alınması gerekmektedir. Bu yapı grubu ise bu kanuna göre, “Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı” olarak tanımlanmıştır. Yapıların bu sınıfa girebilmesi içinse, geliştirici grup ve yapı malikleri arasında yapılacak olan sözlü ve enformel ilişkiler ağına bağlı olarak gelişecek olay örüntüleriyle, yapının, taşıyıcı sisteminden alınacak numunelerin incelemesi ile sağlanacaktır. Peki, bu “ekonomik ömrünü tamamlamış” yapıları “ilmi ve teknik olarak inceleyecek kurumlar” kimlerdir? Bu numuneleri inceleyecek kurumlar; kanunun ikinci bölüm, madde üç ve birinci bendinde açıklanan “... bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlar”dır. Kısacası, özel şirketlerdir. Dolayısıyla kentsel mekân ve konut; geliştirici grubun, denetleyecek kurumun ve son kullanıcının, piyasa dinamikleri ile spekülâtif bir şekilde biçimleneceği bir düzeneğin tam ortasına bırakılmıştır. Tasarım artık, niceliksel biçimlenme aparatından başka bir şey ifade etmeyecek, nitelik arayışı ise ıslak hacimlerin vitrifiyelerinde, mutfak dolaplarının malzemelerinde ve ana balkonun salona alınıp alınmamasıyla sınırlı kalacaktır. Reşatbey’de yaşanan dönüşüm de bu uygulamalar doğrultusunda büyük parseller içerisinde ve tekil yapı düzeyinde kalmıştır.

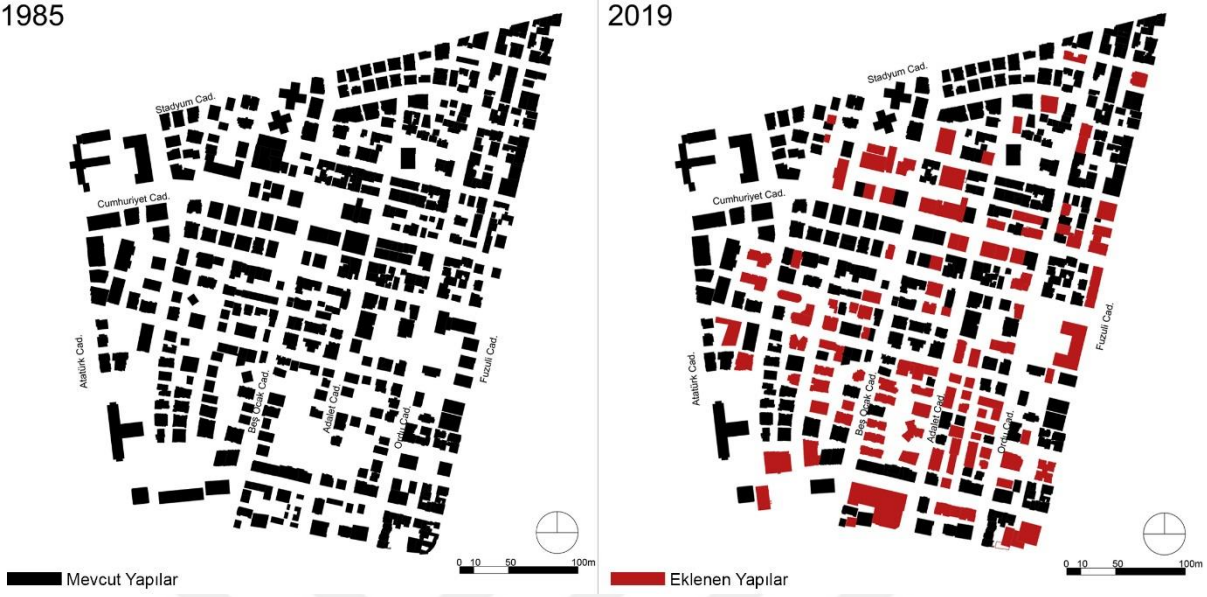

Şekil 3.55. Dönüşüm sonucu ortaya çıkan apartman tipleri (Kaynak: Yazar).

Doğrudan serbest piyasa aktörleri aracılığıyla oluşturulan bu yeni doku, alanda daha yapılaşma gerçekleştirilmemiş ve düşük yoğunlukta oluşan parsellerde yer seçerek inşa edilmişlerdir. Bu seçimlerin ise daha çok Cumhuriyet Caddesi güneyinde yer alan; Atatürk, Adalet ve Beş Ocak Caddeleri üzerinde bulunana ada-parsellerde gerçekleştirildiği Şekil 3.56’da görülebilmektedir. İnşa edilen bu yeni konutlar dışında, bu dönem alan içerisinde, büyük iş

merkezleri, idari ve eğitim yapıları ve farklı büyüklüklerde otel ve pansiyon gibi geçici konaklama yapılarının yer seçtikleri görülmüştür.

1985

2019

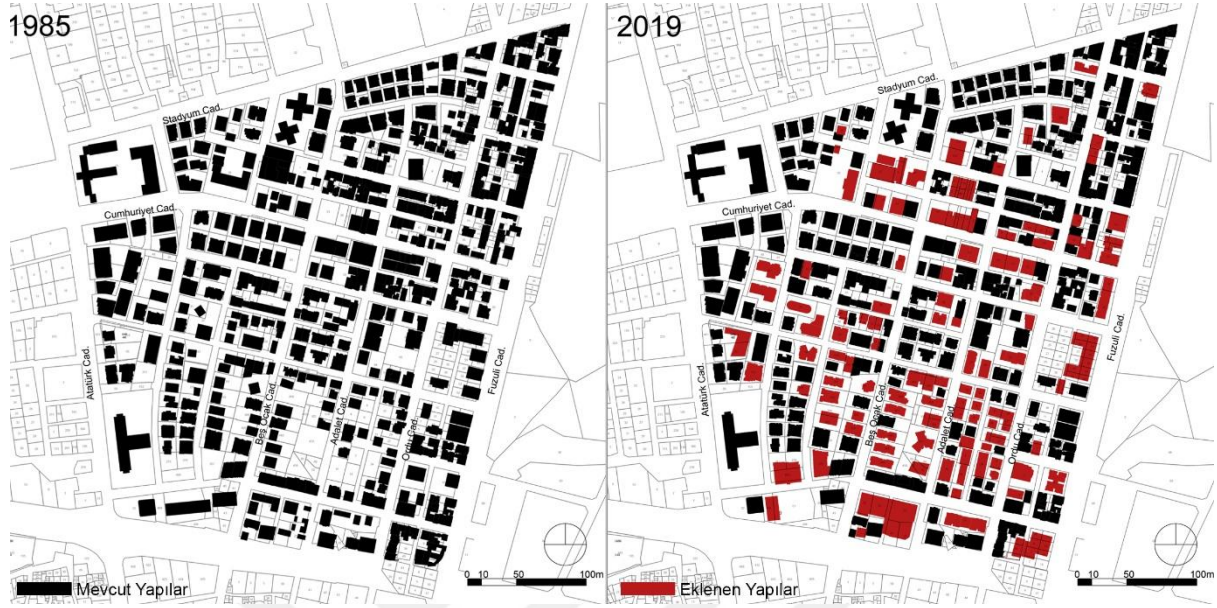
Şekil 3.56. 1985-2019 Küttele-zemin ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Bu yapıları Şekil 3.56'da sunulan harita da büyük kırmızı lekeler halinde ifade edilmişlerdir. Cumhuriyet Caddesi'nin kuzeyinde bulunan birkaç ada dışında, dönüşümün gerçekleştirmediği ya da gerçekleştirilmediği görülebilmektedir. Benzer bir durumu Fuzuli Caddesi üzerinde gözlemlemek mümkündür. Bunun neden, yukarıda ifade edilen, genelde doyumluğun, özeldense mülkiyet gibi problemlerin çözülmemiş olmasında aramak gerekebilir. Çünkü bu dönemde, dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için yapı maliklerinin, üretilen rantta pay alabileceklerine ikna edilmesi ve dolayısıyla rıza göstermeleri gerekmektedir. Yapılan saha çalışmalarında, yapı geliştiricileri ve yapı malikleri arasındaki pazarlıkların halen yoğun bir şekilde yapıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, süreç devam etmektedir.

Her ne kadar geçmiş dönem, yoğun tiplerin alan üzerinde varlığı devam etmiş olsa da bahsedilen dönüşüm süreci halen devam etmekte olup, dönüşümü ve gerçekleştirilen uygulamaları takip etmek bir hayli zor olabilmektedir. Keza, yukarıda sunulan haritaları hazırlama aşamasında bile birkaç defa güncellenmek durumunda kalınmıştır. Etkilerinin ne kadar süreceği bilinmeyen bu dönemin, ifade edilen biçimiyle nihai bir sonuç olmadığını ifade etmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yukarıda da sıklıkla ifade edildiği gibi bu yeni konut yapıları için büyük parsellere ihtiyaç duyulmaktadır. Fiziken gerekli, yasal olarak zorunlu olan bu durum tekil ve küçük parsellerde yapılaşmaya izin vermemektedir. İlgili belediye ile yapılan görüşmelerde, bu parsel büyüklüğünün bin metrekare olarak belirledikleri iletilmiştir. İnşa faaliyetinin

gerçekleştirilmesi için tevhit gibi işlemlerin yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde bu işlemlerin yaygınlaştığı ve büyük parsellerin oluşturulduğu gözlemlenmiştir (Şekil 3.57).

Şekil 3.57. 1985-2019 Parsel-kütle ilişki haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Ancak, kimi örneklerde bu durumun esnetildiği de gözlemlenen gelişmeler arasındadır. İfade edildiği üzere, yapı müteahhitlerinin kat malikleri ile anlaşması gerekmektedir. Bazı durumlarda ise ada içerisinde bulunan bazı parseller bu yeni tipler için yasal yeterliliği sağlamamaktadır. Bu durumda müteahhit, komşu parsellerde bulunan yapılar için de görüşmeler gerçekleştirmek zorundadır. Bu görüşmeler ise çoğu durumda anlaşma sağlanamadan sonlanmaktadır. Fakat, ada içerisinde daha önce bu yolla elde edilmiş bir yapı var ise müteahhit ilgili belediyeye başvurarak bu durumun 'emsal teşkil etmesini' talep edebilmektedir ve pek çoğunda da bu talep olumlu sonuçlanmaktadır. Görülen bu çelişkili durum ise bütün plan kararlarını ve hiyerarşisini alt üst ederek ve hatta kimi durumlarda yok sayarak, kentsel mekânın tamamıyla piyasa dinamikleri doğrultusunda şekillendiğinin en açık ve somut göstergesidir.

1985-2019 döneminde her ne kadar farklı konut tiplerinin varlığı görülmüşse de yaygın olarak iki tipin öne çıktığı ifade edilebilir. Bunlardan birincisi 2000'li yılların başına kadar inşa edilmiş olan konutlardır. Genellikle on ila on altı kat olarak inşa edilen bu yapılar, beş yüz – sekiz yüz metrekare taban oturumları ve bahsedilen ölçülerde büyük bir zemin bazası üzerinde yükselmektedir. Yapıların zemin katlarında dükkân ve işyerleri bulunurken, sonraki ilk katta genellikle ofis kullanımları için düşünölmüş ara birimler yer almaktadır. Büyük parsellere ihtiyaç duyan bu apartmanlarda, küçük bir bahçe ve az sayıda otopark alanları mevcuttur.

Şekil 3.58. Tip-7 apartmanları (Kaynak: Yazar).

Konut kullanımları ise üçüncü veya dördüncü kattan itibaren başlamaktadır. Ortalama dört yüz metrekare civarlarında olan konut katlarında ise eşdeğer özelliklerde iki daire yer almaktadır. Dolayısıyla her bir daire yaklaşık olarak iki yüz metrekare civarlarındadır. Bu tipte görülen evler oldukça büyük olmakla beraber minimum üç yatak odası ve diğer birimlerle beraber, büyük bir ana balkon ve diğer servis balkonları yer almaktadır. Dönem yapı yönetmeliklerine göre kapalı yangın merdiveni bulunmamakla beraber yapının uygun cephesinde yarı açık metal merdivenler bulunmakta, yanı sıra küçük bir asansör ve ana merdiven yapının ortak alanlarında yer almaktadır. Pek çok sayıda inşa edilmiş olan bu tipler, birbirine benzer biçimlerde ve o döneme özgü mimari yapılar olarak ele alınabilmesi mümkündür. Bu özellikleri itibariyle bu apartmanlar, yine sıralı olarak 'tip-7' olarak tanımlanmışlardır (Şekil 3.52, Şekil 3.58).

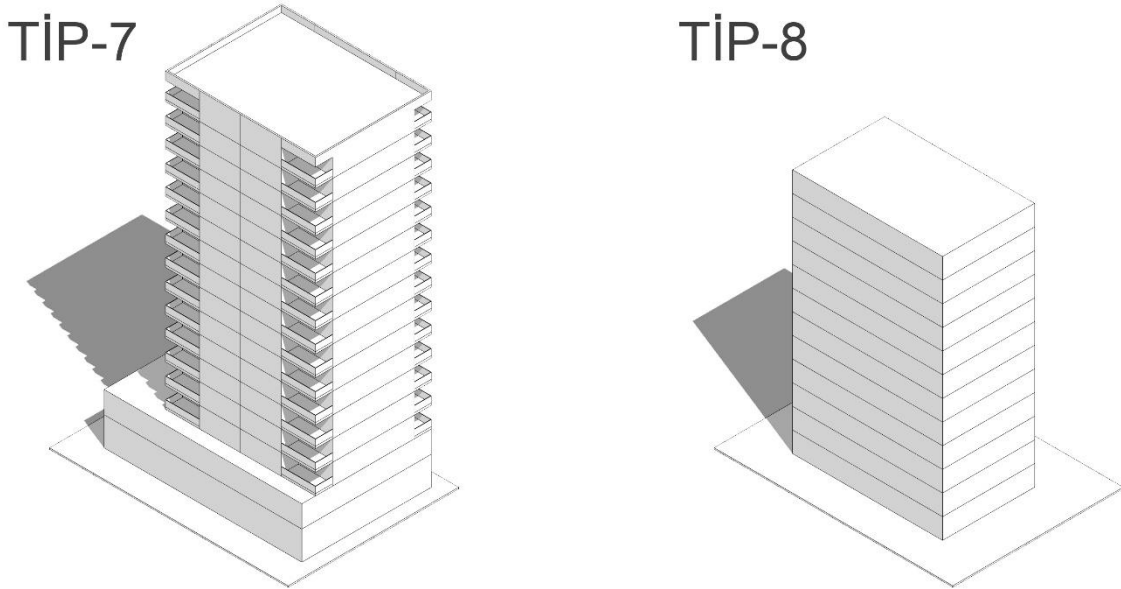
Son dönemin ikinci evresinde üretilen ve dönüşüm yoluyla elde edilen bu apartmanları belirli bir sınıflandırmaya tabi tutmak oldukça zor görünmektedir. Gerek mimari üslup ve karakterlerinde görülen çeşitlilik gerek kat sayıları gerek farklı büyüklük ve farklı oda sayıları ile ve gerekse yapılı çevrede düzen sürekliliğini kesintiye uğratan biçimsel özellikleri ile özgün bir biçimi temsil etmediklerine dair görüş ortaya atılabilir (Şekil 3.59).

Şekil 3.59. Tip-8 Apartmanları (Kaynak: Yazar).

Bu durumun arkasında üç temel olgunun bulunduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki, yapının inşa edilebilmesi için bu dönemde uygulanmaya başlanan 'emsal hesabı' ve 'serbest yükseklik' gibi değerlerin kullanılmış olmasıdır. Bu uygulama ile planda verili olan kapalı alan katsayısı ile - Reşatbey'in bütün parsellerinde bu katsayı 2,4 olarak belirlenmiştir - parselin mevcut yüzölçümü ile çarpılarak bulunan bir değer olup çıkan sonuca göre kapalı inşaat alanı belirlenmektedir. Sözelimi bin metrekarelik bir parsel için yapılacak olan işlem sonucunda elde edilecek sonuç iki bin dört yüz metrekare olarak çıkmakta ve bu sonuca göre inşaat yapma hakkı tanınmaktadır. Dolayısıyla farklı parsel büyüklükleri farklı sonuçları ürettiğini söylemek mümkündür. Serbest yükseklik değeri ise kütle biçimini etkileyen bir diğer unsur olduğu ifade edilebilir. Yukarıda ifade edilen değer içerisinde kalmak şartı ile yapı, müteahhit grubunun belirlediği ölçü ve boyutlarda istediği kadar daire yapma şansı veren bu değer sahada şu şekilde karşılık bulmaktadır. Sözelimi, iki bin dört yüz metrekarelik bir inşaat yapma hakkı ile her kat iki daire ve her ev doksan metrekare olmak üzere yapılaşma gerçekleştirilirse bina yaklaşık on üç katlı olarak inşa edilebilecektir. Evlerin değişecek metrekare ölçüleri ise ifade edilen sonuçların farklı değerlerde çıkmasına yol açacak ve bu ölçülere göre yapı kat sayıları artıp

azalabilecektir. Bunlarla beraber ifade edilen üçüncü olgu ise imar yönetmeliklerinde yapılan değişikliklerdir. Özellikle, bu yeni yapılarda yangın merdivenin kapalı olarak bina içinde ve dairelerden geçiş alabilecek bir biçimde düzenlenmesi ile yüksekliğe göre belirlenen iki veya üç asansör şartı getirilmesi ve bunların emsal hesaplarında göz ardı ediliyor olması kütle biçimini ve yapı yüksekliğini belirleyen bir diğer gelişme olarak görülebilir. Bu iki olgunun ürettiği sonuçlar, özellikle geniş alanlarda üretilen yapılarda belirli bir düzen ve standartlaşma getiriyor gibi görünse de yerleşik kentsel dokular içerisinde ayrıksı ve kentsel estetiği etkileyebilecek sonuçlar üretmektedir. Yapılaşma üzerine bu kararları verecek yegâne aktör ise müteahhit gruplarıdır. Sonuç olarak yapı geliştiricilerin inisiyatifine bırakılmış bir süreçte kaçınılmaz olarak, yapının biçimsel özellikleri, yalnızca niceliksel değerlerle belirlenen bir tasarım faaliyeti olarak gerçekleşecektir. *

Şekil 3.60. Üçüncü morfolojik dönem konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Bütün bu gelişmelerle beraber yapıların; parsel konumlanma prensipleri, dikdörtgen biçimli kütleleri ve neredeyse standartlaştırılmış benzer mekânsal organizasyona sahip kat plan şemaları ile belirli bir tipi oluşturdukları ifade edilebilir. Bu özellikleri itibariyle bu apartmanlar 'tip-8' olarak tanımlanmışlardır (Şekil 3.58).

1985-2019 aralığı, yukarıda ifade edilen gelişmeler doğrultusunda iki ayrı evrede okunabilmektedir. Bu aralığın ilk evresi 2000'lerin ortasına kadar geçen süreci kapsarken, bir diğeri günümüze kadar getirmektedir. Öte yandan, oluşturulan konut dokusunun; yapılaşma

* Öte yandan, yukarıda ifade edilen hesaplama yöntemi oldukça genel bir açıklamayı içermektedir. Elbette bunlarla beraber, taban alan kat sayısı, brüt alan, net alan gibi hesaplarda bu süreçte kullanılan değerler olup, genel prensip yukarıda ifade edildiği gibi gerçekleşmektedir.

niteliği, amaçları ve kütle-parsel ilişkileri ile alanın benzer karakter özellikleri ile biçimlendiği görülebilmektedir. Bunlarla beraber, önceki dönemlerle ayrışan yapılaşma karakteri özelliği ile oldukça farklı bir morfolojik dönem olduğu anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla, alanda, üçüncü bir morfolojik dönemin varlığına işaret ettiği söylenebilmektedir.

3.3. Bölüm Değerlendirmesi

Gerçekleştirilen çalışmalar doğrultusunda Adana kentinin dönem gelişmeleri altında, ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru ‘modern’ bir kentleşme ve büyüme eğilimi içerisinde olduğu görülmüştür. Ancak asıl gelişme ve modernleşme süreçleri Cumhuriyet’in ilanı ertesini görülen gelişmeler ile sağlanmıştır. Kurucu aşama olarak ifade edilen bu dönem de toplumun modernleşmesi, mekânsal müdahale araçları ile gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu doğrultuda, mevcut tarihi kentin kuzeyine doğru yeni konut alanlarının oluşturulması, Hermann Jansen tarafından hazırlanan planlama faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Jansen planının yanı sıra kentte, daha önce hazırlanmış olan başka bir planın varlığı da görülebilmektedir. Jansen’in ilk planları 1935 tarihli olduğu göz önüne alınırsa, kentte modernleşme çalışmalarının çok daha önceden başlatıldığı söylenebilmektedir. Sunulan ve ifade edilen veri ve bulgular ışığında kentin modern bir biçimde şekillenecek ilk konut alanlarının ise Reşatbey Mahallesi olduğu açıkça ifade edilebilmektedir. Reşatbey’in konut alanları üzerine gerçekleştirilen çalışmada Erken Cumhuriyet’ten günümüze kadar geçen süreçte alanın, üç farklı morfolojik dönemde biçimlendiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda ele alınan ilk süreç ise ‘oluşum yılları’ olarak ifade edilen 1940-1960 aralığını kapsayan birinci morfolojik dönem olacaktır.

Kurucu aşamanın erken evreleri ile oluşumu gözlenen Reşatbey ‘de Jansen planları öncesinde de bir yerleşim dokusunun olduğu görülebilmekte ve bunda ifade edilen eski planın etkileri olduğunu düşünmek güçlü bir olasılık olarak belirmektedir. Eski plan, Jansen planı ve dönem hava fotoğrafları ile yapılan karşılaştırmada özellikle erken evrelerde eski planın oluşturduğu ada-parcel düzenlemelerinde yapılaşmanın gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Jansen ise mevcut dokuyu oluşturan ada-parcel düzenini korumuş ve yapılaşmanın gerçekleşmediği alanlarda ise kendi plan önerileri ile gelişimi devam ettirmiştir. Jansen planına göre biçimlenen bir diğer unsur ise alanın ulaşım ve yol ağıdır. Öneri de getirdiği dereceli yol ve caddeler bu dönem içerisinde oluşturulmuş ve ana hatlarıyla günümüze kadar ulaştığı gözlemlenmiştir.

Bahsedilen gelişmelerin yanı sıra Reşatbey, erken dönemleri itibariyle temelde iki farklı karakter bölgesi ile biçimlenmesini sürdürmüştür. Bahsedilen ilk bölge alanın daha çok batısında yer alan ve Jansen’in önerdiği ada-parcel düzeni olarak ifade edilmekle beraber bu alanlarda farklı bir konut tipolojisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu konutlar dönemin anlayışı çerçevesinde inşa edilen geniş bahçeli bir-iki katlı aile evleridir. Bir diğerisi ise eski planın oluşturduğu ve daha çok alanın doğusunda kalan ada-parcel düzenleri ve içerisinde yer alan bitişik düzen, genellikle bahçesi bulunmayan daha küçük parseller içerisinde inşa edilmiş tek aile yapılarıdır. Görece daha düşük gelirli bir gruba ait olduğu söylenebilmektedir.

Şüphesiz dönemin bir diğer önemli gündemi ise ‘modern ev’ olgusu ve mimari tasarımı yönünde geliştirilmek istenen çabalardır. Cumhuriyet’in estetik değerleri ile oluşturulmak istene konut dokusu, dönem içerisinde geliştirilememiş inşaat sanayi ve teknolojisi ile yaşanan iktisadi problemler, batı tipi modern konutlarının üretimini oldukça kısıtlı sayıda gerçekleşmesine imkân tanımıştır. Planlamada bir ölçüde gerçekleştirilen modern uygulamalar, kendisini konut tasarımı ve yapımında tam olarak gösterememiştir. Bu konutların yerine ise geleneksel plan, üslup ve biçimlerin sadeleştirilmiş halleri olarak alanda inşa edilen bir-iki katlı ve bahçeli tek aile konutlarıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bunlar geniş parselli karakter bölgeleri içerisinde yer almaktadır. Bu yapılar dönemi içerisinde hâkim konut dokusunu oluşturmuş olmaları sebebiyle ‘tip-1’ olarak tanımlanmışlardır. Burada bir noktanın altını çizmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. İfade edile Batı tipi modern konutlar ilk evrelerde inşa edilememiş olsalar da 1950’lerden sonra biçimsel özelliklerinin görüleceği yapılar inşa edilmişlerdir. Ancak bu yapılarda da halen geleneksel biçimlerin izleri takip edilebilecektir. Dolayısıyla, yaygın kanaatin aksine batı tipi modern konutlar alanda birkaç örnek dışında tam olarak oluşmamışlardır. Bu dönemde inşa edilen bir diğer konut tipi ise küçük parselli karakter bölgesi içerisinde yer alan, dar parsellerde bitişik düzen olarak ve daha küçük olarak inşa edilen evlerdir. Bu evler de dönem içerisinde yaygın olarak görülebilmelerinden ötürü ‘tip-2’ olarak ifade edilmişlerdir. Görülen her iki tipte, dönemin gereksinimleri doğrultusunda kök parseller üzerinde inşa edilmişlerdir.

Kök parseller içerisinde inşa edilecek konut dokusu, özellikle 1950’lerden itibaren görülen kentlere dalgalar halinde gelen göçler doğrultusunda alanın yapımı ve oluşumu hızlanarak parsel ve sokak örüntülerinin temel biçimlenmesini sağlamıştır. Önemli bir yapılaşmanın görüleceği bu süreç sonunda birinci morfolojik dönemin tamamlanacağı söylenebilmektedir. Bu dönem içerisinde görülen toplumsal gelişmeler ise bir sonraki dönemin kapısını aralamıştır. Bu dönem ise 1960-1985 aralığı içerisinde yer alan ve ‘birikim yılları’ olarak ifade edilmiş ikinci morfolojik dönemdir.

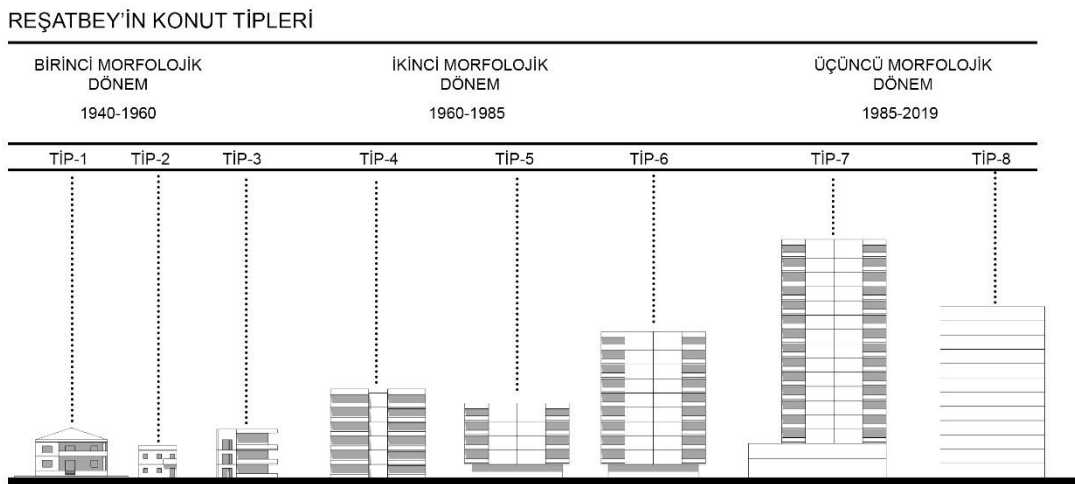
Süreç içerisinde Türkiye’de ve Adana’da yoğun bir şekilde oluşan göç olgusu ve sonuçları, kentlerin hızlı bir şekilde biçimlenme süreçlerini doğrudan etkileyecek gelişmeler olarak okunabilmektedir. Bunun başlıca sebebi ise tarım ve sanayi alanında görülen makineleşme ile istihdam olanaklarının artması olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan bu gelişmeler kentleri baskı altına almış ve enformel yapılaşmanın kapılarını aralamıştır. Bu doğrultuda Adana’da gerçekleştirilecek planlar ile kentin büyümesinin yolu açılmıştır. Öte yandan önemli bir diğer gelişme ise 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanununun yürürlüğe girmesidir. Bu gelişmenin sonuçları ise özellikle önceki dönemlerde oluşumu gerçekleşmiş konut alanlarında hissedilecektir. Reşatbey’de yoğun bir şekilde etkisinin görüldüğü bu gelişmeler doğrultusunda ortaya yeni bir konut tipi olarak apartmanlar çıkmıştır.

Bu oluşumu gerçekleştirilecek inşaat sanayisi ve teknolojisinin gelişimi süreci hızlandırarak, yapıların büyük bir oranda inşa edilmesini olanaklı kılmıştır.

Yapılan çalışma ve incelemeler doğrultusunda bu dönemde Reşatbey'de temel olarak dört farklı apartman tipinin oluştuğu görülmektedir. Bu tipler sıralama kolaylığı ve sürekliliği açısından; tip-3, tip-4, tip-5 ve tip-6 olarak tanımlanmışlardır. Tip-3 olarak ifade edilen apartmanlar yine geniş bahçe içerisinde yer alan, tek mülkiyetli, kiraya verme amaçlı aile apartmanları olacaktır. Apartmanlaşma sürecinin ilk tipleri olan bu yapıları, tip-4 olarak ifade edilen konutlar izleyecektir. Bu konutlar, tip-3 ile biçimsel benzerliklerinin yanı sıra farklılaşan daire sayıları ve üretilme amaçları doğrultusunda ilk spekülative apartman yapıları olduğu düşünülmektedir. Bu yapılar 1970'lerin ilk yarısında kadar Reşatbey'de inşa edilen apartman örnekleri olarak saptanmıştır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise iki farklı apartman tipinin daha ortaya çıktığı görülecektir. Bunlardan ilki tip-5 olarak tanımlanan ortalama dört-altı katlı olarak neredeyse tek biçimde tamamen spekülative amaçlı inşa edilen yapılardır. Bu durumun ortaya çıkmasında TİP İmar Yönetmeliği gibi düzenlemelerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bu tiplerin inşasını olanaklı kılacak parsel birleştirme gibi işlemler özellikle ilk defa bu dönemde görülmeye başlanmış ve böylelikle parsel düzenlerinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yanı sıra büyük parsellerde ise böyle bir gelişme görülmemiştir. Bu dönem içerisine görülen bir diğer apartman ise tip-6 olarak tanımlanan konut yapılarıdır. Bu yapılar ise yaygın olarak geniş cadde ve bulvarlar üzerinde yer seçmekte ve dolayısıyla daha yüksek katlı ve yoğunluklarda inşa edilmesi olanaklı hale gelecektir. Bu konut türleri sonraki süreçlerde görülecek yüksek katlı apartmanların ilk örneklerini oluşturacak ve alanda yaygın bir şekilde inşa edilecektir. Öte yandan ifade edilen gelişmeler ışığında yapıların cephe aldıkları yollara göre kat sayılarının belirlendiği ve belli bir düzenin gözetilerek yapılaşmanın gerçekleştirildiği anlaşılacaktır. Görülen bu yapılaşma biçimi çoğunlukla büyük parselli alanlar olarak ifade edilen bölgelerde gerçekleştirilmiş olsalar da benzer biçimlerde küçük parselli karakter bölgelerinde de görülmeye başlanacaktır. Bu bölgede bulunan küçük parsellerin birleştirilme işlemleri yaygın bir şekilde görülen gelişmelerden biridir.

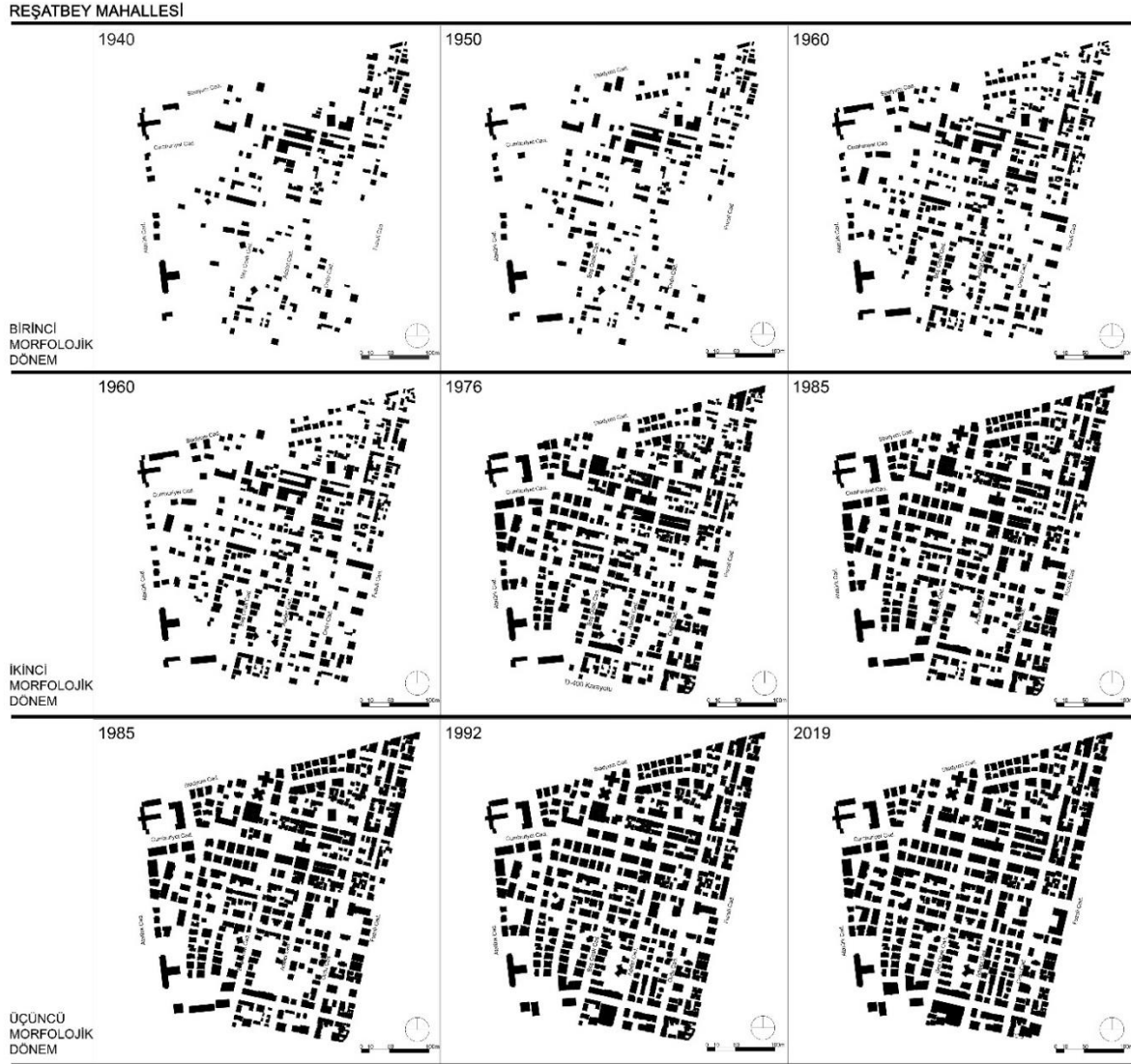
Yapılan çalışmalar ışığında oldukça yoğun bir yapılaşma faaliyetinin görüldüğu bu dönem, alanın doğunluk noktasına ulaşmasına sebep olmuştur. Önceki dönem konut dokusunun yerine gelecek bu yeni apartmanlar sayesinde Reşatbey'in adeta yeniden inşa edildiği ifade edilmiş, alanın bugünkü görünümünün temellerini hâkim tiplerinin belirlendiği bu dönem içerisinde oluştuğu görülmektedir. Hızlı ve yoğun bir kentleşme ile birikim ve doğunluk sağlayacak olan Reşatbey, bir sonraki dönem aralığı olan 1980'li yıllar ile dönüşüm olgusu ile karşı karşıya kalacaktır.

Dönüşüm yoluyla yeni bir biçimlenme süreci içerisinde girecek olan Reşatbey'de bu dönemin gelişmeleri kesintisiz bir biçimde günümüze kadar izlenebilecektir. Yine bu dönem içerisinde, Adana'nın farklı bölgelerinde açılan konut alanları, nüfus artışının göreceli azalması gibi etkenler doğrultusunda, dönemin ilk evresinde alan içerisinde düşük bir hızda yapılaşmanın gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu ilk evrede görülen hâkim konut yapısı ise yüksek yoğunluklu, çok katlı ve büyük parsel gereksinimi bulunan tip-7 olarak tanımlanmış konutlar olacaktır. Bu yapı tipi dönüşüm yoluyla üretilmiş ilk tipler olarak belirlenmiştir. Bir önceki dönemin düşük yoğunluklu alanlarında görülebilecek bu yapılar izleyen yıllarda görülecek yapılaşma modeli için bir örnek oluşturduğu düşünülmektedir. Bahsedilen diğer yapılaşma modelinin önünü açacak olan yasal düzenlemeler ise bu dönemin sonlarına doğru yürürlüğe girecek ve bu modelin oluşması için yasal zemin hazırlanacaktır. Bu yapıların tamamen piyasa aktörleri ve dinamikleri doğrultusunda inşa edilmesi olanaklı kılınacak gelişmeler ise görülebilecek gelişmeler arasında yer alacaktır. Çoklu parsel birleşmelerinin ve bu doğrultuda elde edilecek yapılaşma haklarının oluşturulması sağlanabilmiş olsa da tek parsel düzeyinde de gerçekleştirilen örnekleri görülebilecektir. Cadde ve yol genişlikleri ile mevcut yapı çevre düzeninin göz ardı edilerek inşa edilen bu yapılar, niceliği önceleyen birtakım hesaplamalar ile elde edilebileceği görülmüştür. Öte yandan yapıların yer seçimleri oluşma biçimleri keyfi karar alma süreçleri doğrultusunda gerçekleştirilebilecektir. Tesadüfler silsilesi halinde inşa edilen bu yapıların, kentsel mekânın sorunlarına çözüm üretmekten daha çok kendisinin başlı başına bir sorun yaratacağı ise öngörülen gelişmeler arasındadır. Öte yandan parsel kullanımları, biçimsel özellikleri ve hâkim bir yapı grubu olarak alanda yer almaları neticesinde bu apartmanlar tip-8 olarak tanımlanmışlardır.

Şekil 3.61. Üç morfolojik dönem içerisinde görülen konut tipleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Reşatbey Mahallesi için gerçekleştirilen bu tipo-morfolojik çalışma ışığında alanın; üç farklı morfolojik dönemde, iki farklı karakter bölgesi ile bu bölgelerde oluşan sekiz farklı konut tipiyle oluştuğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Buradan hareketle birinci morfolojik dönem; toplumsal dönüşümün kentsel mekân aracılığıyla sağlanmaya çalışıldığı temel bir amaç ile çabalanmış ve kısıtlı imkânlar dâhilinde belirli bir sonuca ulaştırılabildiği de görülebilmektedir. Bu dönem iki farklı konut tipi üretebilmiştir. İkinci morfolojik dönem ise iyimser bir tanımlama ile kaçınılması güç olan gelişmelerin bir sonucu olarak oluştuğu söylenebilmektedir. Bu dönem gereksinimleri doğrultusunda dört farklı konut tipi üretmiştir. Üçüncü morfolojik dönem ise piyasa aktörlerinin, sermaye birikimini, kentsel mekân üzerinde gerçekleştirdiği, nitelik yerine niceliğin tercih edildiği, dolayısıyla yaratması muhtemel sorunlara gebe bir şekilde bu dönemin devam ettirildiği görülmektedir. Bu dönem gereksinim olup olmadığı sorgulanabilecek iki farklı konut tipi üretmiştir. Her üç dönemde de karakter bölgeleri varlığını koruyabilmiş, bölgenin biçimlenmesinde etkin bir rol oynadığı görülebilmektedir (Şekil 3.62).

Şekil 3.62. Reşatbey'in morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Elde edilen bulgular sonucunda çalışmanın bir sonraki bölümünde farklı karakter bölgelerinden seçilecek dört farklı yapı adasının parsel düzenlemelerini ve bunların konut biçimlerine dair etkilerinin detaylı bir irdelemesi yapılacaktır. Bu çalışma üç morfolojik dönemi de içerecek olup, bu etkilerin yoğun olarak görüldüğü konut bölgelerinde gerçekleştirilecektir. Belirlenen ilk alan Ordu Caddesi üzerinde bulunan ve üç morfolojik dönemin de etkilerinin izlenebildiği 1572 numaralı yapı adasıdır. Belirlenen bir diğer ada ise Stadyum Caddesi üzerinde bulunan ve oluşumu itibariyle ikinci morfolojik dönemde doygunluk noktasına gelmiş ve üçüncü dönemin etkilerinin görülmediği 931 numaralı yapı adası olarak belirlenmiştir. Her iki ada da geniş ve büyük parselli karakter bölgesinde yer almaktadır. Belirlenen bir diğer ada ise arazi kullanım farklılıkları ile alanda yer alan resmi kurum servisler ile konut yapılarının aynı ada içerisinde barındıran 1463 numaralı yapı adasıdır. Bu ada kök parsel düzeni itibariyle küçük parselli karakter bölgesinde yer almakta olup, Ordu Caddesi ve Fuzuli Caddesi arasında bulunmaktadır. Belirlene son ada ise yine Fuzuli Caddesi'nin batısında bulunan alanın kuzeyinde yer alan 475 numaralı yapı adasıdır. Bu ada, küçük parselli alanların bu süreçler içerisinde hangi süreçleri izlediğini ifade edebilmek adına incelenmesi gerektiği düşüncesi ile seçilmiştir.

4. DÖNEMLER, KARAKTERLER VE TİPLER: REŞATBEY'İN YAPI-PARSEL DOKUSU

4.1.Reşatbey Mahallesi Karakter Bölgeleri

Yaklaşık yüz yıllık bir zaman aralığı içinde çok büyük ölçüde değişimin gözlemlendiği Reşatbey'de konut yapıları ve alanlarının, her dönemin kendi gereksinimleri doğrultusunda, farklı tipler ile farklı mekânsal örüntü ve dokuları oluşturduğu söylenebilmektedir (Şekil 4.1). Süreç içerisinde, oluşan, biriken ve dönüşen bu doku ise temelde üç farklı morfolojik dönem ışığında açık bir şekilde görülebilmektedir. Kesintisiz bir biçimde değişen Reşatbey'in konut alanları ve konut tipleri ise süreklilik arz eden bu değişimin gözlenebileceği ve alanı oluşturan en temel mekânsal birimler olduğunu ifade etmek mümkündür. Bahsedilen bu birimler, yani tipler, tipolojik çalışmaların kavramsallaştırdığı biçimiyle, yapının parsel ve açık alanları ile kurduğu ilişkiler doğrultusunda tanımlanmıştır. Bu bölümde gerçekleştirilecek olan incelemenin ana eksenini, bahsedilen kavramsallaştırma üzerinden çizilecektir.

Şekil 4.1. Reşatbey'in konut alanları, 1940-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv; Google Earth).

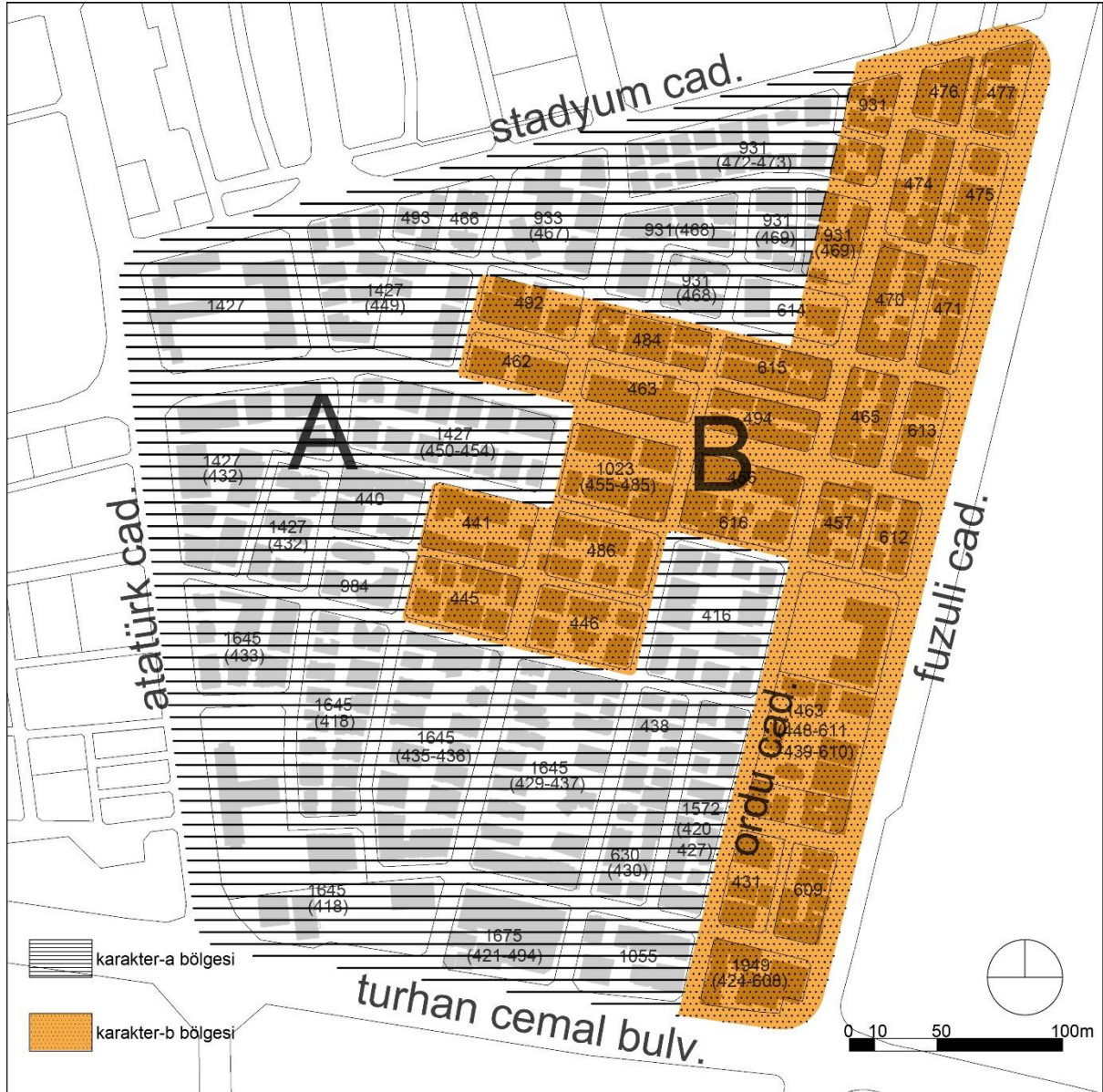
Tiplerin oluşumu için gerekli zemini oluşturan yol-ada-parcel düzenleri, Reşatbey'in erken dönemde gerçekleştirilen ilk planlarından bu yana belirli bir karakter özelliği barındırdığı

ve temel olarak bunu bir biçimde koruyabildiği söylenebilmektedir. Öte yandan özellikle birinci ve ikinci morfolojik dönemlerde, yol-parcel düzenleri ile kütlelerin yer seçim özellikleri açısından, alanda iki farklı karakterde yapılaşma özelliği görülmüştür. Bunlardan ilkinde büyük parselli alanlarda ayrıklı düzen ve geniş büyük yapılar olarak oluşmuşken, diğer bölgede küçük parseller üzerinde sık ve bitişik düzen bir yapılaşma görülmektedir.

Şekil 4.2. Reşatbey 'de karakter bölgelerinin oluşumu, 1960 (Kaynak: Kişisel arşiv).

Şekil 4.2'de sunulan hava fotoğrafında, alan içerisinde birinci morfolojik dönemin sonunda bahsedilen karakter bölgelerinin oluşumu görülebilmektedir. Alanda görülen bu özellik, ilk evrelerden bu yana oluşan konut biçim ve büyüklüklerini etkilemiş ve bu etkinin varlığı farklı dönemlerde de kendisini gösterebilmiştir. Sözgelimi büyük parseller içerisinde yer alan büyük bahçeli evler, sonraki yıllarda yerlerini yüksek katlı ve yoğunluklu yapılara kolaylıkla bırakabilmiştir. Bunda elbette parsellerin oluşturduğu büyük yapı adalarının etkileri olduğu söylenebilir. Değişimin gözlemlendiği ilk alanların bu bölgeler olduğu söylenebilir. Diğer bölge ise gerek küçük ve parçalı parcel alanları ve bunların oluşturduğu dar yapı adaları gerekse alan içerisindeki konumları doğrultusunda daha yavaş bir değişim süreci geçirmişlerdir. Her iki alanda da ikinci morfolojik dönem gelişmeleri içerisinde belirli bir doğunluk noktasına ulaşabilmişlerse de özellikle bazı büyük parselli alanlarda üçüncü dönemin etkilerinin devam ettiği söylenebilmektedir. Öte yandan ikinci bölgede daha yavaş bir dönüşüm seyrinin devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla parcel-ada büyüklük ve biçimlerinin, yapıların yer seçiminde, biçiminde ve oluşma hızlarında etkin olduğu düşünülebilir.

Şekil 4.3. Reşatbey Mahallesi karakter bölgeleri (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).

İfade edilen gelişmeler doğrultusunda varlığı gözlemlenebilen Reşatbey'in karakter bölgeleri Şekil 4.3'ten izlenebileceği üzere iki temel bölgede ifade edilmiş ve ifade kolaylığı bakımından 'karakter-a' ve 'karakter-b' olarak tanımlanmışlardır. Karakter-a olarak tanımlanan bölge yine yukarıda ifade edilen alan geniş ve büyük ada-parcel örüntülerinin yer aldığı bölge olarak ifade edilmektedir. Bu bölge alanın batısında yer alan Atatürk Caddesi doğusundan başlayıp Ordu Caddesi ile alanda kuzeyden güneye kadar uzanan büyük yol ve caddeler üzerinde bulunan bölgelerdir. Bu bölge, daha önce de ifade edildiği üzere Jansen planında yer alan ada ve sokak örüntülerinin belirli bir ölçüde gerçekleştirildiği alan olarak görülebilmektedir. Günümüzde, kısmen de olsa özgün ada-parcel örüntülerini koruduğu söylenebilse de birinci morfolojik dönemde oluşmuş konut tip ve dokularını büyük ölçüde yitirmiş olduğu söylenebilmektedir. İkinci morfolojik dönem ise bu alanın büyük ölçüde

doğunluk noktasına ulaşacağı bilinmekle beraber, üçüncü morfolojik dönemin ortaları itibariyle yeni bir biçimlenme sürecine girecektir.

Şekil 4.4. Karakter-a bölgesinden bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).

Karakter-b bölgesi ise konum olarak, Ordu Caddesi ve Fuzuli Caddesi arasında kalan ve boylu boyunca uzanan dar ve kısa ada-parşel örüntülerini ifade etmektedir. Yanı sıra bu bölge, karakter-a bölge özelliklerinin yaygın olarak görülebildiği alanlara belirli adalar ile sirayet etmiş, alanın içlerine doğru uzandığı görülebilmektedir. Reşatbey'in bu bölgesi, Jansen planı öncesi hazırlanan eski plan doğrultusunda oluştuğunu ve görece, tarihsel olarak daha eski bir yerleşime sahip olduğu düşünülebilir. Birinci morfolojik dönemde belirli bir düzeyde oluştuğu, ikinci dönemde ise birinci dönemin özellikleri ile yapılaşma eğilimini sürdürmekle beraber, bölgenin bazı bölümlerinde idari ve resmi kurum alanlarının yer seçtiği bilinmektedir. İkinci dönem konut tipleri çoğunlukla Fuzuli Caddesi'nden cephe alan ada-parşel örüntülerinde gerçekleşmiş, bu dönemin geçiş tipleri ise iç bölgelerde oluşmuşlardır. Üçüncü dönem etkilerinden ise konut yapıları olarak kısmi olarak etkilendiği ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla dönem etkilerinden daha az etkilenmiş bir bölge olan karakter-b, ikinci dönem içerisinde doğunluk noktasına ulaştığı düşünülebilmekte ve yine bu döneme özgü dokusunu taşıdığı ifade edilebilmektedir (Şekil 4.5).

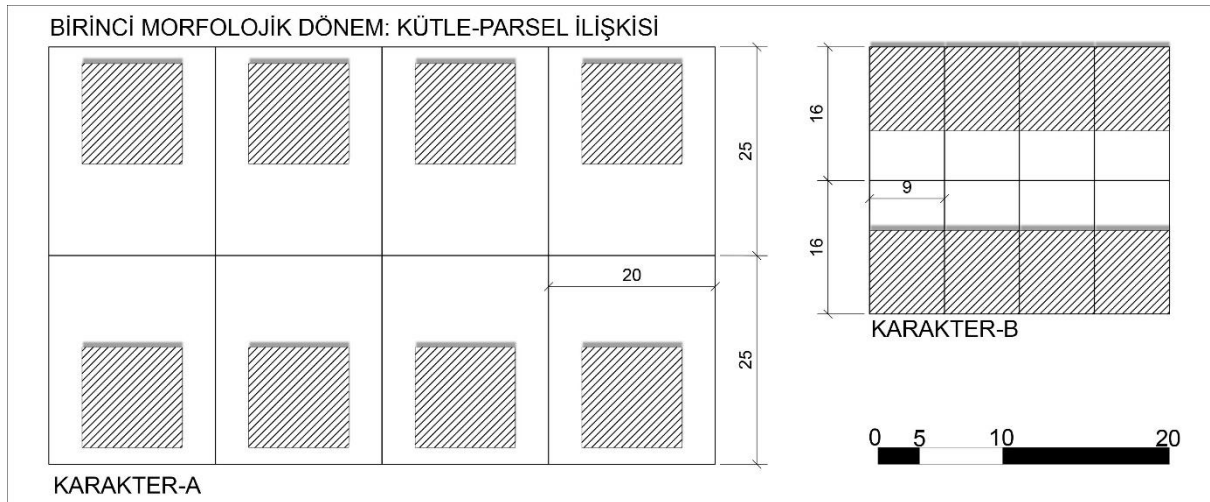
Karakteristik biçimlenmeleri ile iki temel bölgede incelenebilen Reşatbey'in konut dokusu; tip oluşumlarına, yoğunluklarına, kütle biçimlerine ve değişim hızlarına göre çeşitli sayıda alt bölge veya bölgelere ayrılabilir. Bu çalışma ise hâkim tipler ve bunların özelliklerinin gözlemlendiği bölgeler esas alınarak oluşturulduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Bu kararı belirleyen olgunun ise parsel ve yapı düzeni olduğunun altını çizmekte fayda görölmektedir.

Şekil 4.5. Karakter-b bölgesinden bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).

Bahsedilen karakter bölgeleri içerisinde yer alan parsel örüntüleri farklı dönemler içerisinde farklı davranışlar sergilemişlerdir. Bu olguyu açıklayabilmek adına, bu bölgelerde görülen mevcut parsel ölçülerinden yola çıkarak, ortalama parsel-kütle ölçüleri ile hipotetik bir değerlendirme yapılmıştır.

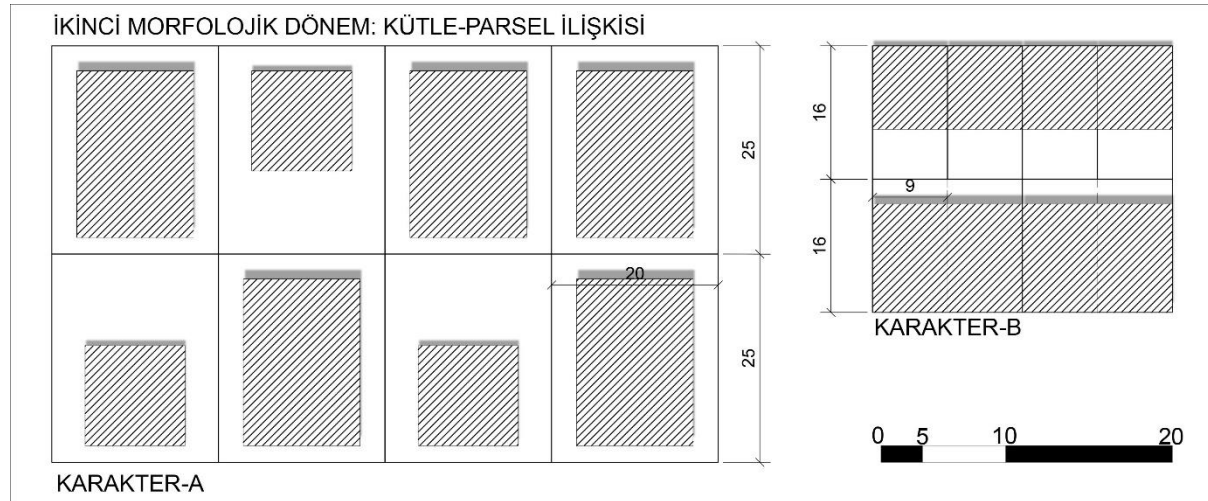

Şekil 4.6. Birinci morfolojik dönem kütle-parcel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Birinci morfolojik dönem biçimlenmeleri üzerine yapılan incelemede, karakter-a bölgesinde ortalama yirmiye yirmi beş metre ölçülerinde parseller içerisinde inşa edilen bahçeli, ayrıık düzen ve bir-iki katlı tek katlı aile evlerinin taban oturumları yaklaşık olarak yüz

elli metrekare olarak alınmıştır. Tip-1 olarak tanımlanan bu yapılar dönem içerisinde yaygın olarak belirli bir düzen içerisinde inşa edildiği söylenebilmektedir.

Karakter-b bölgesinde ise yapılan incelemeler doğrultusunda ortalama olarak on altıya dokuz metre ölçülerinde ele alınmıştır. Burada oluşan yapılar daha önce de ifade edildiği gibi tip-2 olarak ele alınmıştır. Tip-2'lerin taban oturumları ise doksan metrekare civarlarında olup, bitişik düzen, yine bir-iki katlı, ön bahçe mesafesi bulunmayan tek aile evleri olarak inşa edilmişlerdir.

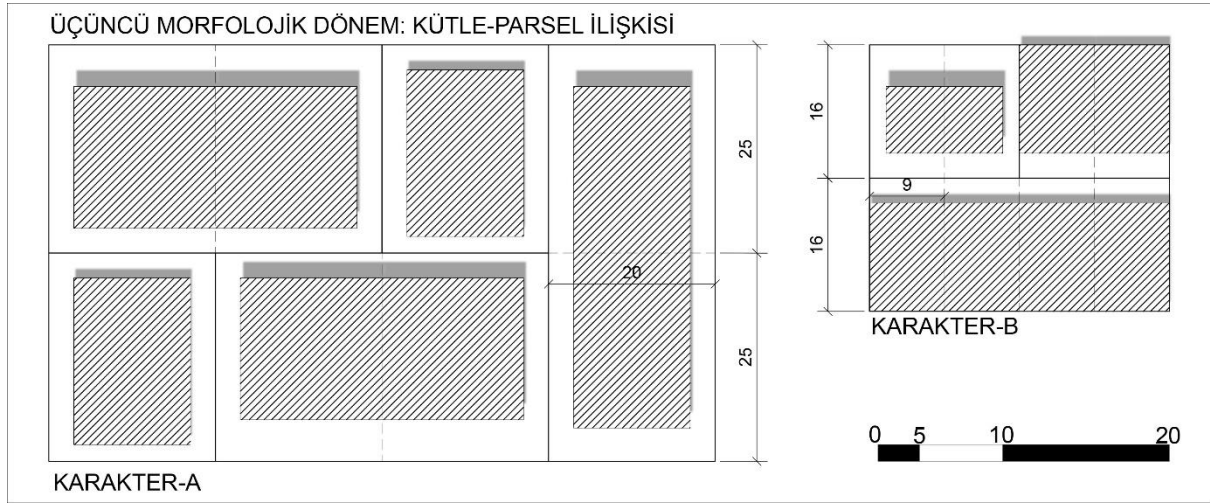

Şekil 4.7. İkinci morfolojik dönem kütle-parşel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Birikim yılları olarak ifade edilen ikinci dönemde ise iki bölgede birbirinden farklı davranışların ortaya çıktığı ifade edilebilmektedir. Karakter-a bölgesinde ilk dönem konut yapıları dönüştürülerek daha önce ifade edilen tipler (tip-3, tip-4, tip-5 ve tip-6), yaygın bir parşel birleştirme işlemi gerçekleştirilmeden kök parşeller üzerine inşa edildiklerini söylemek mümkündür (Şekil 4.7). Ortalama taban oturumları iki yüz seksen metrekare ve yaklaşık beş katlı olarak ele alınmıştır. Her katında iki daire olmak üzere inşa edilen bu yapıların on birim konut üretildiği düşünülecek olursa, bahçeli ev düzeni ve tek aile için oluşturulmuş parşellerde, bu dönem içerisinde yaklaşık olarak parşel kullanım yoğunluğun on birim kat arttırıldığı söylemek mümkündür. Öte yandan bu dönem içerisinde yapı adalarında, birinci ve ikinci dönem yapı dokuları eşzamanlı olarak görülebilmektedir.

Bu dönem içerisinde karakter-b bölgesinde ise apartman konutlarının mekânsal gereksinimleri için ilk parşel birleştirmelerinin gerçekleştirildiği ifade edilebilmektedir (Şekil 4.7). Yaklaşık olarak iki yüz metrekare taban oturumları ve her katında iki daire bulunan bu yapılar ise yine yaklaşık olarak dört katlı olarak ele alınmıştır (bkz. Şekil 4.5). Genel olarak ikili parşel birleştirme işleminden yola çıkarak; iki aile için üretilmiş yapı parşellerinde bu dönemde

sekiz birim konut üretildiği düşünülürse ortalama parsel kullanım yoğunluğun dört birim kat arttırıldığı söylenebilmektedir.

Şekil 4.8. Üçüncü morfolojik dönem kütle-parcel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

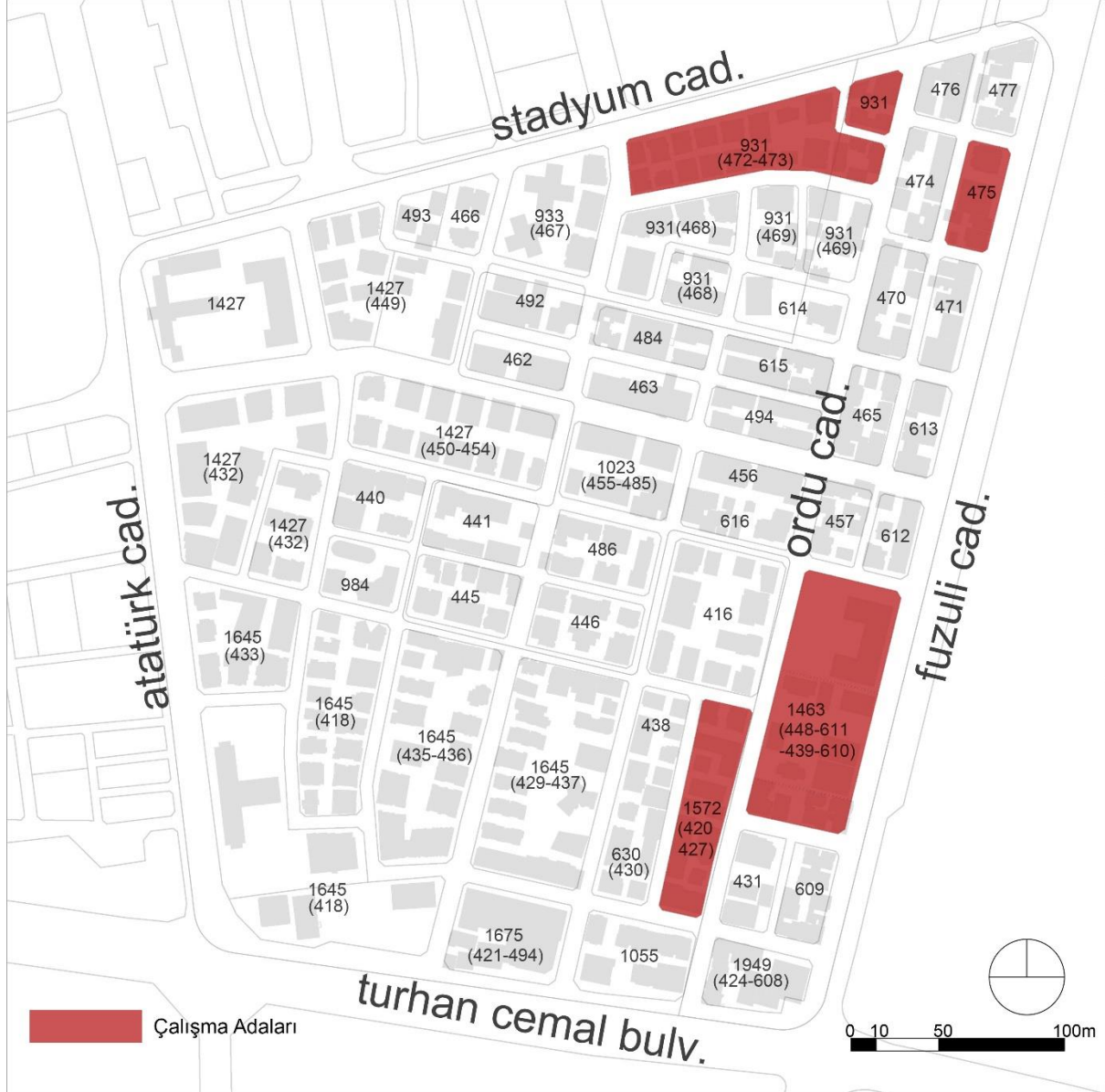
Üçüncü morfolojik dönem de ise hem karakter-a bölgesinde hem de karakter-b bölgesinde görülen dönüşüm yapıları, yaygın bir biçimde kök parsel birleştirilmeleri sonucu elde edilen türev parsellerde oluşmuşlardır (Şekil 4.8.). Öte yandan tek parseller üzerinde de dönüşüm yapılarının görüldüğü söylenebilmektedir. Daha önce de ifade edilen, parsel büyüklükleri ve alan yoğunluk katsayılarına göre inşa edilen bu yapılar, taban oturumları, daire sayı ve metrekaresi ile ortalama bir değer vermek oldukça zor görünebilmekle beraber, ilk evrede inşa edilen tip-7 apartmanlarının görece yoğun ve yüksek bir biçimde inşa edildikleri düşünülmektedir. İkinci morfolojik dönemde dönüşmemiş ve boş olan parsellerde yükselen bu yapılar genellikle iki veya üç katlı yapıların bulunduğu alanlarda yer seçmişlerdir. Yaklaşık on – on altı kat olan bu yapılar her kat iki daire olarak ele alındığında ortalama parsel yoğunluklarını yirmi ila otuz birim kat arttırdıkları düşünülmektedir. İkinci evrede görülen dönüşüm yapıları ise görece daha az yoğunluk getirdiği ifade edilmekle beraber, elbette bu değerlerin de değişkenlik gösterebildiği durumlar söz konusudur. Bu dönemde dönüşümün gerçekleştirilmesi için asgari olarak mevcut daire stokunun en az iki katı kadar yeni daire, ekonomik gereksinimler doğrultusunda, inşa edilmek durumundadır. Sözelimi beş kat ve on dairesel bir yapının dönüştürülebilmesi için minimum her kat iki dairesel on katlı bir yapının inşa edilmesi gerekmekte ve gerçekleştirilecek dönüşüm ile de alanın birim yoğunluğu en az iki kat arttırılmaktadır. Bu durum hem tek parsel düzeyinde gerçekleştirilen dönüşümler hem de çoklu parsel dönüşümleri ile de benzer sonuçlar vermektedir. Bir diğer husus ise serbest yükseklik değeri ile çoklu parsel dönüşümlerinde bu yoğunluğu daha da arttığını ifade etmek mümkündür. Önceki morfolojik dönemde yoğun ve yüksek katlı yapılar geniş cadde ve bulvarlar

üzerinde yer seçmekte iken bu dönemde ise hemen hemen her yol ve cadde üzerinde gerçekleştirilebilmeleri dönemin en kritik gelişmesi olarak yorumlanabilmektedir. Sonuç olarak bu dönem görülen gelişmeler ışığında, birinci morfolojik dönemde tek aile için öngörülen sokak-ada-parcel ölçü ve değerlerinde gerçekleştirilmiş olup, ortalama birim kat yoğunluğunun tam yirmi kat arttırıldığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Dolayısıyla bir birimlik bir alana yirmi birimin yerleşmiş olması; cadde, sokak, kaldırım ve otopark gibi donatılarının kullanım niteliğini oldukça güçlü bir şekilde etkileyecektir. Bu sonucu alanda yer alan bütün ada-sokak örüntüleri göz önüne alınıp düşünülduğünde durumun boyutları daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu gelişmeler karakter-a bölgesinde yaygın bir şekilde görülürken, karakter-b bölgesi ikinci morfolojik dönemde ulaştığı parcel doygunluğu neticesinde üçüncü dönemin yoğunlaştırıcı etkisi kısıtlı sayıda kendisini gösterebilmektedir. Bu dönem içerisinde görülen bir diğer gelişme ise aynı parselde daha çok konut üretebilmek adına gerçekleştirilen konut metrekarelerinde görülecek olan düşüştür. Önceki dönemlerde ortalama yüz elli ila iki yüz metrekare üretilen konutlar artık, altmış ila yüz metrekare olarak oluşacak, kimi durumlarda ise yetersiz gelen oda sayısı balkonların eve dâhil edilmesi ile çözülecektir.

Genel ve ortalama birim ölçüleri ve değerleriyle yapılan bu basit hesaplama şüphesiz ortalama değerleri vermektedir. Alan geneli göz önüne alındığında bu değerlerin çok daha yüksek çıkacağı düşünülmektedir. Bir sonraki bölümde çalışma alanı içerisinde seçilen adalarda hem dönem konut tipolojileri hem de mekânsal kullanımları mercek altına alınacaktır.

4.2. Çalışma Adaları: Yapı-Parsel Örüntüleri

Dönemler içerisinde parsel-kütle örüntülerinin inceleneceği bu bölümde gerçekleştirilecek çalışma için alan içindeki farklı karakter bölgelerinden dört ayrı ada seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu adalar Şekil 4.9'daki şemada gösterilen kırmızı lekeli alanlardır.

Şekil 4.9. Çalışma adalarını gösteren şema (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Dönem tiplerinin varlıklarının sürdürüldüğü bu alanların ikisi karakter-a bölgesinden, diğer ikisi de karakter-b bölgesinden seçilmiştir. Karakter-a'dan seçilen adalardan biri Ordu Caddesi üzerinde konumlanan 1572 numaralı adadır. Bu ada büyük ve küçük parselli alanları ilk dönemden bu yana içerisinde barındırmakla beraber, kesintisiz olarak bir değişim içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Halen ada içerisinde farklı dönemlere ait konut tiplerinin varlığı devam

etmektedir. Bu özellikleri sebebiyle alandaki diğer adalardan ayrıldığı söylenebilir. Bugün ise aktif bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu sebeplerden ötürü seçkide yer almıştır. Bu bölgeden seçilen bir diğer ada ise alanın kuzeyinde konumlanan Stadyum Caddesi üzerinde yer alan 931 numaralı adadır. Bu ada ise birinci morfolojik dönemde dönemin yaygın tipleri ile oluşmuş, ikinci morfolojik dönemde yaşadığı hızlı bir dönüşümle doygunluk noktasına erişmiştir. Üçüncü morfolojik dönem etkileri ise oldukça kısıtlı sayıda gözlemlenmektedir. Bu özellikleri sebebiyle seçimi gerçekleştirilmiştir.

Karakter-b bölgesinden ise yine iki ada incelenecektir. Bunlardan birincisi, yine Ordu Caddesi ile Fuzuli Caddesi arasında yer alan 1463 numaralı adadır. Bu alan ilginç karakter özelliklerine sahiptir. Konut parsel düzenine sahip bu alan özellikle birinci morfolojik dönem sonunda resmi ve idari servisler alan içerisinde bu ada içerisinde yer seçmişler ve varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Öte yandan adanın güneyinde ise konut alanlarının oluştuğu gözlemlenmiştir. Hem resmî kurumların hem de konut alanlarının varlığı parsel düzeninde değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu istisnai özellikleri sebebiyle incelenmesi gerçekleştirilecektir. Bu bölgede seçilen son ada ise 475 numaralı tipik bir karakter-b bölgesi adasıdır. Ada, Fuzuli Caddesi üzerinde konumlanmıştır. Kısa-dar yapısı, her dönemde değişen parsel biçimleri ve farklı dönem konutlarını barındıran karakteristik özellikleri ile seçimi gerçekleştirilmiştir.

Bir sonraki bölümde gerçekleştirilecek olan çalışma ilk olarak karakter-a bölgesinde konumlanan 1572 ve 931 numaralı adalar üzerinden başlayacaktır. Daha sonra karakter-b bölgesindeki adalar incelenmesi tamamlanarak sonuç bölümüne geçilecektir.

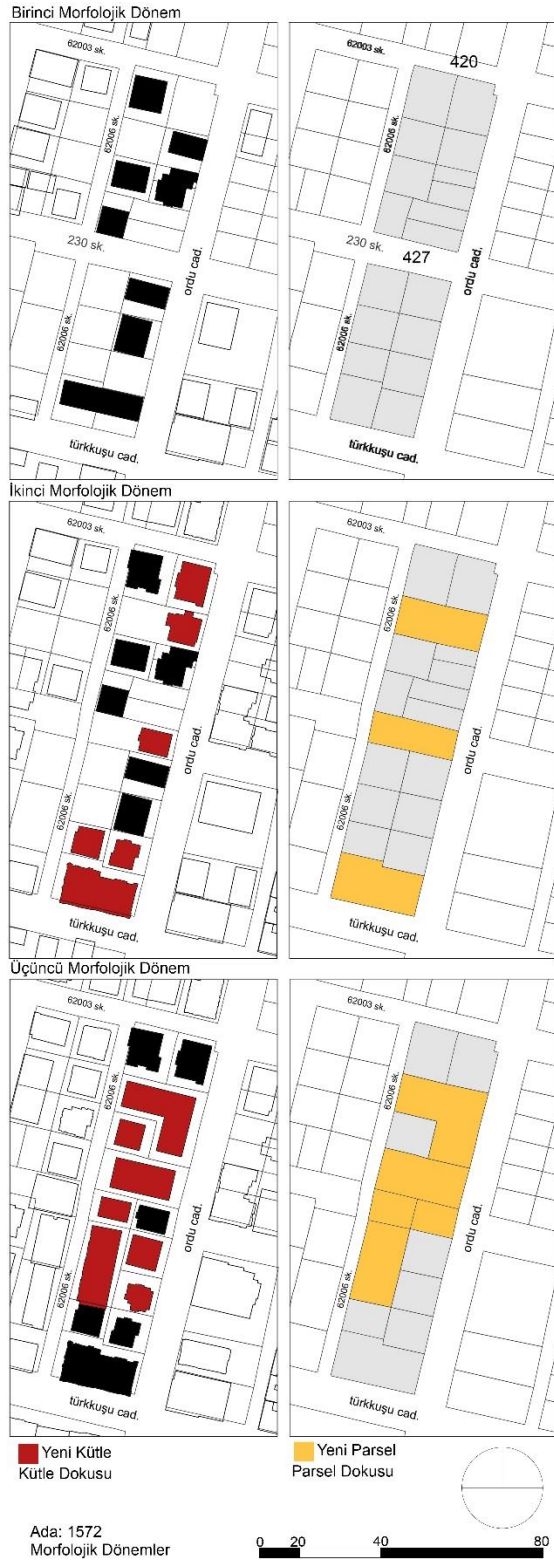
4.2.1. 1572 Numaralı Yapı Adası

Reşatbey'in ilk kuruluş evrelerinde yapılaşma özelliği gösterdiği düşünölen 1572 numaralı yapı adası, üç morfolojik dönem içerisinde de dinamik bir yapılaşma eğilimi içerisinde olmuştur. Alanın aktif bir caddesi olan Ordu Caddesi'nde konumlanan ada (Şekil 4.10), yakın bir zaman aralığına kadar ilk iki dönemin özgün konut dokusunu içermiş olmakla beraber, üçüncü dönemin etkisi ile de yeni bir biçimlenme süreci içerisinde girdiğini söylemek mümkündür.

Şekil 4.10. Günümüz Ordu Caddesi ve 1572 numaralı yapı adasından bir görünüm (Kaynak: Kişisel arşiv).

Yapılaşma karakteri bakımından, birinci morfolojik dönem içerisinde gerçekleşen kütle-parsel ilişkilerinin ise her iki karakter bölge özelliklerini barındırdığı söylenebilmektedir. Orta büyüklükteki parsellerin yanı sıra az sayıda küçük kök parsellerin bulunduğu bu alanda gerçekleşen yapılaşma ise dönemin hâkim iki karakterini de yansıttığı söylenebilir. Bu durumu, tip-1 tipi taban oturumları büyük konutların, karakter-b bölgesi orta ve küçük parsel örüntülerinin yerleşme prensibi ile hareket ettiklerinin söylemek mümkündür. Dolayısıyla tip-1 konut ölçüleri ile adada bulunan orta büyüklükteki parsellerde ayırık düzen bir yerleşim gerçekleştirmelerine rağmen küçük bahçe alanları bırakmışlardır. Görölen bu özelliği, adanın karakter-a ve karakter-b bölgesinin tam kesişim bölgesinde yer almasından kaynaklanmakta olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Reşatbey'in karakter bölgeleri içerisinde üçüncü bir karakterin yani bir 'geçiş adası'nın varlığı gözlemlenebilmektedir.

Şekil 4.11. Adanın üç morfolojik dönem sonunda oluşan konut dokusu ve parsel örüntüsü (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bu dönem içerisinde görülen bir diğer gelişme ise adanın parçalı bir şekilde gelişim göstermesidir. Yapı adası, gerçekleştirilen planlar doğrultusunda 420 ve 427 numaralı iki farklı

yapı adası olarak biçimlenmeye başladığı, Şekil 4.11’de izlenebilmektedir. Bu ikili oluşum belirli bir sokak örüntüsünü oluşturmuş ise de izleyen morfolojik dönemlerde iki adanın birleşimi gerçekleşerek bugünkü halini alacaktır.

Alan içerisinde yukarıda da ifade edildiği üzere, tip-1 konutlarının varlığı ile dönem sonuna doğru tip-3 tipi aile apartmanlarının tekil bir iki örneğinin oluştuğu gözlenecektir. Alanın özgün yapı dokusu ise ikinci morfolojik dönemin ortalarına kadar varlığını sürdürebilecektir.

İkinci dönemin ortaları itibariyle dönemin hâkim konut tipi olan apartmanların inşa edilmeleriyle parsel birleştirme işlemleri gerçekleşmeye başlayacaktır (Şekil 4.11). Öte yandan bu gelişim bu dönem özelliği olarak, daha önce de ifade edildiği gibi oldukça az sayıda gerçekleşecektir. Bu durumun görülebileceği tek parsel ise adanın güneyinde bulunan ve Türkkuşu Caddesi’ne cephe alan tip-6 tipi apartman için gerçekleştirildiği görülmektedir (Şekil 4.11). Diğer bir birleşim ise önceki dönem sokağın kapatılması ile elde edilecek parselde görülecek, sonucusu da önceki dönemin hâkim tipi olan tip-1 için oluşacaktır. Yine bu dönem içerisinde bir iki aile apartmanının yanı sıra, tip-5 tipi apartmanlar boş olan parsellerde inşa edilecektir. Dönem içerisinde gerçekleşmeyen yerine geçme ve dönüşüm müdahaleleri ise üçüncü dönem içerisinde kendisini gösterecektir.

Üçüncü morfolojik dönem bütün yapılaşma özellikleri ile alanda izlenebilmesi mümkündür. Dönüşüm yapıları önceki dönemin doğgun parselleri yerine yine önceki dönemin dönüşemeyen küçük parselli alanlarında yer seçecek böylelikle büyük parselli düzenler oluşmaya başlayacaktır (Şekil 4.11). Dönemin ilk evresinde yani 2000’lerin başına kadar geçen süreçte önceki dönemin apartmanı olan düşük katlı spekülâtif tip-5’ler adanın batısında yer alan 62006 sokakta kök parsellerin birleştirilmesi ile elde edilecektir (Şekil 4.12, üstteki fotoğraf).

Şekil 4.12. İkinci ve üçüncü morfolojik dönem konut dokuları (Kaynak: Yazar).

Dönemin ikinci evresinde ilk gidenler ise Ordu Caddesi üzerinde konumlanan ve alanda birinci dönemden beri varlıklarını sürdürebilen tip-1'ler, yerlerini tip-8'lere bırakmaya başlayacaktır (Şekil 4.12). Yine bu dönem içerisinde tek parsel düzeyinde de dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir.

Üçüncü morfolojik dönem içerisinde gerçekleştirilen uygulamalar ile adanın biçimlenme sürecini tamamladığı söylenebilmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışma ile alanda ikinci ve üçüncü morfolojik dönem tiplerinin hâkim bir şekilde yer aldığı görülebilmektedir. Diğer yandan, bu dönem inşa edilen yapılar genellikle dönemlerinin sonlarına doğru görülen yoğun tiplerden oluşmaktadır. Bu durum ada yoğunluğu büyük bir biçimde arttırdığını ifade etmek mümkündür. Özellikle ikinci dönem yapılarında ise gerek çekme mesafelerine uyulmadığı gerekse parsel yoğunluklarının aşıldığı düşünülmektedir. Sözelimi ikinci dönemde adanın güneyinde yer alan Türkkuşu Caddesi üzerinde, ikişer katlı iki tek aile evinin yerine inşa edilen tip-6 yapısı taban

oturumu beş yüz metrekare üzerinde olup yedi katlı ve her katında dört daire olacak şekilde inşa edilmiştir (bkz. Şekil 4.10). İlk katı işyeri ve ofis kullanımı bulunan yapıda toplam yirmi daire yer almakta olup toplam kapalı alanı dört bin metrekareye yakındır. Yapının yaklaşık parseli ise sekiz yüz metrekare civarındadır. Dolayısıyla yapı emsali yaklaşık olarak parselin beş katı büyüklüğündedir. Yapıda bulunan yirmi konut birimi, işyerleri ve ofisi birimleri göz önüne alındığında ve her iki parselde paylaştırıldığında sadece tek bir parselde yoğunluk artışının 10 birim kat arttırıldığı söylenebilmektedir. Üstelik yapı çekme mesafelerinin uygunluk sağlamadığı Şekil 4.11'e bakılacak olursa rahatlıkla söylenebilmektedir.

Dolayısıyla, ikinci morfolojik dönem yapılarının yaygın olarak benzer yoğunlukları ada içerisinde oluşturduğu söylenebilmektedir. Üçüncü morfolojik dönem yapıları her ne kadar çekme mesafeleri gibi temel değerleri uygulayabilmişse de yine dönüştürdükleri yapı yoğunlukları ve kendi yoğunlukları göz önüne alındığında benzer sonuçları üretmektedir.

Şekil 4.13. Adanın üç mor morfolojik dönem sonucu görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Yazar).

Öte yandan, bu dönem içerisinde, konut yapıları yerine, idari servis yapıları ve geçici konaklama tesisleri alanda inşa edilmişlerdir. Elbette bu durumun arkasında 2000'li yılların ortasında belediyenin gerçekleştirdiği planlarda bu alanın Merkezi İş Alanı (MİA) olarak belirlendiğini ifade etmek mümkündür. Böylelikle konut alanları içerisinde bu yapıların inşa edilmesi olanaklı kılınmıştır. Öte yandan son dönem inşa edilen yapılarda görülen bir durumun daha altını çizmek gerekmektedir. Özellikle tek parsel düzeyinde gerçekleştirilen dönüşümlerle elde edilen yapıların konut katlarında yer alan evlerin metrekare birimlerinin küçüleceği önceki bölümlerde detaylı olarak ifade edilmişti. Bu ada üzerinde gerçekleştirilen bu tip dönüşümlerde de benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sonuç ise yapıların 'ev' olarak kullanılması yerine 'iş yeri - ofis' gibi kullanımlarla değerlendirilmesine yol açmakta ve yeni gelen kullanıcılar eliyle, alan, konut kullanım özelliğini kaybetmektedir.

İfade edilen gelişmeler iki sonucu ortaya çıkarmaktadır; birincisi, alanın iş günleri ve saatlerinde daha yoğun bir kullanımına sebebiyet vermekte ve buna bağlı trafik yükünü muazzam bir biçimde arttırmaktadır. Özellikle ikinci morfolojik dönem yapılarının otopark

alanlarının bulunmayışı, son dönem yapılarının ise getirdikleri birim yoğunluğu karşılayacak düzeyde olmaması ada içerisinde ve yakın çevresinde büyük bir otopark problemini ortaya koymaktadır. Madalyonun bir diğer tarafı ise iş saatleri kullanımı dışında alanın oldukça tenhalaştığı yönünde yapılacak olan saptamadır. Bu durum ise alanda asayiş problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, son iki dönemin yoğunlaştırıcı etkisi ile son dönemin dönüşüm yoluyla kentsel mekânın niteliğini arttıracığı ve sorun çözme iddiası sadece bir iddia olarak kalmış, etkileri yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

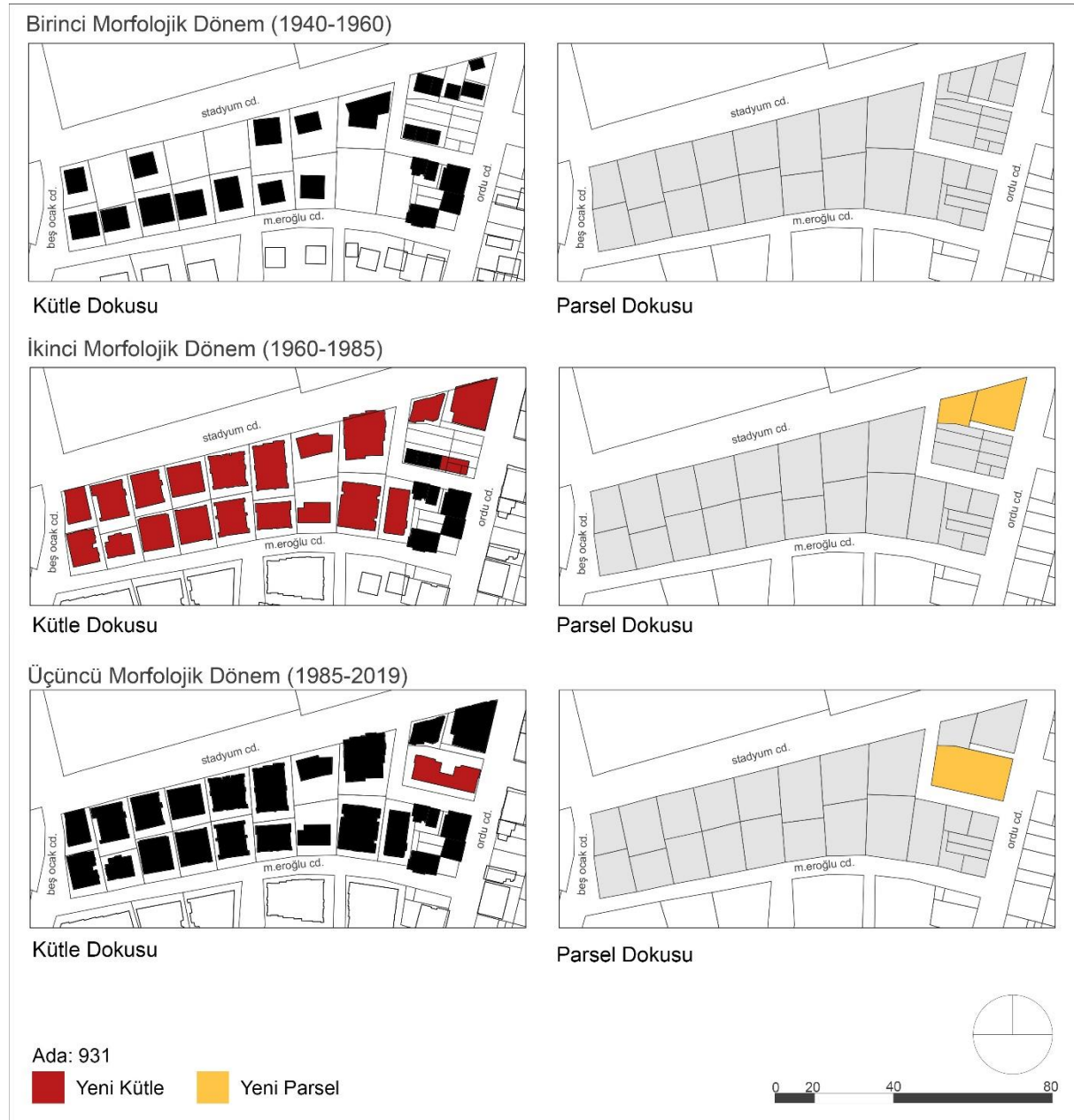
4.2.2. 931 Numaralı Yapı Adası

Alanın kuzeyinde yer alan Stadyum Caddesi üzerinde konumlanan yapı adası, doğusunda Ordu, batısında Beş Ocak Caddesi ile çevrelenmiştir. Güneyinde ise daha düşük dereceli M.Eroğlu Caddesi bulunmaktadır. Yapı adası barındırdığı parsel-kütle karakterleri, oluşum ve dönüşüm hızları göz önüne alındığında alanın her iki karakter bölgesinin özelliklerini taşıdığı söylenebilmektedir.

Şekil 4.14. Stadyum Caddesi ve 931 numaralı yapı adasının görünümü, 2019 (Kaynak: Yazar).

Alan batısında yer alan geniş parsel düzeni ile karakter-a bölgesi içerisinde yer alırken doğusunda karakter-b bölgesinin özgün parsel yapısını barındırmaktadır. Birinci morfolojik dönem içerisinde her iki morfolojik bölgenin özelliklerini barındıran ada, batı tarafında, geniş parseller içerisinde bahçeli tek evlerin oluştuğu Şekil 4.15 aracılığı ile görülebilmektedir. Bu parsellerin, alanın özgün geniş parsel karakterini ve yapılaşma düzenini yansıttığını ifade etmek mümkündür. Adanın doğusunda ise tipik karakter-b bölgesi parsel-kütle ilişkileri görülmektedir. Bu dönem içerisinde kök parsel düzeni ile oluşan adanın yapı stoku ikinci morfolojik dönem sonunda dramatik bir değişim gösterecek ve baştan aşağı yenilenecektir. (Şekil 4.15; Şekil 4.16).

Şekil 4.15. 931 numaralı adanın morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

İkinci morfolojik dönemin spekülatif apartmanları olan tip-5 ve tip-6 yapıları iki dönem arasında, yoğun bir biçimde tip-1'lerin yerine geçerek yeni bir konut dokusunu oluşturacaktır. Ada içerisinde gerçekleşen bu yapılaşmada yol genişliklerini göre bir düzen gerçekleştirildiği de görülen gelişmeler arasındadır. Sözelimi bahsedilen tipler, Stadyum Caddesi'ne bakan parsellerde yedi kat olarak oluşacak, güneyinde kalan ve Stadyum Caddesi'ne göre daha düşük dereceli olan M.Eroğlu Caddesi'nde ise toplamda beş kat olarak inşa edilecektir (Şekil 4.16). Bu durum dönemin TİP İmar Yönetmeliklerinin uyguladığı yol-kat sayısı düzen uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir.

Şekil 4.16. M. Eroğlu Caddesi konut dokusu görünümü, 2019 (Kaynak: Yazar).

Bir diğer gelişme olarak ise karakter-a bölgesi yapı dokusunda görülen değişimin, bu çalışmada sıklıkla ifade edildiği gibi yine kök parseller düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Alanın doğusunda bulunan karakter-b bölge özellikleri barındıran parsellerde ise tipik değişim özelliğini yansıtmakta ve parsel birleştirmelerin gerçekleştirildiği Şekil 4.15’de ifade edilen parsel örüntüleri bölümünden izlenebilmektedir.

İkinci morfolojik döneminin hâkim ve yoğun tipleri ile değişimi görülen alanda, üçüncü morfolojik dönem izleri ise yalnızca tek bir yapının gerçekleştirilmesi ile görülecektir (Şekil 4.15). Bu dönüşüm ise karakter-b bölgesi içerisinde yer alan küçük parsellerin birleştirilmesi ile elde edilecek yapılaşma haklarının elde edilmesi ile sağlanacak ve büyük bir apartman parseli ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan bu yapının görece daha düşük katlı ve yoğunluklu bir tip-7 olduğu söylenebilmektedir. Üçüncü dönemin ikinci evresinde görülen dönüşüm tipleri ise alanda oluşmamıştır. Bunun temel nedeni ise ikinci morfolojik dönem tiplerinin parsel doygunluklarını geçtiğini bilinmesi ve buna bağlı dönüşümü olanaklı kılmaması olarak yorumlanabilmektedir. Sözelimi, ada içerisinde yer alan geniş parsellerin ortalama dört yüz metrekare, yapı taban oturumları ise yine ortalama iki yüz elli metrekare civarlarındadır. Yapılar ise ortalama altı kat olarak ele alındığında kapalı inşaat alanın yaklaşık bin beş yüz metrekare olduğu görülecektir. Bu alan, parsel ölçüleri ile yapılacak olan hesaplama ile ortaya çıkan yoğunluğun yaklaşık dört emsale karşılık geldiği rahatlıkla görülebilecektir. Benzer bir

sonuç 1572 numaralı yapı adasında gerçekleştirilen hesaplamada da bulunduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Bu durum, salt sermaye birikimini ve rantı önceleyen, üçüncü dönem dönüşümlerinin önündeki temel gerekçe olarak sunulabilir. Dolayısıyla, bugünün yapılaşma hakkının 2.4 emsal değeri olduğu düşünülecek olursa, üçüncü dönem dönüşümünün neden gerçekleştirilemediği rahatlıkla görülebilecektir. Dolayısıyla 931 numaralı yapı adası barındırdığı konut dokusu ile ikinci morfolojik dönemin genel fiziksel görünümünü yansıtmaktadır (yukarıda, Şekil 4.16; Şekil 4.17).

Şekil 4.17. Adanın morfolojik dönemler sonucu oluşan görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Yazar).

Her ne kadar yapı gabarilerinin ve yoğunluklarının eşdeğer özelliklerde ve belirli bir düzende oluşturuldukları görülebilse de yukarıda sunulan şekiller aracılığıyla ada içerisinde inşa edilen yapıların yönetmeliklerin belirlediği bahçe çekme mesafelerini ihlal ettiği ve hatta kaldırıma kadar uzandıkları görülebilmektedir. Dolayısıyla oluşan bu durum kentsel mekânın kullanım niteliğini etkileyecek sorunları tetikleyebilecekleri söylenebilmektedir. Tezin takip eden diğer bölümlerinde karakter-b bölgesinde görülen gelişmeler incelenecektir.

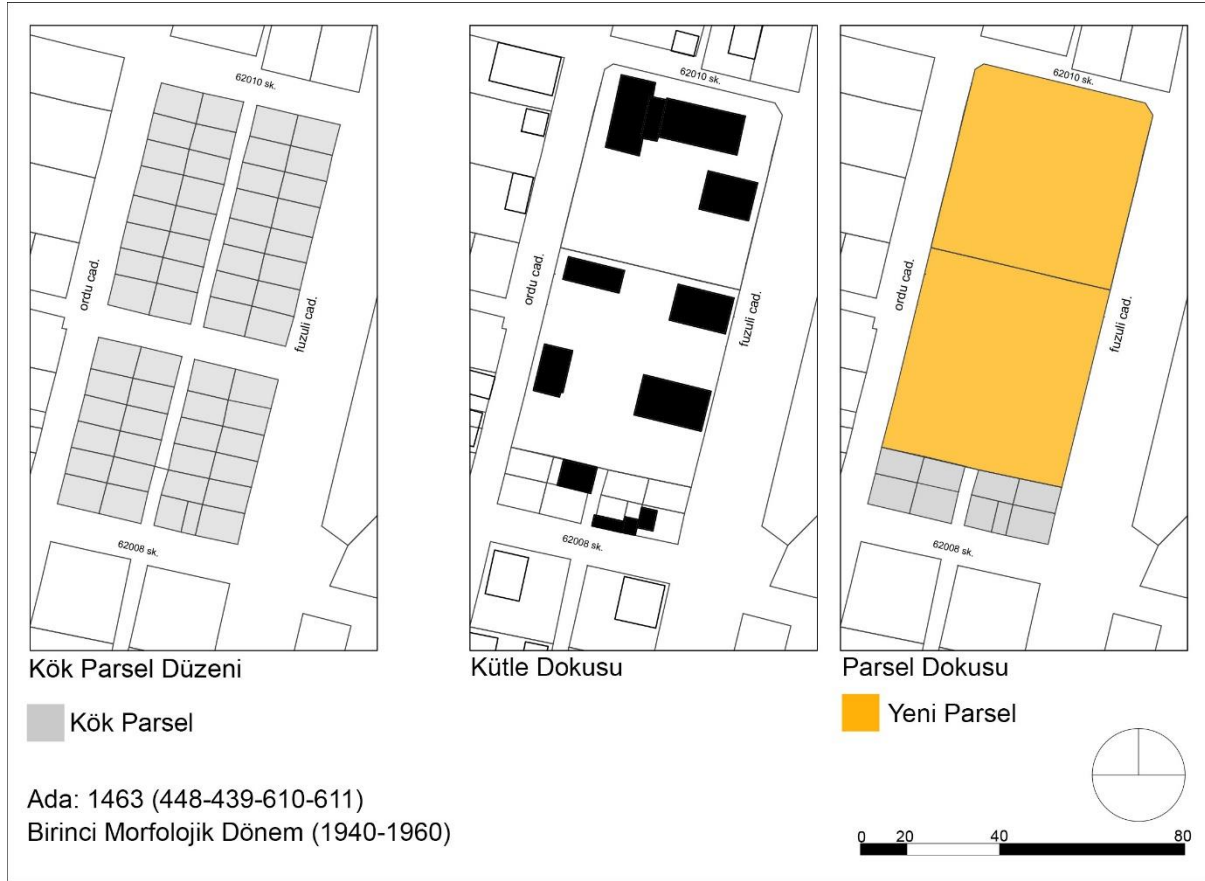
4.2.3. 1463 Numaralı Yapı Adası

1463 numaralı yapı adası, Reşatbey'in morfolojik karakter bölgelerinden bir diğeri olan karakter-b bölgesinde konumlanmaktadır. Özellikle 1950'li yılların ortasından itibaren etkileri görülen iktisadi politikalar neticesinde Reşatbey ve yakın çevresinde, geniş arazi gereksinimleri olan pek çok resmi kamu kurum alan ve kampüslerinin yanı sıra eğitim yapıları gibi alanların o dönem içerisinde yapılaşmanın bulunmadığı bu bölge içerisinde yer seçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu kampüslerden biri de çalışma alanı içerisinde bulunan Orman Bölge Müdürlüğü Kampüsü ile hemen yanında oluşan eğitim yapısıdır.

Şekil 4.18. Orman Bölge Müdürlüğü ve eğitim yapısından bir görünüm, 2019 (Kaynak: Yazar).

Ada, batısında Ordu, doğusunda Fuzuli Caddeleri arasına konumlanmış olup erken dönemlerde konut parsel düzeni olduğu görülebilen dört farklı yapı adasının, sonraki yıllarda resmî kurumların alana yerleşmesi sonucu ile oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bahsedilen kurumların dışında kalan parseller ise adanın güneyinde yer almakta olup, konut kullanımları ile adayı tamamladıkları ifade edilebilir. Parsel düzeni ile ada ve sokak örüntüsünü büyük oranda değişmesine yol açan bu durum Reşatbey'in konut alanları içerisindeki farklı bir biçimlenmeyi temsil etmektedir.

Şekil 4.19. 1463 numaralı yapı adasının birinci morfolojik dönem sonundaki kütle-parsel ilişkisi (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır).

Şekil 4.19'dan da izlenebileceği üzere adanın kök parsel düzeninin oluşturduğu dört ada ve sokak örüntüsü birinci morfolojik dönemin sonunda resmî kurumların yerleşmesi ile farklı bir biçimlenme sürecine evrilecektir. Adanın ortasına, Orman Bölge Müdürlüğü kampüsü ve lojman yapıları, kuzeyine de eğitim yapısı yerleşerek ilk izlerini oluşturacaklardır. Yine şekilde ifade edilen parsel düzeni içerisinde, adanın güneyinde bulunan parsellerin ise kök parsel düzenini koruduğunu görmek mümkündür. Bir iki küçük konut yapısı ile oluşan bu alanlar bir sonraki dönemin etkileri ile yapılaşması gerçekleşecektir.

İkinci morfolojik dönemde ise eğitim ve resmi kurum alanına yeni ek yapıların yerleşmesi görülecektir. Özellikle kampüs içine yerleşen lojmanlar, karakter özelliği bakımından tip-4 tipi konut yapıları ile benzeş özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Öte yandan konut parselleri ise bu dönemin hâkim tipleri olan spekülâtif tip-5 apartmanları yerleşerek dönemi tamamlayacaklardır. Bu dönem konutları için parsel birleştirme gerçekleştirilemeyecek, konutlar yine kök parseller üzerine inşa edilecektir. Dolayısıyla parsel düzenlerinde, ilk dönemde görülen büyük bir değişim gözlenmeyecektir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20. 1463 numaralı adanın ikinci ve üçüncü morfolojik dönemleri (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Üçüncü morfolojik dönem içerisinde ise ada da bulunan eğitim yapısı, farklı bir form ile yenilenecek, kampüs içerisinde de bazı yapıların ayıklanarak küçük bir lojman yapısının geldiği görülecektir. Adanın konut parsellerinde ise yalnızca ikili bir parselin birleştirilmesi ile inşa edilecek bir tip-8 yer alacaktır. Diğer parsellerin ise daha önce ifade edilen doygunluk durumunun oluşması neticesinde dönüşümü olanaklı kılmadığı görülmektedir.

Şekil 4.21. 1463 numaralı adanın konut bölgesinden iki görünüm, günümüz (Kaynak: Yazar).

İlk dönem içerisinde değişen ada-parcel örüntüsü ve ikinci dönem oluşan yoğun spekülasyon apartman tipleri ile resmi ve kamusal servis alanlarının varlığı doğrultusunda üçüncü dönemin dönüştürücü etkisinden birkaç yapı dışında etkilenmemiş olduğu, bu yapıların ise kendi parsel düzenleri içerisinde gerçekleşmiş olması ile parsel düzenlerine etki etmediği

görülmektedir. Dolayısıyla bu dönem içerisinde parsel-kütle davranışlarının en az deđiştđđi adalardan bir tanesi olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 4.22. Adanın morfolojik dönemler sonucu oluşuna görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv).

Reşatbey'in konut alanları içerisinde yerleşen bu kullanımların her ne kadar konut alan sürekliliğini kesintiye uğratan bir görünüme sahip olduğu düşünülse de gerek oluşan yeni büyük parsel düzenine yerleşen yapı yoğunlukları gerekse konut alan yoğunlukları itibariyle alan ve yakın çevresine yoğunlaştırıcı bir etkisi olmadığı gibi tam tersi bir etki yaptđđını düşünmek mümkündür.

4.2.4. 475 Numaralı Yapı Adası

Yapı adası, erken dönem biçimlenmeleri ile süreç içerisinde geçirdiği değişimler ve özellikle bugüne kadar koruyabildiği ilk tipleri ile sonraki dönem tiplerinin aynı ada içerisinde yer alması yönleriyle diğer karakter-b bölgesi adalarından ayrılmakta olduğu ifade edilebilmektedir.

Şekil 4.23. 475 numaralı adanın konut dokusundan bir görünüm, 2019 (Kaynak: Yazar).

Şekil 4.23'den izlenebileceği üzere, geçirdiği dönüşümler sebebiyle ada içerisinde bugün üç morfolojik dönemin tipleri görülebilmektedir. Fotoğrafta önde görülen tip ise bu çalışmada tip-1 olarak tanımlanmış konut modelinden bir örnek olarak halen varlığını sürdürebilmektedir. Bu konutlar, adanın Fuzuli Caddesi'ne cephe alan parsellerde yer almaktadır.

Adanın birinci morfolojik dönemi içerisinde oluşmuş bu yapıyla beraber elbette dönem içerisinde, bir diğer hâkim konut yapısı tip-2 de yer almaktadır (Şekil 4.23). Bu yapılar çoğunlukla adanın iç dar sokaklarına cephe alan parseller içerisinde inşa edilmişlerdir. İlk dönemi tipik yerleşme özelliği tamamlayan ada, ilk büyük değişimini ise ikinci dönemde yaşayacaktır.

Şekil 4.24. 475 numaralı adanın dönemler içerisindeki kütle-parsel ilişkileri (Kaynak: Yazar).

İkinci morfolojik dönemin apartman yapıları gerek Fuzuli Caddesi'ne cephe alan parsellerde gerekse iç sokak cepheli parsellerde, önceki dönemin küçük parselleri birleştirilerek ilk oluşumunu gerçekleştirecektir. Bu yapılar yükseklikleri ve parsel kullanımları ile tip-6 konutlarına işaret etmektedirler. Bu yapılar şekil 4.25'te görülebilmektedir.

Şekil 4.25. 475 numaralı adanın konut dokusu, 2019 (Kaynak: Yazar).

Bu dönem içerisinde yedişer katlı inşa edilen bu iki yapı ortalama olarak adanın kullanım yoğunluğunu yirmi sekiz birim yoğunluk arttırmışlardır. Şekil 4.24 ve Şekil 4.25’de sunulan görsellerden de izlenebileceği üzere bahçe mesafelerinin yine ihlal edildiği görülecektir. Fakat adanın asıl yoğunluğunu arttıran yapı ise üçüncü morfolojik dönem içerisinde inşa edilecektir.

Üçüncü dönemin ilk evresinde ortaya çıkan tip-7 konut yapısı, adanın kuzeyinde yer alan küçük parsellerin birleşimi ile elde edilebilecektir. Bu yapı Şekil 4.25’te sunulana ikinci fotoğraftan da görülebileceği üzere tam on yedi katlı olarak inşa edilmiştir. Yine her katında iki dairenin bulunduğu yapının getirdiği kullanım yoğunluğu ise yaklaşık olarak otuz dört birim kattır. Öte yandan her ne kadar komşu parselinde bulunan tip-6’lar ile çekme mesafeleri ihlal edilmemiş gibi dursa da yola gerek Cephe aldığı Fuzuli Caddesi’ne gerek kuzeyinde bulunan 62018 sk.’a çekme mesafeleri ihlal edilerek inşa edilmiştir. Buradan hareketle, her iki dönemde oluşmuş yapıların gerek yoğunlukları gerekse yapı yönetmeliklerine uymayan yerleşimleri ile ada üzerinde ve yakın çevresinde sağlıksız bir yapılaşma örneğini teşkil ettikleri ve mekânsal niteliği olumsuz etkiledikleri söylenebilmektedir. Oluşan bu durumu genel olarak pek çok karakter-b bölgesi yapı adaları için söylemek mümkündür. Üç dönem sonucunda ortaya çıkan bu durumun en net fotoğrafı, aşağıda Şekil 4.26 aracılığıyla izlenebilmektedir.

Şekil 4.26. Adanın morfolojik dönemler sonunda oluşan görünümü, 1960-2019 (Kaynak: Kişisel arşiv).

Bir karakter-b bölgesi olan ada gerek geçirdiği biçimsel dönüşümler gerekse yoğunluklarının artışı yönünde, bölgedeki adalar ile benzer bir sonucu üretmektedir. Karakter-a bölgesinde yaygın olarak kök parseller üzerinde gerçekleşen dönüşümler, bu örnekte de ifade edildiği gibi çoklu parsel birleştirme eylemi sonucu elde edilebilmektedir. Dolayısıyla daha küçük dereceli yollara ve daha küçük ada yapılarına sahip karakter-b bölgesi, dönemlerin biçimsel etkilerinden daha fazla etkilendiklerini ifade etmek mümkündür.

4.3. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, Reşatbey 'de varlığı gözlemlenebilen iki farklı karakter bölgesinde yer alan ada-parcel-kütle örüntülerinin değişimi, önceki bölümlerde ortaya çıkarılan üç farklı morfolojik dönemin oluşturduğu konut tiplerinin, alanın mekânsal örüntülerine olan etkileri incelenmiştir.

Bu inceleme ise farklı karakter bölgelerinden seçilen dört farklı ada ile gerçekleştirilmiştir. Karakter-a bölgesinden çoğunlukla büyük parsellerin bulunduğu adalar olan 1572 ve 931 numaralı yapı adaları seçilmiştir. Öte yandan bu adalar içerisinde yine karakter-b bölgesi özellikleri görülebilen kütle-parcel dokularının olduğu da görülebilmektedir. Her iki karakteri barındırmaları sebebiyle bu alanlar 'geçiş adaları' olarak tanımlanmış ve heterojen bir yapılaşma özelliği sergiledikleri görülmüştür.

Karakter-b bölgesinden ise 1463 ve 475 numaralı adalar seçilmişlerdir. 1463 numaralı ada erken dönem içerisinde yapılaşma özelliği göstermemiş olsa bile, bu özelliği ile ikinci morfolojik dönemde kamusal kullanımların bu alan içerisinde yer seçmesine olanak vermiş, konut için üretilen parsellerin, geniş alanlara ihtiyaç duyan yapılar için geniş parcel dokularına evrilmesine sebebiyet vermiştir. 475 numaralı ada ise tipik bir karakter-b bölgesi alanı olarak incelenmesi tamamlanmıştır.

Seçkide yer alan her dört ada içerisinde de her dönemin özgün yapılaşma özellikleri görülmüştür. Bu doğrultuda, birinci morfolojik dönem olarak tanımlanan ilk dönem yine bahse konu adalarda dönemin gereksinimleri doğrultusunda özgün konut tip ve dokularının kök parseller üzerine inşa edildiği rahatlıkla söylenebilmekte ve ada-parcel örüntülerinin gerçekleştirilen planlar doğrultusunda oluşmaya başladığı görülmektedir.

İkinci morfolojik dönemde ise ortaya çıkan konut tipleri ise adaların genel biçimsel özelliklerine yoğun etkileri görülmemekle beraber bazı adalarda parcel birleştirmeler veya kapanan yollar neticesinde oluşan yeni parseller ile yeni yapı adalarının olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun en belirgin olarak görülebileceği ilk alan ise 1572 numaralı yapı adasıdır. İki farklı ada ile oluşumuna başlayan alan bu dönemde gerçekleştirilen düzenleme ile tek bir yapı adasına dönüşmüştür. Bu alanların bir diğeri ise 1463 numaralı yapı adasıdır. Bu ada da dört farklı yapı adasının bir araya getirilmesi ile tek bir ada oluşturulmuş yine bu alan içerisinde hem kamusal kullanımlar hem de konut kullanımları yer almıştır.

Bu dönemin konut tipleri ise 'yoğunlaştırıcı tipler' olarak mevcut parcel örüntülerine büyük değerlerde yoğunlukları, ada-sokak örüntüleri değiştirilmeden getirmişlerdir. Bu tipler karakter-a bölgesinde yine kök parseller üzerinde ilk dönemde boş kalan parseller üzerinde oluşurken, karakter-b bölgesinde ilk dönemin dokuları yerine geçmişlerdir. Bu bölgede bu faaliyetin gerçekleştirilmesi ise parcel birleştirmelerine yol açmış ve parcel örüntülerine değişimine sebebiyet vermiştir.

Gerek karakter-a gerekse karakter-b bölgelerinde görülebilen bu değişimler her iki bölgede yer alan adaların yoğunluk birimlerini arttırmış olsa da karakter-b bölgesinde bu etkinin çok daha fazla yüksek değerlerde oluştuğunun altı çizilmiştir. Bu dönem ada-parasel örüntülerinin doygunluğunun oluşmaya başladığı görülebilen bir diğer gelişmele beraber her iki dönemin konut dokusunu da içerisinde barındırmaktadır.

Üçüncü morfolojik dönemde ise birinci morfolojik dönemin düşük yoğunluklu dokusunun dönüştürüldüğü dönemdir. Bu dönemin tipleri içinse her iki bölgenin adalarında da parsel birleştirmeler gözlemlenmiş ve parsel örüntüleri bir kez daha değişime uğratılmıştır. Bunun açık bir şekilde görüleceği alanlar ise 1572 ve 475 numaralı adalardır. 1572 numaralı ada da bu döneme kadar ulaşmayı başarabilmiş ilk dönemin son konutları da dönüştürülerek alanın kullanım yoğunluğu iki kat daha arttırılmıştır. Bu oluşumlar içinse büyük ölçüde parsel birleştirmelerinin gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Bu alan içerisinde ikinci dönemin yoğunlaştırıcı tiplerin dönüştürülmesi mümkün olmamıştır. 475 numaralı ada da ise yine birinci dönemin konutları yerine oldukça yüksek yoğunluklu konutların geçtiği gözlemlenmiştir. Her iki ada da benzer biçimde biçimlenmiş olsa bile özellikle bir karakter-b bölgesi konut alanı olan 475 numaralı ada da yoğunluğun oldukça yüksek değerlerde oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Seçkide yer alan diğer iki adadan birincisi olan 931 numaralı ada ikinci dönemin yoğunlaştırıcı tipleri ile tamamen doygunluk noktasına ulaşmış ve dönüşeme olanak vermemiştir. Bir diğeri olan 1463 numaralı ada ise kamusal kullanımların varlığı sebebiyle üçüncü dönemden en az etkilenen alanlardan bir diğeri olmuştur.

Üç dönem içerisinde görülen değişimlerin en çarpıcı etkileri ise ikinci ve üçüncü dönemde konut dokuları üzerinde gerçekleştirilen değişimlerde ortaya çıkmışlardır. İlk dönemin mevcut ada-sokak örüntüleri üzerinde gerçekleştirilen bu değişimin etkileri ise her iki bölgenin konut alanlarında yoğun bir şekilde gözlemlenmiş ve salt niceliksel değerleri önceleyerek sağlıklı bir yapılaşmanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Karakter-a bölgesinde yer alan dokular, gerçekleştirilen bu değişimlerden ada-sokak örüntülerinin nispeten daha geniş ve elverişli olması sebebiyle daha az etkilenmiş gibi görülebilsede parsel kullanım yoğunluklarının en az yirmi birim kat arttırıldığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Öte yandan asıl dramatik değişim ise karakter-b bölgesi alanlarında gerçekleştirilmiş, alanın parsel düzeyinde yoğunlukları kaba bir hesaplama en az otuz birim kat arttırıldığı görülmüştür. Öte yandan bu alanda yer alan ada-sokak örüntülerinin ve özellikle yol derecelerinin daha düşük olduğu göz önüne alınırsa bu yoğunluğun çok daha fazla çıkabileceğini söylemek oldukça mümkün görünmektedir.

5. SONUÇ

Reşatbey'in Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar olan süreci içerisinde, konut alanlarının ve yapı döngü süreçlerinin irdelendiği bu çalışma, kentsel morfoloji alanın kavramsallaştırdığı, tarihsel-coğrafi ve tipo-morfolojik yöntemlerinin kimi zaman ayrışan ancak çoğunda ise iç içe geçen çözümlene yöntemleri kullanılarak farklı ölçeklerde gerçekleştirilmiştir. Konut/yapı döngülerinin çözümlenmesini olanaklı kılan tarihsel yaklaşım, alanın farklı zaman dilimlerinde oluşan biçimlenme evrelerine ve bu evreleri belirleyen kültürel, siyasal ve ekonomik gelişmeler ile kurulan sebep-sonuç ilişkiseliliği ile ortaya konmuştur. Tipolojik yaklaşım ise bu evrelerin ürettiği ve kentin en temel bileşeni olarak varsayılan yapı ve açık alanlarının oluşturduğu hücreleri, yani tipleri, ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle, Reşatbey Mahallesi'nin temel olarak; üç farklı morfolojik döneme, iki farklı morfolojik karakter bölgesine ve bunlar içerisinde çıkarılan sekiz farklı konut tipiyle biçimlendiği rahatlıkla söylenebilmektedir (Tablo 5.1). İfade edilen bu dönemleri etkileyen süreç ve gelişmeler ise kent tarihinde biraz daha geri giderek okumaya çalışmak faydalı olabilecektir. Bu doğrultuda, gerçekleştirilen bu tez çalışmasının sonuçları aşağıda sıralanmıştır.

Tablo 5.1. Reşatbey'in Tipo – Morfolojik Konut Dönemleri

Dönemler	Yıllar	Etkenler	Konut Tipleri	
Birinci Morfolojik Dönem	Oluşum Yılları:1940-1960	Cumhuriyet Modernizmi	Tip-1	1-2 Kat
			Tip-2	1-2 Kat
İkinci Morfolojik Dönem	Birikim Yılları:1960-1985	Ekonomik Gelişim ve Göç	Tip-3	2-4 Kat
			Tip-4	4-6 Kat
			Tip-5	4-6 Kat
			Tip-6	6-10 Kat
Üçüncü Morfolojik Dönem	Dönüşüm Yılları:1985-2019	Neoliberal Politikalar	Tip-7	10-15 Kat
			Tip-8	10-15 Kat

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulması ertesini gerçekleştirilen modernleşme müdahalelerinin kökleri ise Adana kent mekânında ondokuzuncu yüzyıl sanayi çağının etkilerine kadar uzandığı ifade edilebilmektedir. Bu dönemde yabancı sermaye eliyle

gerçekleştirilen sanayileşme ile kentin büyüme eğilimi içerisinde olduğu görülebilmekte ve oluşan gereksinimler doğrultusunda gerçekleştiren mekânsal müdahaleler, kentin erken evrelerde tanıştığı ilk ‘modern müdahale’leri olarak okunmaktadır. Bu müdahaleler ise oluşturulan yeni kamusal ve kurumsal kullanım alanları ile kısıtlı kalmış; yeni konut tiplerinin ve konut alanlarının oluşmadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, Avrupa’da sanayileşme ile eşzamanlı olarak ele alınan konut meselesi üzerine geliştirilen düşünce ve uygulamaların Adana kentinde gerçekleşmediği rahatlıkla söylenebilmektedir. Konutun ciddi bir mesele olarak ele alınması içinse Cumhuriyet’in ilanı ertesini gerçekleştirecek olan uygulamalar beklenecektir.

Kurucu aşama olarak ifade edilen bu dönem içerisinde, kentte gerçekleştirilen rasyonel planlama faaliyetleri ile kentin büyütülmesi ve yeni konut alanlarının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, farklı kişiler tarafından birkaç farklı planın yapıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen faaliyetlerden biri Hermann Jansen’in kent için hazırladığı planlardır. Bu faaliyetler ile kentin gelişim örüntüsünü belirleyen Jansen olduğu görülebilmekle beraber, kentte Jansen’den önce, kim tarafından hazırlandığı tam olarak bilinmeyen bir başka planın hazırlanmış ve hatta kısıtlı bir şekilde uygulamaların gerçekleştirildiği gerek dönemin gazetelerinde yer alan kadastro faaliyetlerinin varlığı, gerekse Jansen planının kabulünden önce gerçekleşen yapılaşma faaliyetlerinin görülmesi ile söylenebilmektedir. Bu uygulamaların gerçekleştirildiği ilk konut alanının ise açıkça Reşatbey Mahallesi olduğu görülebilmektedir. Bu planın öngördüğü ada-parcel düzenlemeleri ve mevcut yapılaşmanın gerçekleştirildiği düzeyde korunup, Jansen plan önerileri ile geliştirilmesi olanaklı kılınmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Reşatbey’in konut alanları, bu ilk evrelerden itibaren alanın doğu ile batısı arasında farklı ada-parcel ve yol örüntüleri ile oluşumuna başlamış ve morfolojik bölgelerin ortaya çıkmasının zemini hazırlanmıştır. Dolayısıyla alanda her iki planın etkileri olduğu ve bu etkiler doğrultusunda biçimlendiği açıkça ifade edilebilmektedir.

Bu gelişmeler ışığında olduğu görülen ilk dönem bu tez kapsamı içerisinde ‘oluşum yılları’ olarak adlandırılan 1940-1960 yıl aralıkları olarak ele alınan birinci morfolojik dönemdir. Dönemin konut tipleri ise tip-1 ve tip-2 olarak tanımlanan, sırasıyla karakter-a ve karakter-b bölgelerinde görülen, az katlı, düşük yoğunluklu, bahçeli-bahçesiz olarak inşa edilen tek aile evleridir. Özellikle bu dönemin ilk on yıllık evresinde Cumhuriyet estetiğini temsil ettiği düşünülen batı tipi modern konut tipleri ise gerek iktisadi gerekse inşaat teknolojisinin kısıtlılığı gibi gerekçelerle inşa edilememiş oldukları düşünülmektedir. Bunların yerine, geleneksel biçimsel özelliklerin sadeleştirilmiş halleri olarak inşa edilen konutlar, melez yapılar olarak oluşmuşlardır. Bahsi geçen modern konutlar ise dönem içerisinde oldukça az sayıda üretimleri gerçekleşmiş, dolayısıyla yaygın bir tip olarak ele alınmamışlardır. Arzulanan değişimlerin dönem içerisinde planlama faaliyetleri ile üst ölçekte kısmi olarak gerçekleştirildiği görülmüşse de alt ölçeklerde ve yapıların mimari karakterlerinde tam olarak inşa

edilemedikleri görülmüştür. Öte yandan ikinci on yıllık evrede ise dönemin gelişmeleri doğrultusunda alınan yoğun göçler ile yapılaşmanın kent genelinde hızlandığı görülebilmektedir. Bu durum neticesinde kentte enformel konut alanlarının oluğuğu gözlemlenmişse de Reşatbey 'de bu tip bir yapılaşmanın gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen planlama faaliyetleri sonucu üretilen ada-parcel-yapı dokularının tutarlı ve nitelikli bir yapılaşma önceliği içerisinde inşa edilebilmiştir. Ancak bu dönemin sonuna doğru görülen gelişmeler, bir sonraki dönemin yoğun yapılaşma pratiklerinin zeminini hazırlamıştır.

İkinci morfolojik dönem olarak ele alınan 'birikim yılları' ise 1960-1985 yıl aralıkları olarak değerlendirilmiştir. Bu sürecin konutu ise şüphesiz apartman yapılarıdır. Dönemin hâkim tipleri ise tip-3, tip-4, tip-5 ve tip-6 olarak belirlenen yapılardır. Tip-3 ve tip-4'ler dönemin ilk evresinde inşa edilen oldukça mütevazı aile apartmanları olduğunun altı çizilmekle beraber, dönemin ilk spekülâtif yapıları olduğu belirtilmiştir. Bahsedilen bu yapılar ağırlıklı olarak dönemin ilk on yıllık evresinde, bir önceki dönemin boş kalan kök parseller içerisinde inşa edilmişlerdir. Dönemin ikinci evresinde inşa edilen tip-5 ve tip-6'lar ise tamamıyla spekülâtif amaçlarla üretilmiş olan yüksek yoğunluklu yapılar olarak belirlenmiştir. Bu dönemin bütün tipleri her iki karakter bölgesinde de inşa edilmişlerdir. Yanı sıra, karakter-a bölgesinde gerçekleştirilenler kök parsel düzeyinde gerçekleşmişlerse de karakter-b bölgesinde inşa edilenler için parsel birleştirmeler sonucu oluşmuşlardır. Dolayısıyla parsel-yapı dokuları ve düzenlerinin bu dönem içerisinde değişmeye başladığına altı rahatlıkla çizilebilmektedir. Bir önceki dönemde oluşan konut dokuları içerisinde kendisine yer seçen bu dönem konutları için yeni bir yerleşme planının oluşturulmadığı ve mevcut örüntüler üzerinde inşa edildikleri görülmüştür. Dolayısıyla kentsel mekânın niteliğini olumsuz yönde etkileyecek gelişmelerin temelini bu dönemde atıldığını söylemek oldukça mümkündür.

Bunlarla beraber, dönemin ikinci evresinde görülen tip-5 ve tip-6'lar her ne kadar cadde/sokak ölçüleri göz önüne alınarak inşa edilmiş olsalar da dönemin yapı yönetmeliklerinin belirlediği temel değerleri ihlal ettiği belirlenmiştir. Yine parsel düzeyinde kullanım yoğunluklarını en az on birim kat arttırdıkları ve parsel kullanım yoğunluklarının yaklaşık dört birim olarak inşa edildikleri basit hesaplamalar ile ortaya konmuştur. Bu yapılaşma dokusunun yasal dayanağı ise 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu olduğu düşünülmektedir. Bu kanun ile mevcut mülkiyet haklarını parsel üzerinde inşa edilen yapıların her bir katına dağıtmış ve konutun piyasada işlem görebilen bir nesne haline gelmesi sağlanmıştır. Bu gelişme ise konutun kullanım değerinden ziyade değişim değerini önceleyen bir değerler silsilesinin benimsenmesi ortaya çıkarmıştır. Konut artık niteliğin öne çıkarıldığı bir tasarım nesnesi olmaktan çıkacaktır. Bu özellikleri itibariyle sağlıklı bir yapılaşmayı temsil ettikleri ve bir sonraki dönem gelişmelerine örnek teşkil ettikleri görülmüştür.

Üçüncü ve son dönem ise 'dönüşüm yılları' olarak değerlendirilmiş olup 1985'den günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönem görülen hâkim konut tipleri ise tip-7 ve tip-8 olarak tanımlanmışlardır. Tip-7'ler yine bu dönemin ilk evreleri olarak ifade edilen 2000'li yılların başına kadar olan süreçte ortaya çıkmışlardır. Oldukça yüksek yoğunluklu olarak inşa edilen bu yapılar, karakter-a ve karakter-b bölgelerinde arta kalan birinci dönem konutları yerine ve oldukça yakın bir tarihte inşa edilmiş olan düşük yoğunluklu aile apartmanlarının dönüştürülmesi sonucu elde edilmişlerdir. Dönem tanıklıkları ile yapılan görüşmeler neticesinde nasıl ortaya çıktıkları konusunda görüş birliğine varılamayan bu konutların üretilebilmesine olanak sağlayan imkânları 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanununun yerele devrettiği yasal yetkilerini içeren metnin satır aralarında, noktalama işaretlerinde, parantez içlerinde ve belediye meclis salonlarında aramak gerekmektedir. Bu dönemin ikinci evresinde ise yani 2000'li yılların ortası itibariyle yeni bir apartman olan tip-8'ler ortaya çıkmaktadır. Bu yapıların ortaya çıkışını hızlandıracak yasal düzenleme ise 6306 sayılı 'Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun' olduğu gerçeği şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde söylenebilmektedir. Getirilen bu yasal koruma ile artık kentsel mekânın ve konutun niteliği özel iştiraklere devredilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse, yapan, denetleyen ve kullanan bütün aktörler bu dinamiklerin belirlediği çerçeveler içerisinde hareket etmek zorundadır. İnşa edilen/edilecek her binanın alan içerisinde göz kestirilecek herhangi bir yerinde, herhangi bir boyutta ve herhangi bir zamanda oluşmasını sağlayacak tek kural ise piyasanın belirleyeceği spekülasyon zincirine bağlıdır. Dolayısıyla bu tesadüflerin oluşturabileceği sonsuz sayıda kombinasyonun yine sonsuz sayıda oluşabilecek sonuçları üzerinden nitelikli bir planlama ve mimarlık tanımı yapmak olanaksız hale gelmektedir. Gözden kaçırılan ise çeşitlilik olarak varsayılan bu durumun sözde zenginliğinin yol açacağı sonuçlardır. Ortaya çıkacak olan bu sonuçlar ise sadece bu dönemin özüne yönelik kapsamlı bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilmekte ve önemli bir çalışma konusu olarak belirmektedir.

Bu dönem içerisinde inşa edilen tipler ise yine bir önceki dönemin pratikleri gibi yeni bir yerleşim planı ve düzenleme olmadan, birinci morfolojik dönemin oluşturduğu ada-parcel örüntüleri üzerinde yer seçmişler ve yine bir önceki dönemin parsel kullanım yoğunluklarına on birim kat daha eklenerek bu dönem içerisinde her bir parselin ortalama kullanım yoğunluğunu başlangıcından bu yana yirmi birim kat arttırmışlardır. Ada-parcel örüntülerinin değiştirilmeden, mevcut dokuların parsel düzeyinde yıkılıp yerlerine daha yoğun bir şekilde inşa edilen bu yapıların mekânsal niteliği arttırmayı hedeflemediği ise oldukça açıktır. Çalışma içerisinde pek çok defa dile getirildiği gibi bu hesaplamalar ortalama değerleri temsil etmektedirler. Yapılacak detaylı bir çalışma ile bulunan ortalama değerlerin çok üzerinde bir sonuçla karşılanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma neticesinde, aynı alan içerisinde, morfolojik dönemlerin, karakter bölgelerinin ve bu dönemlere ait farklı konut tiplerinin varlığı ise Reşatbey'in dinamik bir kentleşme deneyimi yaşadığına işaret etmektedir. Bu olgu ise yaygın bir şekilde bilinen bir gerçeklik olan Türkiye kentlerinin hızlı kentleşme pratikleriyle benzerlik göstermektedir. Örtük veya açık pek çok sebeple ilişkilendirilebilecek bu durum ise temelinde kentlere olan yoğun göç ve sonuçlarıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan birinci morfolojik dönemin konut üretim amaçları içerisinde, göçün olası etkileri yerine, Cumhuriyet'in modern kent ve konut tahayyüllerinin etkisi olduğu görülmekle beraber izleyen yıllarda göç hareketlerinin kentin ve dolayısıyla Reşatbey'in biçimlenme süreçlerinde biçimsel değişimlere ciddi etkileri olduğu söylenebilmektedir. Şüphesiz göç olgusu, Türkiye'nin çok uzun süredir farklı boyutlarla ele alınarak tartışa geldiği bir konu olmakla beraber bu durumun ortaya çıkmasının sebepleri üzerinde tam bir uzlaşmaya varıldığını söyleyebilmek oldukça zordur. Yine de temel olarak ülke genelinde benimsenen ekonomi politikalarıyla ilişkilendirebilmek oldukça olası görünmektedir.

Buradan hareketle, yaşanan hızlı kentleşme deneyimi her yeni konut tipleri için mevcut ada-parcel örüntüleri değiştirilmeden ve yeni bir yerleşim planı ve tasarımı yapılmadan gerçekleştirilmiş ve sonuç olarak niteliğin öncelenmediği kentsel mekânların oluşmasına sebebiyet vermiş ve sağlıklı bir yapılaşmanın oluşmasını sağlamıştır.

Süreç içerisinde ortaya çıkan morfolojik dönemlerin sonuçlarından da izlenebileceği üzere, kentin üzerinde oluşan bu baskıya, planlama faaliyetlerinin- Türkiye şehircilik yazınında sıklıkla ifade edildiği gibi - geriden geldiği ve konut üretim süreçlerini kontrol edemediği, Reşatbey üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada da bu etkilerin görüldüğü söylenebilmektedir. Bu değerlendirme, planlama faaliyetlerinin kapsamlı bir incelemesi ile ulaşılmamış olsa da erken dönemlerden bu yana ada-parcel örüntülerinin yani yerleşim düzenlerinin değiştirilmeden sadece yapıların değişmiş olması, planlamanın, oluşan ihtiyaçlara ve yeni konut tiplerine uygun örüntüleri üretememiş olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, planlamanın geriden geldiği veya oluşan ihtiyaçlara anlık çözümler ürettiğine dair bir saptama yapılabilmektedir.

Bu bağlamda, Erken Cumhuriyet'in kapsamlı, uzun erimli ve nitelikli planlama ve modernleşme politikaları oldukça dar bir zaman aralığına sıkışacak, nitelik arayışının ön plana çıkarıldığı bu yaklaşımın yerine ise oluşan sorunlara, parçalı, kısa erimli ve niceliğin ön plana çıkarıldığı bir planlama anlayışının benimsenip, yerleşik bir anlayışa dönüştüğü yaşanan hızlı değişimler aracılığıyla görülebilecektir. Bu durum ise kentsel mekânın, bitimsizce yeniden ve yeniden üretilerek bir yap-boz tahtasına dönüştürmesine ve dolayısıyla sağlıklı bir biçimde şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu dönemler içerisinde çıkarılan mekânsal yasa ve yönetmelikler, mevcut sorunları çözmeye iddiasından uzak olmakla beraber, mekânsal kararları

piyasa aktörlerine terk etmiş ve süreçleri hızlandırıcı özellikler barındıran yasal bir zırhtan öteye gidemediği görülmüştür.

Erken Cumhuriyet döneminin oldukça kısıtlı imkânlarıyla belirli bir ölçüde gözetilen mekânsal niteliğin, izleyen yıllarda iktisadi ve teknolojik gelişmeye rağmen, mekânsal niteliğin tersi yönde ilerlemesi ise oldukça düşündürücüdür. Dönemler içerisinde görülebileceği üzere konut alanlarının parça-bütün ilişkileri içerisinde değerlendirilmediği ise oldukça açıktır. Bu duruma getirilecek temel önerme ise kentsel mekânın parça-bütün ilişkilerinin nitelikli ve bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi ve her yeni konut dokusu için yeni bir yerleşim planının üretilmesi gerekliliğidir.

Bu bağlamda getirilebilecek bir diğer önerme ise kamu denetiminin nitelik arayışını öne çıkaran politikalar ile belirlenmesi ve mekânsal kararların piyasa dinamiklerinin inisiyatifine bırakacak düzenlemelerden uzaklaşılması gerekliliğinin altını çizmek faydalı olacaktır. Yine bu doğrultuda kapsamlı, uzun erimli ve mekânsal niteliği öne çıkaran planlama anlayışına dönülmesi ve bu anlayışın önünü açacak politikaların benimsenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde her şeyin istenilen zamanda ve istenilen yerde keyfi olarak oluşmasının önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, konut mimarilerinin tam olarak irdelenememesi gerek arşiv yetersizlikleri gerekse mevcut kısıtlı arşivlerin ilgili kurumlarca araştırmacıya açılmaması veya açılmak istenmemesi ile yapılan çalışmanın mimari yönden gerekli bir takım çözümlenmeleri varsayımlar ve gözlemler üzerinden yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum ise kentsel mekânın oluşumunu denetleyen kurum ve kuruluşların ne kadar ciddi bir arşiv ve kurumsal yapılanma içinde olduklarının en açık göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan yapının tekil olarak biçimsel özelliklerini oluşturan ve gözlemlenebilen cephe tasarımları, açıklıkları, kullanılan malzemeleri, inşa teknikleri, parsel-yol kullanımları gibi biçimi belirleyen ve birbirinden ayırıştıran değerler ile bütün bu özelliklerin ortaya çıkmasına sebep olan dönem anlayış ve politikaları ile birlikte bütüncül bir şekilde ele alınması ise kurumların bu kurumsal ciddiyetlerinin varlığı doğrultusunda oldukça kısıtlı bir şekilde gerçekleştirilebilmiştir. Bu incelemenin temel gerekçesi ise konutun sıkıştığı niceliksel tanımlamalardan ve özgün olduğu düşünölen biçimsel özelliklere indirgmeden, bu yapıları üreten sosyal ve toplumsal örüntü ve ilişkilerin ortaya çıkarılmasına dair olan gerekliliktir. Dolayısıyla, olay örüntü ve silsilelerinin sonucunda, yani bütün mekânsal kararların alındığı ve dokunun inşa edilmesine olanak veren iktisadi, teknolojik ve toplumsal zemininin oluşturulduğu bir ortamda konut sadece bir sonuç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu sonucu ise sadece inşa edebilen mimarlık pratiğinin konumlandığı alan olan parselde sıkıştığı/sıkıştırdığı görülmüştür. Bu sıkışmışlık içerisinde mimarlık pratiğinin elbette yapının niceliksel değerleri olan oda ve daire sayısından, kat

yüksekliğinden ve parselde kapladığı zemin bazasının metrekaresinden daha fazla konuşacak pek de bir şeyi kalmamıştır.

Buradan hareketle, yapıların mimari özellikleri ise her dönemin özelliklerini ve gereksinimlerini yansıttığı görülebilmektedir. Birinci morfolojik döneme özgü yapılaşma ise üst ölçekte gerçekleştirilen planlama faaliyetlerinin bir sonucu olduğu kadar, ülke genelinde benimsenen modernleşme politikalarının bir yansıması olduğu güçlü şekilde ifade edilebilir. Öte yandan, son dönemlerde geliştiğı ve çeşitlendiğı düşünölen mimarlık pratiğı ise sanılanın aksine, kendisini tekrar ettiğı görülebilmektedir. Özellikle 1960'ların ikinci yarısı itibariyle, birbirine benzer tipte konutları her defasında ancak daha yoğun bir şekilde üretimini gerçekleştirmekten öteye gidilemediğı sonuçlar arasında görülebilmektedir. Her geçilen süreçte bütüncül yaklaşımdan daha da uzaklaşan mimarlık pratiğı, sıkışıp kaldığı parselden kafasını kaldıramayacak duruma gelerek hem uzağı hem de yakını bulanık görür hale gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında mimarlık pratiğine getirilebilecek temel öneri ise önerilen bütüncül bir mekânsal gelişimin önünü açabilecek bir zeminde kendisine yer ve pozisyon seçme gerekliliğıdir.

Bu çalışma, Cumhuriyet'ten günümüze kadar geçen süreç içerisinde Türkiye'nin merkez kentleri dışında ve çeperde yer alan Adana'nın modern konut alanları içerisinde gerçekleşen dönüşümlerin yer aldığı Reşatbey'in öyküsünü kapsamlı bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Bu çalışma ile yapılan ve ortaya çıkarılan kavramsallaştırmalar ve sonuçlar ile Türkiye'nin diğere çeper kentlerinde yaşanan değişimlerin karşılaştırılmalı bir değerlendirme yapılmasına olanak vereceğı ve Türkiye kentlerinin morfolojik süreçlerinin açıklanmasına küçük de olsa bir katkı koymayı hedeflemekte ve bu doğrultuda yapılacak pek çok çalışmaya da ön ayak olabileceğı düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

- [1]. Keleş, R. (2012). *Kent*. M.Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. (ss. 183-184). İstanbul: Ninova Yayınları.
- [2]. Le Corbusier (2015). *Atina Anlaşması* (A. Yörükân Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı.
- [3]. Moudon, A. V. (1997), *Urban morphology as an emerging interdisciplinary Field*. Urban Morphology, 1, 3-10.
- [4]. Kropf, K. (2009). *Aspects of Urban Form*. Urban Morphology, 13(2), 105-120.
- [5]. Kropf, K. (2014). *Ambiguity in the Definition of Built Form*. Urban Morphology, 18(1), 41-57.
- [6]. Kropf, K. (2017). *The Handbook of Urban Morphology*. UK: John Wiley&Sons.
- [7]. Ünlü, T. (2018). *Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji*. A.S. Kubat(Ed.), *İkinci Kentsel Morfoloji Sempozyumu bildiriler kitabı içinde*. (ss. 60-71). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- [8]. Fishman, R. (2015). *Yirminci Yüzyılda Kent Ütopyaları* (D. Toprak Çev.), İstanbul: Daimon Yayınları.
- [9]. Ünlü, T. (2017). *Mekânın Biçimlendirilmesi, Kentsel Planlama ve Plancı*. S.S. Özdemir, Ö.B. Özdemir, N. Uzun (Ed.), *Kent Planlama*. (ss. 95-126). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- [10]. Caniggia, G., Maffei, G.L. (2001). *Architectural Compositon and Building Typology – Interpreting Basic Building*, Firenze: Alinea Editrice.
- [11]. Cataldi, G. (2003). *From Muratori To Canigga: The Origins And Development Of The Italian School Of Design Typology*, Urban Morphology, 7 (1), 19-34.
- [12]. Bilsel, C. (2018). *Kent Mekânlarının Yeniden Üretiminde Kentsel Morfoloji ve Kent Mimarlığı Yaklaşımı: Paris Örneği*. A.S. Kubat (Ed.), *İkinci Kentsel Morfoloji Sempozyumu bildiriler kitabı içinde*. (ss. 36-56). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi
- [13]. Moudon, A. V. (1994). *Getting to know the built landscape: typomorphology*. In K.A. Franck & L.H. Schneekloth (Eds.), *Ordering space: types in architecture and design*, (pp. 289-311). New York: Van Nostrand Reinhold
- [14]. Gürer, T.K. (2016). *Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak*. İdeal Kent, 18-7, 8-21
- [15]. Cataldi, G., Maffei G.L., Vaccaro, P. (2002). *Saverio Muratori and Italian school of planning typology*. Urban Morphology, 6 (1), 3-14.
- [16]. Corsini, M.G. (1997). *Residential building types in Italy before 1930: the significace of local typological processes*. Urban Morphology, 1, 34-48.
- [17]. Conzen, M.R.G. (1960). *Alnwick: Northumberland: a study in town plan analysis*. Great Britain: Institute of British Geographers Publication No: 27, George Philip, London.
- [18]. Whitehand, J.W.R. (2001). *The Pyhsical Form of Cities: A Historico - Geographical Approach*. R. Paddison (Eds.), *The Handbook of Urban Studies*. (ss. 69-88). London: SAGE Publications.
- [19]. Ünlü, T., Baş, Y. (2015). *Mersin’de Morfolojik Süreçlerin Değerlendirilmesi*. Y. Baş, S. Burat (Ed.), *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu: Temel yaklaşımlar ve teknikler bildiriler kitabı içinde* (ss. 14-30). Mersin: Mersin Üniversitesi.
- [20]. Whitehand, J.W.R. (2001). *British urban morphology: the Conzenian tradition*. Urban Morphology, 5(2), 103-109
- [21]. Conzen, M.R.G. (1969). *Alnwick: Northumberland: a study in town plan analysis*. Great Britain: Institute of British Geographers Publication No: 27, 2. Ed., George Philip, London.
- [22]. Whitehand, J.W.R. (1988). *Urban fringe belts: Development of an idea*. Planning Perspective, 3:1, 47-58.
- [23]. Whitehand, J.W.R. (1994). *Development Cycles and Urban Landscapes*. Geography 79, 3-17.
- [24]. Le Corbusier (2010). *Bir Mimarlığa Doğru* (S. Merzi Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6.Baskı.
- [25]. Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi* (M.A. Erginöz Çev). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- [26]. Günay, B. (2016). *Şehircilik Yazıları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

- [27]. Harrison, J. (2017). *The origin, developmet and decline of back-to-back house in Leeds, 1787-1937*. Industrial Archaeology Review, 39:2, 101-116.
- [28]. Üstün, B. (2000). *Konut tasarımında esnek planlama amaçlı yaklaşımlar ve tasarımda kullanıcı katılımının öneminin Eskişehir örneğinde incelenmesi*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- [29]. Başdoğan, S. (2011). *Konutun Modernleşmesi ve Modern Dünya'da Mimarın Meşruiyet Sorunu*. Güney Mimarlık, 5, 17-23.
- [30]. Güncan, A. (1993). *19. Yüzyıl Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- [31]. Gedikli, B. (2015). *Ütopylar, Kent ve Konut*. G. Güldal, B. Kaya (Ed). Konut Paneli bildiriler kitabı içinde, (ss. 9-24). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yayını.
- [32]. Ryan, B.D. (2006). *Morphological change through residential redevelopment: Detroit, 1951-2000*. Urban Morphology, 10(1), 5-22.
- [33]. Varlık, M.B., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö. (2008). *Adana Sanayi Tarihi*. Adana: Yeniden Grup Matbaacılık.
- [34]. Ramazanoğlu, G. (2012). *Adana'da Tarih Tarihte Adana*. İstanbul: Kare Etik Yayınları.
- [35]. (Ev)lerimiz (4 Şubat, 1929). *Türk Sözü Gazetesi*, baş sayfa.
- [36]. Ev derdi (29 Eylül, 1929). *Türk Sözü Gazetesi*, baş sayfa.
- [37]. Şehir Meclisinde Şehir Planı Hakkında Profesör Yansen ile Mukavele Onandı (29 Nisan, 1935). *Türk Sözü Gazetesi*, baş sayfa.
- [38]. Jansen, H. (1937). *Adana Şehrinin Umumi İmar Planına Ait İzahat Raporu*. Berlin.
- [39]. Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [40]. Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi*. Ö. Taner (Ed.). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, (ss. 27-47). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [41]. Adana İmar Komisyon Raporu (1964) Adana: Tuğrul Matbaası.
- [42]. Özcan, F.C. (2016). *Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi*. M.K. Kaynar (Ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. (ss. 39-69). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [43]. Çopuroğlu, M.A. (2009). *Adana'da Kentleşme ve İmarsız Gelişmenin 50 Yılı*. Planlama, 1, 53-67.
- [44]. Yıldırım, T. (2010). *Çukurova Adana'nın İmar Tarihi, Planlama Çalışmaları*. Güney Mimarlık, 2, 30-40.
- [45]. Thalheimer, A. (2018). *Diyalektik Materyalizme Giriş* (S. Altınçekiç Çev). İstanbul: Yordam Kitap
- [46]. Ünlü, T., Baş, Y. (2019). *The Urban Growth and Development Periods of Turkish Cities: A Fringe Belt Perspective*. Ö.B.Ö Sarı, S.S. Özdemir, N. Uzun (Eds.). *Urban and Regional Planning in Turkey*. (ss.107-128). Switzerland: Springer.
- [47]. Coşar, S. (2012). *Hükümsüz Bir Adana-İstanbul Hikayesi*. B. Çelik (Ed). *Adana'ya Kar Yağmış*, (ss. 353-371). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [48]. Bozdoğan, S. (2015). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (T. Birkan Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- [49]. Tekeli, İ. (2012). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi (1923-1965)*. Ö. Taner (Ed.). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü (1923-1980)*, (ss. 10-211). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [50]. Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- [51]. Saban, F.D. (2010). *Herman Jansen'in Adana Planları*. Güney Mimarlık, 2, 46-53.
- [52]. Cengizkan, A. (2010). *Adana Halkevi: "Parti'ni ve Halkın Evi"*. Güney Mimarlık, 1, 52-60.
- [53]. Tekeli, İ. (2009). *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [54]. Balamir, M. (1975). *Kat Mülkiyeti ve Kentleşmemiz*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2, 295-318.
- [55]. Balamir, M. (1994). *Kira Evinden Kat Evlerine Apartmanlaşma: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihesinden Kesitler*. Mimarlık, 260, 29-33.

[56]. Levent, T. (2015). *Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Adana Örneği. Adana Kent Sorunları Sempozyumu 3 bildiriler kitabı içinde.* (ss.93-115). Ankara: Türk Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği.

[57]. 3194 Numaralı İmar Kanunu (9 Mayıs 1985). *T.C. Resmî Gazete, 2.Sayfa*

[58]. Çetinkaya, U.B. (2009). *Adana Kentsel Alanının Tarihi Süreç ve Çevre Düzeni Planı Çerçevesinden İncelenmesi.* Planlama, 1, 67-77.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Can Durmuşoğlu
Doğum Tarihi : 07.04.1987
E-mail : durmuşoglucan@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Mimarlık	Girne Amerikan Üniversitesi	2013

Görevler :

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl
Yarı Zamanlı Öğretim Görevliliği	Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü	2015-

Ödüller :

- Roboski Müzesi ve Anma Yeri Mimari Tasarım Yarışması (Eşdeğer Ödül / 2014)
- AGİAD Adana İli Merkez İlçeleri Simgesel Odak Alanları Davetli Mimarlık ve Kentsel Tasarım Fikir Projesi Yarışması (Eşdeğer Birincilik Ödülü/2019)